

ΕΛΕΝΑ ΛΥΤΗ

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΔΕΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

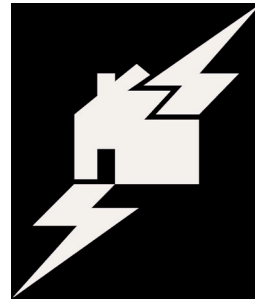

Ε.Μ.Π. 2012

ΕΛΕΝΑ ΛΥΤΗ

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΔΕΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ε.Μ.Π. 2012

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΔΕΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

_ερευνητικό μάθημα 9ου εξαμήνου

_σπουδάστρια: Έλενα Λύτη

_επ. καθηγητής: Δημήτρης Ησαΐας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	5
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ</u>	
ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΕΝΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ.	7
1.1. Η ΑτΕ Α.Ε. (Αλουμίνιο της Ελλάδας) και ο οικισμός των Άσπρων Σπιτιών.	8
1.2. Τα Μεταλλεία του Μπάρλου και ο οικισμός του Διστόμου.	10
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ</u>	
Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (Ο.Ε.Κ.). Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΑΪΚΗ ΣΤΕΓΗ.	13
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ</u>	
ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ (Δ.Ε.Η.)	15
3.1. Υφιστάμενη κατάσταση πριν την ίδρυση της Δ.Ε.Η. Το 1ο Μακροπρόθεσμο Ενεργειακό Πρόγραμμα.....	15
3.2. Κρατικό Μονοπώλιο Ενέργειας. Η ίδρυση της Δ.Ε.Η. Βασικά στοιχεία για τη δραστηριότητά της. (1950 - 1973).....	17
3.3. Οι ενεργειακές κρίσεις. Δεκαετία '70.	20
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ</u>	
ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ Δ.Ε.Η. ΣΤΟΥΣ ΥΔΡΟΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥΣ ΣΤΑΘΜΟΥΣ.	23
4.1. Τα υδροηλεκτρικά έργα της Δ.Ε.Η. Βασικές παρατηρήσεις πάνω στους οικισμούς που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. στα υδροηλεκτρικά της έργα.	23
4.2. Οι οικισμοί στους Υ.Η.Σταθμούς Λούρου, Λάδωνα, Πουρναρίου.	28
4.2.1. Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Υ.Η.Σ. του Λούρου.	28
4.2.2. Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Υ.Η.Σ. του Λάδωνα.	33
4.2.3. Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Υ.Η.Σ. του Πουρναρίου.	37
4.3. Βασικά συμπεράσματα για τους οικισμούς της Δ.Ε.Η. στους Υ.Η. Σταθμούς.	42

_ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ Δ.Ε.Η. ΣΤΑ ΟΡΥΧΕΙΑ ΛΙΓΝΙΤΗ.	45
5.1. Τα ορυχεία λιγνίτη της Δ.Ε.Η. και οι Α.Η. Σταθμοί. Βασικές παρατηρήσεις πάνω στους οικισμούς που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. κοντά στα λιγνιτικά κέντρα.	45
5.2. Οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. στη Μεγαλόπολη και το Αλιβέρι.	49
5.2.1. Μόνιμος οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Α.Η.Σ. Μεγαλοπόλεως.	49
5.2.2. Μόνιμος οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Α.Η.Σ. Αλιβερίου.	52
5.3. Βασικά συμπεράσματα για τους οικισμούς της Δ.Ε.Η. στα ορυχεία λιγνίτη.	55

_ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΤΗΣ Δ.Ε.Η. ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ.	57
--	-----------

_ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

61

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η μελέτη των οικισμών που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. για το προσωπικό της στην Ελλάδα. Αρχικά, δίνονται γενικά στοιχεία γύρω από την εμφάνιση εργατικών οικισμών σε πανευρωπαϊκό επίπεδο αλλά και για το κατά πόσο η “κουλτούρα” αυτή υιοθετήθηκε από παραγωγικές μονάδες στην Ελλάδα.

Στο πλαίσιο αυτής της διερεύνησης, γίνεται βοηθητικά εκτενέστερη αναφορά σε δύο εργατικούς οικισμούς που δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα, κατά τη δεκαετία του '60, από ιδιωτικές εταιρείες. Πρόκειται για τον οικισμό των Άσπρων Σπιτιών της ΑτΕ και τον οικισμό των μεταλλείων του Μπάρλου. Συμπληρωματικά, γίνεται σύντομη διερεύνηση των οικιστικών προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν από το κράτος, με σύντομη περιγραφή της δραστηριότητας του ΟΕΚ.

Στη συνέχεια, δίνονται βασικά μεγέθη για τη Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού, όπως αυτά εξελίχθηκαν από την ίδρυσή της μέχρι και τα πρόσφατα χρόνια.

Όσον αφορά την κατεξοχήν μελέτη των οικισμών που δημιούργησε η Δ.Ε.Η, αυτή αποτελείται από δύο μέρη. Μελετώνται πρώτα οι οικισμοί στα υδροηλεκτρικά έργα και έπειτα οι οικισμοί στα λιγνιτωρυχεία, εξαιτίας της διαφορετικής τους φύσης. Αρχικά, καταγράφονται τα βασικά τους χαρακτηριστικά, ομαδοποιούνται και ερμηνεύονται. Τέλος, γίνεται σύντομη αποτίμηση της κοινωνικής ζωής που αναπτύχθηκε στους οικισμούς αυτούς.

Η έρευνα βασίστηκε σε μικρό δείγμα οικισμών, λόγω της περιορισμένης πρόσβασης που είχαμε σε αρχειακό υλικό της Δ.Ε.Η. Παρόλα αυτά, εξήχθησαν σε πρώτο επίπεδο, ικανοποιητικού βαθμού συμπεράσματα. Η εργασία, λοιπόν, αποτελεί μια πρώτη ανάγνωση πάνω στο ζήτημα των εργατικών οικισμών της Δ.Ε.Η. στην Ελλάδα. Προσδοκούμε να αποτελέσει βάση για την περαιτέρω διερεύνηση της οικιστικής δραστηριότητας που αναπτύχθηκε από τη Δ.Ε.Η. στη χώρα μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΕΝΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ.

Η δημιουργία εργατικών οικισμών είναι ένα φαινόμενο άμεσα συνδεδεμένο με τη βιομηχανική επανάσταση, όταν μπαίνουν οι βάσεις του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Έκαναν την εμφάνισή τους πρώτα στη Μεγάλη Βρετανία και ακολούθησαν οι Η.Π.Α. και οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες με επίκεντρο τη Γαλλία και τη Γερμανία. Γνωρίζουν τη μεγαλύτερη εξάπλωση το 19ο αιώνα, περίοδο κατά την οποία οι ρυθμοί που συντελείται η εκβιομηχάνιση της παραγωγής είναι εξαιρετικά έντονοι και απαιτούνται εκατομύρια εργατικά χέρια για να επιτευχθεί. Οι οικισμοί αυτοί προγραμματίζονται και κατασκευάζονται κοντά στις μεγάλες παραγωγικές μονάδες για τη στέγαση των βιομηχανικών εργατών. Εμφανίζονται με διάφορες μορφές, αλλά ο βασικός κανόνας για το σχηματισμό τους είναι ένας, η μαζική στέγαση εργατικού δυναμικού για την κίνηση της βιομηχανίας. Δημιουργήθηκαν

τότε ολόκληρα χωριά, ακόμα και πόλεις, αποκλειστικά για τη διαμονή βιομηχανικών εργατών δίπλα σε μεταλλεία, ανθρακωρυχεία, εργοστάσια μεταλλουργίας κλπ.

Στην Ελλάδα η εμφάνιση των πρώτων οικισμών για τη στέγαση εργατικού δυναμικού συμβαδίζει ιστορικά με την ίδρυση των πρώτων μεγάλων μονάδων βαριάς βιομηχανίας, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου.*

Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται από κάποιες μεγάλες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται οικονομικά στην Ελλάδα και αντικατοπτρίζει την κουλτούρα που υπάρχει γύρω από αυτό το ζήτημα στην ευρωπαϊκή δύση. Και αυτό είναι λογικό, αφού η βιομηχανία στην Ελλάδα ακολούθησε μια πορεία ανάπτυξης που βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από την καπιταλιστική δύση. Στην πράξη, η λογική αυτή είτε εισάγεται απευθείας από ξένες εταιρείες, είτε υιοθετείται από έλληνες επιχειρηματίες.

Οι λόγιοι που οδήγησαν στην πραγματοποίηση προγραμμάτων στέγασης στη χώρα μας κοντά στον τόπο εργασίας είναι ίδιοι, όπως αυτοί έχουν εμφανιστεί σε παγκόσμια κλίμακα κατά τα προηγούμενα χρόνια. Καταρχάς, πρόκειται για μεγάλες μονάδες βαριάς βιομηχανίας με αντίστοιχες απαιτήσεις σε εργατικό δυναμικό. Επίσης, πρέπει να εξασφαλιστούν για τους εργαζόμενους καλές και υγιεινές συνθήκες

διαβίωσης για να είναι παραγωγικοί, έτσι όπως οι συνθήκες το απαιτούν.** Οι υπάρχουσες οικιστικές αναπτύξεις στην μέχρι τότε αγροτική Ελλάδα δεν επαρκούσαν ούτε σε ποιότητα, ούτε σε ποσότητα. Επιπρόσθετα, υπάρχει ανάγκη μετεγκατάστασης ειδικευμένου προσωπικού στις μονάδες για τις ανάγκες της παραγωγής. Τέλος, η στέγαση του προσωπικού σε συνθήκες πιο ποιοτικές συγκριτικά με το γενικό επίπεδο διαβίωσης του λαού αποτελεί στοιχείο γοήτρου για την ίδια την εταιρεία.

Είναι γεγονός, όμως, ότι στην Ελλάδα το φαινόμενο της κατασκευής εργατικών οικισμών κοντά στις παραγωγικές μονάδες δε γνώρισε ούτε την ένταση, ούτε την εξάπλωση που είχε στην Ευρώπη κατά τα προηγούμενα χρόνια. Η εξέλιξή του είναι αντίστοιχη με την τύχη της ελληνικής εκβιομηχάνισης που συντελέστηκε ετεροχρονισμένα και σε περιορισμένη κλίμακα συγκριτικά με την Ευρώπη.

Για την πρώτη αυτή περίοδο, είναι γνωστές σε εμάς τρεις περιπτώσεις εταιρειών που κατασκεύασαν οικήματα για το προσωπικό τους, μεταξύ των ετών 1875 και 1930. Αυτές είναι, καταρχάς, η Γαλλική Εταιρεία Μεταλλείων Λαυρίου, που δημιούργησε το 1875 το μεγαλύτερο μεταλλευτικό-μεταλλουργικό συγκρότημα της χώρας. Εκεί μαζί με το εργοστάσιο δημιουργήθηκε από

* Στη Ελλάδα ο όρος Βαριά Βιομηχανία αναφέρεται κυρίως στα διυλιστήρια, τις μεταλλουργικές-μηχανουργικές-οικοδομικές βιομηχανίες, τσιμεντοβιομηχανίες, την κλωστοϋφαντουργία.

** Τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο, η πλειοψηφία του λαού κατοικεί σε πολύ μικρά σπίτια. Το 50% περίπου από αυτά δε διαθέτουν ηλεκτρικό ρεύμα, κουζίνα και λουτρό. Ακόμα μέχρι και το 1962 ο βαθμός πυκνοκατοίκησης είναι πολύ υψηλός, ενώ παρατηρείται "απαράδεκτο στίβγμα του πληθυσμού". Κατοικούν πολλά άτομα σε κοινά δωμάτια που είναι ανήλιαγα, έχουν υγρασία και κακό αερισμό, Γ. Λυγίζος, "Η Λαϊκή Στέγη στην Ελλάδα και το εξωτερικό", Αθήνα 1974

εταιρεία και ο οικισμός του Κυπριανού. Οι άλλες δύο περιπτώσεις εμφανίζονται στη Δραπετσώνα και την Ελευσίνα, περιοχές όπου μέσα σε μια δεκαετία γεννήθηκαν σχεδόν ταυτόχρονα βιομηχανικά συγκροτήματα χημικών και τσιμέντων. Πρόκειται για τα “Λιπάσματα” Δραπετσώνας του 1909 και “Τιτάν” Ελευσίνας του 1902-10, όπου κατασκευάστηκαν, επίσης, εργατικοί οικισμοί δίπλα στις μονάδες παραγωγής.¹

Ακόμα και την περίοδο μετά τον πόλεμο, που η Ελλάδα ανασυγκροτεί την οικονομία της με εντατική εκβιομηχάνιση, οι ιδιωτικές εταιρείες έχουν να επιδείξουν περιορισμένα δείγματα

Εικ. 1 Μεσοπολεμική φωτογραφία από τα Οικήματα στα Λιπάσματα Δραπετσώνας, πηγή: Αρχείο Α.Ε.Ε.Χ.Π.Α.

γραφής γύρω από το ζήτημα της προσφοράς στέγης στο προσωπικό τους. Η πλειοψηφία των περιπτώσεων λαμβάνει χώρα κατά τη δεκαετία του '60, την κατεξοχήν περίοδο που εντατικοποιείται η εκβιομηχάνιση. Η πορεία, όμως, αυτή αναστράφηκε από την περίοδο της

δικτατορίας κι έπειτα. Αντίστοιχη εξέλιξη είχε και το φαινόμενο των εργατικών οικισμών. Τα παραδείγματα, λοιπόν, που έχουμε και από τη μεταπολεμική περίοδο είναι περιορισμένα.

Εκτός από τα προγράμματα στέγασης προσωπικού που πραγματοποίησε η κρατικοποιημένη Δ.Ε.Η, υπάρχουν μια σειρά μεταλλευτικών επιχειρήσεων που μερίμνησαν για τη στέγαση των εργαζομένων τους. Οι πιο γνωστοί οικισμοί που δημιουργήθηκαν τότε είναι τα Άσπρα Σπίτια της ΑτΕ Α.Ε, ο οικισμός στα μεταλλεία του Μπάρλου στο Δίστομο, ο οικισμός της μεταλλευτικής ΛΑΡΚΟ στη Λάρυμνα και ελάχιστοι ακόμα οικισμοί που δημιούργησαν μεταλλευτικές εταιρείες.

Θα αναφερθούμε πιο εκτεταμένα σε δύο από τις περιπτώσεις της περιόδου αυτής. Πρόκειται για τα Άσπρα Σπίτια της ΑτΕ Α.Ε. και τον οικισμό των μεταλλείων του Μπάρλου. Ο λόγος είναι ότι αποτελούν τους δύο πιο πολυσυζητημένους εργατικούς οικισμούς της Ελλάδας, ενώ κατασκευάζονται κατά την περίοδο που λαμβάνουν χώρα και τα οικιστικά προγράμματα της Δ.Ε.Η. Και οι δύο αυτοί οικισμοί χρήζουν αρχιτεκτονικής μελέτης και αντικατοπτρίζουν κάποιες από τις αντιλήψεις της εποχής περί κοινωνικής κατοίκησης.

1.1. Η ΑτΕ Α.Ε. (Αλουμίνιο της Ελλάδας) και ο οικισμός των Άσπρων Σπιτιών.

Η ΑτΕ, θυγατρική εταιρεία της γαλλικής Pechiney, ιδρύθηκε το 1963. Πρόκειται για μεγάλη ηλεκτρομεταλλουργική μονάδα, που παράγει αλουμίνα και αλουμίνιο από την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων βωξίτη της Στερεάς Ελλάδας. Η ΑτΕ αποτελεί ένα από τα λίγα καθετοποιημένα εργοστάσια παραγωγής αλουμινίου στην Ευρώπη. Αποτελεί δε τον πρώτο πελάτη ΥΤ της Δ.Ε.Η, ενώ την πρώτη περίοδο λειτουργίας της απορροφούσε το 10% της ηλεκτρικής ενέργειας σε όλη τη χώρα.*

Η χωροθέτηση του εργοστασίου έγινε στην παράκτια περιοχή του Αγίου Νικολάου Βοιωτίας με βασικό κριτήριο τη γεωγραφική εγγύτητα με την πρώτη ύλη, μακριά από κατοικημένη περιοχή. Για το λόγο αυτό, η εταιρεία προχώρησε στη δημιουργία οικισμού για το προσωπικό της, τη μελέτη του οποίου ανέθεσε στο γραφείο Δοξιάδη.* Τα Άσπρα Σπίτια, όπως ονομάστηκε ο οικισμός, σχεδιάστηκαν και χτίστηκαν μεταξύ 1961-1965 και χρηματοδοτήθηκαν από την ίδια την εταιρεία.

1. Ν. Μπελαβίλας, “Οι πρώτοι οικισμοί εργατών στην Ελλάδα”, Ανακοίνωση στην Ημερίδα του Πανεπιστημίου Πατρών “Εργάζομαι άρα κατοικώ: η περίπτωση του συγκροτήματος κατοικιών των Μεταλλείων Μπάρλου στο Δίστομο Βοιωτίας των Δ. & Σ. Αντωνάκης”, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχ. Μηχανικών, 14-03-2012.

* Το 1960 υπογράφεται σύμβαση μεταξύ της Δ.Ε.Η. και του όμιλου Pechiney για παροχή ρεύματος στο υπό κατασκευή εργοστάσιο αλουμίνας – αλουμινίου με ιδιαίτερα ευνοϊκούς όρους για τον όμιλο, που από ορισμένους χαρακτηρίστηκαν και ως ληστρικοί για το ελληνικό κράτος. Η συμφωνία αυτή αποτελεί και την αφαίτηρία των προνομιακών τιμολογίων για τους καταναλωτές Υ.Τ. (υπερψηλή τάση), Στάθης Ν. Τσούτσουρος, “Ενέργεια και ανάπτυξη στη μεταπολεμική περίοδο. Η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού 1950-1992”, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1995

Η σύλληψη του Δοξιάδη για τον οικισμό περιέκλειε την προοπτική δημιουργίας ενός πόλου αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης που θα συνέδεε τον οικισμό με άλλες δύο κωμοπόλεις της περιοχής. Τα Άσπρα Σπίτια σχεδιάστηκαν, κατά τον αρχιτέκτονα, σαν μια “εντοπία”, δηλαδή μια κατά το δυνατόν ιδανική για τα μέτρα της οικιστική μονάδα η οποία, όμως, λειτούργησε και αναπτύχθηκε στην πραγματικότητα.²

Ο οικισμός καταλαμβάνει έκταση 612 στρεμμάτων. Κατασκευάστηκε σε τέσσερις φάσεις και περιλαμβάνει ασφαλτοστρωμένο οδικό δίκτυο, οργανωμένες περιοχές κατοίκησης με 1.072 κατοικίες**, κοινόχρηστες υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, σχολεία, εμπορικό κέντρο με 30 καταστήματα, ζώνες πρασίνου, πλατείες, χώρους άθλησης, παιδικές χαρές, δίκτυο ύδρευσης και φωτισμού, βιολογικό καθαρισμό κλπ.

Τα σπίτια είναι μονώροφα και διώροφα, το καθένα με ανεξάρτητη είσοδο στο δρόμο. Η διάταξή τους είναι τέτοια που να οριοθετείται αφενός ο ιδιωτικός χώρος και αφετέρου να διευκολύνεται η κοινοτική ζωή. Οι περιμετρικοί δρόμοι είναι χαραγμένοι, έτσι ώστε να βρίσκονται σε μικρή απόσταση βαδίσματος από όλα τα σημεία του οικισμού.

Ο Δοξιάδης για τον οικισμό αυτό επεδίωξε μια μορφολογική ποικιλία. Θέλησε να αποφύγει την αναπαραγωγή της εικόνας ενός βιομηχανικού οικισμού με τα συνήθη χαρακτηριστικά. Τελικά, ο οικισμός δίνει την αίσθηση μιας μικρής ελληνικής πόλης ή ενός παραθαλάσσιου χωριού.³

Από την άλλη πλευρά, όπως έχουμε πει και παραπάνω, τα Άσπρα Σπίτια είναι ένας οικισμός που αποτελεί ιδιοκτησία της εταιρείας που τον δημιούργησε, της ΑτΕ. Το γεγονός αυτό από μόνο του βάζει περιορισμούς για τη ζωή των κατοίκων εκεί, αφού η εξάρτηση από τον εργοδότη επεκτείνεται και μετά τη λήξη της βάρδιας και είναι 24ώρου βάσης. Κάθε δραστηριότητα που αναπτύσσεται πρέπει να έχει την έγκριση του εργοδότη και άρα να μη θίγει προβλήματα για τα οποία ευθύνεται η επιχείρηση. (π.χ. εργασιακό, περιβαλλοντικό κλπ) Επίσης, το γεγονός ότι αποτελεί μια μονολειτουργική πόλη, που δεν είναι δεμένη με τον οικιστικό περίγυρο, δημιουργεί μια μορφή κοινωνικού αποκλεισμού. “Το πρόβλημα είναι έντονο στις νεαρές ηλικίες, αφού δεν υπάρχουν διέξοδοι για τους νέους”, αναφέρει χαρακτηριστικά συνδουκαλιστής. Επιπρόσθετα, οι ηλικιωμένοι που συνταξιοδοτούνται παύουν να είναι

δικαιούχοι της κατοικίας και αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον οικισμό. Ενδεικτικά, θα παραθέσουμε, ότι μεγάλο ποσοστό των γυναικών του οικισμού κάνουν χρήση ηρεμιστικών φαρμάκων, γεγονός που αποδεικνύει με απτό τρόπο το μέγεθος του κοινωνικού αποκλεισμού. Από πολλούς ο οικισμός των Άσπρων Σπιτιών έχει χαρακτηριστεί ως “προσφυγούπολη πολυτελείας” και έχει κατηγορηθεί ως “γκέτο”.⁴

Από το 2005 η ΑτΕ είναι μέλος του ομίλου Μυτιληναίος. Αποσχολεί σήμερα περίπου 2.000 εργαζόμενους.

Εικ. 2 Άποψη των Άσπρων Σπιτιών
πηγή: <http://www.myspace.com/berlinbrides/blog>

*. Ιδρύθηκε το 1951. “Αν και όχι εργοληπτική εταιρεία, ο Όμιλος Δοξιάδη αναφέρεται συνήθως μεταξύ των μεγάλων τεχνικών εταιρειών, του οποίου η μητρική εταιρεία είχε αναλάβει μέχρι το 1976 μελέτες και επιβλέψεις στο εξωτερικό ύψους 104.000.000 δολαρίων από τα οποία τα 42.000.000, μετά το 1973”, 80 Χρόνια ΤΕΕ Οδοιπορικό στο χρόνο. “Δια πυρός και σιδήρου”. Η δημιουργική συμβολή του ΤΕΕ και των Ελλήνων Μηχανικών, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Νοέμβριος 2003

** Αρχική πρόβλεψη 1.100 κατοικιών που θα στέγαζαν σταδιακά 5.000 κατοίκους.

2, 3 Αλέξανδρος - Αντρέας Κύρτσος, “Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης, Κείμενα, Σχέδια, Οικισμοί”, Εκδόσεις Ίκαρος, 2006

4. Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “ΠΕΜΠΤΗ ΕΠΟΧΗ”, επεισόδιο 9ο, “Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΦΘΟΡΙΟΥ”, παραγωγή 1987

1.2. Τα Μεταλλεία του Μπάρλου και ο οικισμός του Διστόμου.

Ο Μπάρλος είναι ένας επιχειρηματίας που κάνει εξόρυξη βωξίτη από τα κοιτάσματα της Στερεάς Ελλάδας. Η εταιρεία ιδρύθηκε κατά τα έτη 1925 – 1928. Τα μεταλλεία του Μπάρλου βρίσκονται στο χωριό Δίστομο της Βοιωτίας, κοντά στους Δελφούς.*

Το 1969 ανατέθηκε στους Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνακάκη να σχεδιάσουν τρεις πολυκατοικίες για τη διαμονή του προσωπικού της επιχείρησης. Η καθεμιά από τις πολυκατοικίες θα απευθυνόταν στους εργάτες, τους εργοδηγούς και τους μηχανικούς και διοικητικούς υπαλλήλους αντίστοιχα. Το σύνολο των διαμερισμάτων που ζητούνταν να σχεδιαστούν ανερχόταν σε 85.

Οι αρχιτέκτονες θεώρησαν την πρόταση πολύ ενδιαφέρουσα αλλά θέλησαν να φέρουν το οικιστικό αυτό πρόγραμμα πιο κοντά στις δικές τους αντιλήψεις και ευαισθησίες. Σχεδιάσανε, λοιπόν, έναν οικισμό που αντί για “μπλοκ” οργάνωνε την κατοίκηση σε μονοκατοικίες και διπλοκατοικίες με διάταξη τέτοια, που να συμβάλλει στην προαγωγή της κοινοτικής ζωής. Η εποχή εκείνη αποτελούσε μια περίοδο γενικότερης κοινωνικής ευαισθητοποίησης, γεγονός που

έχει αντίκτυπο και στις αρχιτεκτονικές ιδέες. Οι Δημήτρης και Σουζάνα Αντωνακάκη διαφώνησαν με το διαχωρισμό του προσωπικού με βάση την ιεραρχία και επεδίωξαν με το σχεδιασμό ένα “ανακάτεμα” του προσωπικού. Παράλληλα, θέλησαν να οργανώσουν σε κοινό χώρο τη δημόσια και ιδιωτική ζωή.⁵

Στο πλαίσιο αυτό, προτείνανε και σχεδιάσανε πέρα από τα 80-85 διαμερίσματα μια σειρά από κοινόχρηστους χώρους που δεν προβλέπονταν στο κτηριολογικό πρόγραμμα που τους δόθηκε. Αυτοί περιλάμβαναν παιδικό κήπο, παιδικό σταθμό, καταστήματα, περίπτερα, εστιατόριο, πλατεία και χώρο συγκεντρώσεων. Προσδοκούσαν σε μια μελλοντική ανάπτυξη, έτσι ώστε όλες αυτές οι εγκαταστάσεις να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τους κατοίκους του Διστόμου. Σε γενικές γραμμές, αν λάβει κανείς υπόψην του τα πραγματικά δεδομένα, συμπεραίνει ότι η μελέτη των Αντωνακάκηδων κινήθηκε σε ένα κλίμα “ουτοπίας”. Η μελέτη τους αυτή χαρακτηρίστηκε από τον ιστορικό της Αρχιτεκτονικής Δημήτρη Φιλιππίδη, το 1986, ως η “σημαντικότερη μελέτη της προηγούμενης εικοσαετίας”.

Παρά το γεγονός ότι ο οικισμός που σχεδίασαν δεν είχε καμία σχέση με αυτό που είχε προγραμματίσει ο επιχειρηματίας, καταφεραν, τελικά, να τον πείσουν να κατασκευάσει την πρότασή τους. Η

πορεία, όμως, της υλοποίησης των σχεδίων συνάντησε εμπόδια. Έτσι, ο οικισμός όπως τον φαντάστηκαν οι Αντωνακάκηδες κατασκευάστηκε μόνο μέχρι ενός σημείου. Από εκεί και πέρα ολοκληρώθηκε με άναρχο τρόπο και σύμφωνα με επιλογές που έκανε ο εργολάβος. Οι Δημήτρης και Σουζάνα Αντωνακάκη εγκατέλειψαν την επίβλεψη το 1973.

Και σε αυτή την περίπτωση, ο οικισμός αποτελεί μια ιδιωτική πόλη, πολύ μικρότερη

Εικ. 3, 4 Άποψη του εργατικού οικισμού στα Μεταλλεία του Μπάρλου.

πηγή: <http://distomo.blogspot.gr>

* Είναι μια από τις επιχειρήσεις που τροφοδοτεί με βωξίτη την ΑτΕ, ενώ το 1968 αγοράστηκε από την ΑτΕ.

5. Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΟΥ”, “Δημήτρης & Σουζάνα Αντωνακάκη 1969”, παραγωγή 2004-2005

μεν από τα Άσπρα Σπίτια, με όλα τα αρνητικά που αυτό συνεπάγεται. Επιπρόσθετα, η μοίρα της κατασκευής του οικισμού του Διστόμου εξηγεί με απλό τρόπο πόσο εύκολα μπορεί να καταρρεύσει μια ουτοπία υπό την πίεση των οικονομικών μεγεθών, τα οποία την υπερβαίνουν. Το κύριο μέλημα, λοιπόν, μιας επιχείρησης που μεριμνά για τη στέγαση του προσωπικού της εξαντλείται στην εξασφάλιση μιας κατοικίας που αρκεί για την αναπαραγωγή της εργατικής του δύναμης. Οτιδήποτε περισσότερο αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα και εντάσσεται στα πλαίσια δημιουργίας κοινωνικού προφίλ.

Το 1997 οι εγκαταστάσεις των μεταλλείων στο Δίστομο έπαψαν να λειτουργούν και ο οικισμός εγκαταλείφθηκε.

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι η εφαρμογή προγραμμάτων για τη στέγαση των εργαζόμενων της Δ.Ε.Η. δεν ήταν μια ιδέα της εταιρείας που ξεπήδησε με παρθενογένεση. Η δημιουργία εργατικών οικισμών αποτελεί μια δοκιμασμένη λύση για τη στέγαση εργαζόμενων που καθιερώθηκε από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης. Η λύση αυτή γενικεύτηκε σε τέτοιο βαθμό, που αποτέλεσε για την Ευρώπη του 19ου αιώνα μια εδραιωμένη αντίληψη για την αντιμετώπιση του ζητήματος της στέγασης του προσωπικού των εργοστασίων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, αν και μεμονωμένα, υπήρξαν ιδιωτικές εταιρείες που εφάρμοσαν για το προσωπικό τους τέτοιου είδους προγράμματα. Οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. εντάσσονται στην ίδια λογική και δεν αποτελούν για τη χώρα

μεμονωμένο φαινόμενο.

Η ιδιαιτερότητα, όμως, που εμφανίζουν οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. σε σχέση με τους υπόλοιπους εργατικούς οικισμούς είναι το ιδιοκτησιακό τους καθεστώς. Οι οικισμοί που δημιουργούνται από καθαρά ιδιωτικές εταιρείες χρηματοδοτούνται από αυτές και κατ' επέκταση αποτελούν ιδιοκτησία τους. Στον αντίποδα, η Δ.Ε.Η, ενώ έχει το νομικό πρόσωπο ιδιωτικής εταιρείας και λειτουργεί με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, αποτελεί κρατικό μονοπώλειο και χαίρει της υποστήριξης του κράτους. Αυτό έχει αντίκτυπο τόσο ως προς το μέγεθος των παροχών αλλά και ως προς τη χαλαρότητα των εργασιακών σχέσεων άρα και των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης του προσωπικού της. Η Δ.Ε.Η. καθιέρωσε τους εργατικούς οικισμούς της, πέρα από τις ζωτικές ανάγκες που κάλυψαν σε σειρά περιπτώσεων, ως μια φιλοσοφία που εφάρμοσε στη συντριπτική πλειοψηφία των μεγάλων έργων της μέχρι και τις πρόσφατες δεκαετίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ (Ο.Ε.Κ.). Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΑΪΚΗ ΣΤΕΓΗ.

Ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας (Ο.Ε.Κ.) ιδρύθηκε το 1954 και λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας. Είναι ο κύριος φορέας στη Ελλάδα που σκοπό έχει την εξασφάλιση στέγης στους άστεγους εργατούπαλλήλους.*

Με τα προγράμματά του ο ΟΕΚ εφαρμόζει δύο μορφές στεγαστικών παροχών. Ο ένας τρόπος είναι η παραχώρηση έτοιμης κατοικίας στα οικιστικά συγκροτήματα που οικοδομεί ή σε αστικές πολυκατοικίες ιδιωτικής κατασκευής, μετά από κλήρωση ανάμεσα στους δικαιούχους. Επίσης, χορηγεί στεγαστικά δάνεια είτε για αγορά ή ανέγερση είτε για αποπεράτωση, επέκταση ή επισκευή ιδιόκτητης κατοικίας.

Εμείς θα ασχοληθούμε με το κομμάτι που αφορά την παραγωγή κατοικίας. Ο λόγος είναι ότι από πλευράς του ΟΕΚ υπάρχει

η επιδίωξη προσφοράς κατοικίας που να προσεγγίζει όσο το δυνατόν σε ποιότητα το μέσο αστικό πρότυπο. Η σύγκριση αυτή θα αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για την εξαγωγή συμπερασμάτων όσον αφορά το επίπεδο κατοίκησης που πρόσφερε η Δ.Ε.Η. στο προσωπικό της.

Ο ΟΕΚ δε αποτελεί το μεγαλύτερο κατασκευαστικό φορέα κατοικίας και ταυτόχρονα το κύριο όργανο κοινωνικής, στεγαστικής πολιτικής στη χώρα μας.**

Στο σημείο αυτό θα δούμε τα βασικά χαρακτηριστικά των συγκροτημάτων που δημιουργεί ο ΟΕΚ, τα οποία βέβαια εξελίσσονται με τα χρόνια. Τα πρώτα χρόνια δραστηριοποίησής του και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας παραχωρεί κατά κανόνα κατοικίες πολύ μικρής επιφάνειας αναλογικά με τα άτομα που διαμένουν σε αυτές. Αυτές είναι στην πλειοψηφία τους διαμερίσματα των τριών δωματίων. Ο λόγος είναι η άμεση ανάγκη για στέγαση εκτεταμένων λαϊκών μαζών που διέμεναν μεταπολεμικά σε άθλιες συνθήκες. Επίσης, ο οικιακός τους εξοπλισμός είναι ουσιαστικά ανύπαρκτος. Κατά το 1960 μάλιστα κατασκευάζονται διαμερίσματα με ενάμισι δωμάτιο! Για το λόγο αυτό ο ΟΕΚ κατηγορήθηκε και στους οικισμούς που δημιούργησε αποδόθηκε ο χαρακτηρισμός “γκέτο”. Παρόλα αυτά υπάρχουν και καλά

παραδείγματα οικισμών εκείνης της περιόδου.

Έκτοτε αρχίζουν να μελετώνται κατοικίες μεγαλύτερες και λειτουργικότερες. Βελτιώθηκαν οι χώροι και εκσυγχρονίστηκαν οι αρχιτεκτονικές μελέτες. Από το 1977 μάλιστα καθιερώνεται ένα μοντέλο τυποποίησης των χώρων, το οποίο ισχύει μέχρι και σήμερα.***

Σταδιακά μελετώνται διάφοροι τύποι πολυκατοικιών, μονοκατοικιών και διπλοκατοικιών. Επιτυγχάνεται, έτσι, μια ποικιλομορφία. Ταυτόχρονα επιδιώκεται ποικιλία όσον αφορά το χειρισμό των όψεων, ενώ γίνεται προσπάθεια ένταξης των οικιστικών συγκροτημάτων στις διάφορες περιοχές με βάση την αρχιτεκτονική τους παράδοση. Σκοπός είναι η αποφυγή της επανάληψης του ίδιου τύπου σε όλη την Ελλάδα. Επίσης, σταδιακά βελτιώνεται και ο οικιακός εξοπλισμός.

Τέλος, όσον αφορά τον πολεοδομικό σχεδιασμό που εφαρμόζεται, ο ΟΕΚ έχει δείγματα οικιστικών συγκροτημάτων που είναι χωροθετημένα με είτε με χρήση αυστηρού ιπποδάμειου καννάβου, είτε με ανοιχτό πολεοδομικό σχεδιασμό και ελεύθερη διάταξη των κτισμάτων. Σε γενικές γραμμές ο χειρισμός των οικιστικών αυτών συνόλων κατορθώνει, όπου εφαρμόζεται να περιορίσει τη μεγάλη πυκνότητα δόμησης που είναι ο

* Ο ΟΕΚ από την ίδρυσή του έως και το 1986 εξασφάλισε στέγη σε 147.015 οικογένειες, παρέχοντας σε 24.859 οικογένειες έτοιμες κατοικίες και σε 122.156 οικογένειες δάνεια αυτοστέγασης, Αρχείο Ο.Ε.Κ.

** Ο ΟΕΚ δεν είναι ο μοναδικός φορέας που δραστηριοποιείται με το ζήτημα εξασφάλισης πρώτης κατοικίας σε εργατούπαλλήλους. Αντίστοιχη δραστηριότητα αναπτύσσουν η Διεύθυνση Επικοινωνίας του Υπουργείου Γεωργίας, το Υπουργείο Εθνικής Αμυνας, οι Διευθύνσεις Λαϊκής Στέγης του Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών, το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, το Ταχυδρομικό Ταμειτήριο κλπ, Γ. Λυγίζος, “Η λαϊκή Στέγη στην Ελλάδα και το εξωτερικό”, 1973

*** 60τ.μ. για κατοικία 2 δωματίων 80-85τ.μ. για κατοικία 3 δωματίων και 100-105τ.μ. για κατοικία 4 δωματίων. Οι τύποι αυτοί χρησιμοποιούνται σε ποσοστά 20% 50% και 30% αντίστοιχα.

κανόνας στα αστικά κέντρα και να αυξήσει τους ελεύθερους χώρους. εξασφάλιζαν τα οικιστικά προγράμματα της Δ.Ε.Η. στο προσωπικό της.

Τα μεγάλα μάλιστα συγκροτήματα περιλαμβάνουν πλατείες, χώρους πρασίνου, παιδική χαρά, εμπορικό κέντρο, πάρκινγκ, αθλητικές εγκαταστάσεις, σχολεία, βρεφονηπιακό σταθμό, μικρό πνευματικό κέντρο κλπ. Επίσης, επιδιώκεται γενικότερα ποιοτικότερος σχεδιασμός του εξωτερικού χώρου, με διαχωρισμό των κινήσεων πεζών αυτοκινήτων, διαμόρφωση κοινόχρηστων και κοινοφελών χώρων, πεζοδρόμων. Οι χώροι αυτοί εναλλάσσονται με διαμορφωμένες ιδιωτικές αυλές, προκήπια κλπ.⁶

Η προσφορά κατοικίας από τον ΟΕΚ σε καμία περίπτωση δεν κάλυπτε την ανάγκη για στέγαση του πληθισμού της χώρας. Αλλά αυτό δεν αποτελεί αντικείμενο μελέτης της συγκεκριμένης εργασίας. Όπως, επίσης, δε θα αξιολογήσουμε κατά πόσο ο ΟΕΚ πέτυχε τους στόχους που έθετε, ούτε θα αξιολογήσουμε την ποιότητα των αρχιτεκτονικών μελετών που εκπόνησε και κατασκεύασε.

Η ποιότητα των κατοικιών που προσφέρει κειμένεται αρχικά από επίπεδα κοινωνικά ανεκτά σε επίπεδα αποδεκτά από την περίοδο της μεταπολίτευσης και ύστερα. Η σύγκριση γίνεται πάντα σε σχέση με το επίπεδο της μέσης αστικής κατοικίας. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να χρησιμεύσουν ως ένα μέτρο σύγκρισης σχετικά με την ποιότητα κατοίκησης που

Εικ. 5 Συγκρότημα Εργατικών Κατοικιών του Ο.Ε.Κ. στη Ν. Φιλαδέλφεια, 1955-57, Αρχιτέκτων: Κωνσταντινίδης

Εικ. 6 Σχέδιο Κατόψεων Συγκροτήματος Εργατικών Κατοικιών του Ο.Ε.Κ. στη Ν. Φιλαδέλφεια, 1955-57, Αρχιτέκτων: Κωνσταντινίδης

πηγή: <http://www.culture2000.tee.gr>

6. Διεύθυνση Οικιστικών και Τεχνικών Μελετών του Ο.Ε.Κ, Περιοδική έκδοση στα πλαίσια του Διεθνούς Έτους Στέγασης, Σεπτέμβριος 1987.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ (Δ.Ε.Η.)

3.1. Υφιστάμενη κατάσταση πριν την ίδρυση της Δ.Ε.Η. Το 1ο Μακροπρόθεσμο Ενεργειακό Πρόγραμμα.

Πριν προχωρήσουμε στην καταγραφή και ανάλυση των αμιγώς οικιστικών προγραμμάτων της Δ.Ε.Η, χρήσιμο είναι να παραθέσουμε λίγα στοιχεία σχετικά με την πορεία της ίδιας της Δ.Ε.Η. ως επιχείρηση. Ποια ανάγκη οδήγησε στην ίδρυσή της και ποια ήταν η δραστηριότητα που ανέπτυξε. Έτσι μόνο θα γίνει ξεκάθαρα αντιληπτό το φόντο της οικιστικής δραστηριότητας της επιχείρησης.

Ενώ ο ηλεκτρισμός στην Ελλάδα έχει φτάσει από το 1889*, μέχρι και τα τελευταία χρόνια πριν τον πόλεμο το ποσοστό ανά κάτοικο της παραγόμενης ηλεκτρενέργειας δείχνει “την ασιατική σχεδόν καθυστέρηση της Ελλάδας”.⁷ Αλλά και μετά τον πόλεμο φυσικά, η καθυστέρηση αυτή είναι προφανής

και χωρίς να εξετάσει κανείς ειδικούς δείκτες, αφού σε καμία περίπτωση δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για να χρησιμοποιηθεί ο ηλεκτρισμός από πλατιά καταναλωτικά στρώματα. Και αυτό συμβαίνει διότι η παραγωγική βάση της χώρας δεν είναι αναπτυγμένη και περιορίζεται σε μικρές επιχειρήσεις, που συχνά διαθέτουν και μικρές ιδιόκτητες μονάδες παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος για τις ανάγκες λειτουργίας τους, ενώ η αγροτική παραγωγή βασίζεται σε απαρχειωμένες μεθόδους.** Η πλειοψηφία του λαού ζει στη φτώχεια και μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού κάτω από τα όρια της φτώχειας. Τα οφέλη του ηλεκτρισμού απολάμβαναν μόνο κομμάτια του αστικού πληθυσμού και αυτό περιοριζόταν στον ηλεκτροφωτισμό.

Πιο συγκεκριμένα, μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του '40 το σύστημα παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας αποτελούνταν από ένα μικρό αριθμό ηλεκτρικών επιχειρήσεων τοπικής εμβέλειας με δίκτυο διανομής περιορισμένης κλίμακας. Μοναδική εξαίρεση αποτελούσε η Ε.Η.Α.Π. (Εταιρεία Ηλεκτρισμού Αθήνας Πειραιά) με σαφώς μεγαλύτερη εγκατεστημένη ισχύ. Στην κατάσταση είχαν συντελέσει και οι καταστροφές του πολέμου με αποτέλεσμα μετά το τέλος και του εμφυλίου να έχουν απομείνει στη χώρα μόλις 250 μικρές

επιχειρήσεις ηλεκτρισμού σε λειτουργία.

Η βασική καύσιμη ύλη ήταν άνθρακας, πετρέλαιο και μαζούτ που εισάγονταν από την Ευρώπη. Η εξορυκτική δραστηριότητα εγχώριου λιγνίτη δεν ήταν παρά ελάχιστη καθώς και η εκμετάλλευση των υδατοπτώσεων της χώρας. Ως αποτέλεσμα, η ενεργειακή εξάρτηση της Ελλάδας από το εξωτερικό να είναι σχεδόν απόλυτη.

Με τη λήξη του εμφυλίου η ελληνική οικονομία θέλει να περάσει στη φάση της ανασυγκρότησης. Στο πλαίσιο, λοιπόν, της ανάπτυξης σχεδιάζεται η εκβιομηχάνιση της χώρας. Και η εκβιομηχάνιση για να επιτευχθεί έχει ως βασική προϋπόθεση την εξασφάλιση άφθονης και φθηνής ενέργειας.

Εικ. 7 Φωτογραφία Κώστας Μπαλάφας
πηγή: φωτογραφικό λεύκωμα “ΗΠΕΙΡΟΣ”, 2003

* Ίδρυση από τη Γενική Εταιρεία Εργοληψιών της πρώτης μονάδας παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Αθήνα, στην οδό Αριστείδου. Τα ανάκτορα είναι το πρώτο κτήριο που θα ηλεκτροφωτιστεί στην Αθήνα.

7. Δημ. Μπάτση, “Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα”, Κέδρος 1977

** Οι Έλληνες αγρότες συνεχίζουν να χρησιμοποιούν για φωτισμό λάμπες πετρελαίου και να οργάνουν τα χωράφια τους με τα ίδια πωτόγωνα μέσα που χρησιμοποιούσαν οι πρόγονοί τους, Μ. Μαίλης, “Από την 4η Αυγούστου ως τις μέρες μας. Η γενική πορεία της ταξικής πάλης. Άρθρα κριτικής”, Αθήνα 2009

Ο εξηλεκτρισμός της χώρας προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη.

Ήδη από την περίοδο της κατοχής, οι μεγάλοι τραπεζικοί όμιλοι δείχνουν έντονη κινητικότητα γύρω από τη μελέτη των δυνατοτήτων ανάπτυξης των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας. Κύριος εκφραστής αυτής της δραστηριότητας στην Ελλάδα είναι η Εθνική Τράπεζα που συνεργάζεται και με ευρωπαϊκές τράπεζες όπως η Deutsche Bank. Η έρευνα στράφηκε κυρίως γύρω από το ζήτημα της αξιοποίησης του λιγνίτη και των υδατοπτώσεων. Να αναφέρουμε εδώ ότι, ήδη κατά το μεσοπόλεμο, έχουν αρχίσει να γίνονται μελέτες και προμελέτες για την εκμετάλλευση των ενεργειακών πηγών στην Ελλάδα, από ξένες κυρίως επιχειρήσεις.

Εκπονούνται, λοιπόν, μελέτες από την Εθνική Τράπεζα σε συνεργασία και με το Τεχνικό Επιμελητήριο. Οι πιο πολυσυζητημένες προτάσεις που συντάχθηκαν ήταν το Σχέδιο του Ραυτόπουλου και το Σχέδιο του Πεζόπουλου καθώς και η μελέτη που πραγματοποίησε μετά τον πόλεμο η U.N.R.R.A. και η Ελληνική Επιτροπή Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας. Η βασική λογική που επικράτησε ήταν η ανάπτυξη ενός σοβαρού προγράμματος εκμετάλλευσης των υδατοπτώσεων και του εγχώριου λιγνίτη, με απώτερο στόχο την ενεργειακή αυτοδυναμία της χώρας. Η δημιουργία νέων έργων, κυρίως φραγμάτων και η εγκατάσταση της παραγωγής σε ζώνες υψηλής κατανάλωσης, δηλαδή

κυρίως πλησίον μεγάλων ενεργειοφόρων μονάδων βαριάς βιομηχανίας. Τέτοιου είδους παραγωγή δε θα μπορούσε να έχει τοπικό χαρακτήρα, διότι τα ποσά της παραγόμενης ενέργειας θα ξεπερνούσαν τα όρια της περιφέρειας όπου βρίσκεται η εγκατάσταση. Υπάρχει, έτσι, προσανατολισμός γύρω από τη δημιουργία ενός εθνικού διασυνδεδεμένου δικτύου, που θα αντικαθιστούσε την τοπική μικρής εμβέλειας παραγωγή.

Έτσι, λοιπόν, το 1948, στα πλαίσια της ανασυγκρότησης, εγκρίνεται από το Α.Σ.Α. (Ανώτατο Συμβούλιο για την Ανασυγκρότηση), συμβουλευτικό όργανο της κυβέρνησης, το μακροπρόθεσμο ενεργειακό πρόγραμμα που στόχο έχει τη βελτίωση της ενεργειακής αυτοδυναμίας της χώρας με αξιοποίηση του εγχώριου λιγνίτη και των υδατοπτώσεων. Τα έργα που προγραμματίστηκαν θα ήταν για τα ελληνικά δεδομένα πρωτόγνωρα σε μέγεθος και τεχνολογία και άρα θα απαιτούσαν αντίστοιχου μεγέθους επενδύσεις.

Βάση της χρηματοδότησης του προγράμματος αποτελεί η αμερικανική βοήθεια του Σχεδίου Μάρσαλ. Ως επακόλουθο, ανατίθεται, τελικά, στην αμερικανική EBASCO Services Inc. να ερευνήσει και να υποβάλει έκθεση πάνω στο ενεργειακό πρόγραμμα της Ελλάδας. Η EBASCO αξιολογεί το μακροετές πρόγραμμα και υποβάλλει νέο περιορισμένο πρόγραμμα αξιοποίησης του λιγνίτη και των υδατοπτώσεων.

Γενικότερα, η μεταπολεμική ανόρθωση στην Ελλάδα επρόκειτο να βασιστεί σε χρήματα που προέρχονταν από το την

αμερικανική βοήθεια του Σχεδίου Μάρσαλ. Το αμερικανικό Σχέδιο Μάρσαλ (1947) αποτέλεσε μεταπολεμικά το όχημα για την ανασυγκρότηση των καπιταλιστικών κρατών αλλά και για τη μεγαλύτερη διείσδυση των αμερικανικών μονοπωλίων στον ευρωπαϊκό χώρο. Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα διοχετεύτηκαν τεράστια κεφάλαια αρχικά σε στρατιωτικούς σκοπούς αλλά και για την ανασυγκρότηση της οικονομίας.* Ας μη ξεχνάμε ότι οι Η.Π.Α. είναι η χώρα που βγήκε πιο ενδυναμωμένη από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και με το Σχέδιο Μάρσαλ έχτιζε το "νέο" πρόσωπο του μεταπολεμικού καπιταλισμού.

Πράγματι, στον τομέα της ενέργειας επρόκειτο με τη λήξη του πολέμου να επενδυθούν γενναία κεφάλαια.

Εικ. 8 Διαφήμιση Ηλεκτρικών Συσκευών, 1938
πηγή: DEL_GR's photostream

3.2. Κρατικό Μονοπώλιο Ενέργειας. Η ίδρυση της Δ.Ε.Η. Βασικά στοιχεία για τη δραστηριότητά της. (1950 - 1973)

Ο εξηλεκτρισμός της χώρας στο πλαίσιο του προγράμματος που αναλύσαμε παραπάνω, απαιτούσε μεγάλα έργα υποδομής, με τεράστιο κόστος μελέτης και κατασκευής και όχι άμεση απόσβεση. Ένα τέτοιο εγχείρημα, λοιπόν, που δε μπορούσε να προσφέρει άμεσα κέρδη, ήταν αδύνατον να υποστηριχθεί από τον ιδιωτικό τομέα. Αυτό, βέβαια, θα αποτελούσε πρόβλημα για τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη των επιχειρήσεων. Έτσι, αναλαμβάνει το ίδιο το κράτος να υποστηρίξει τον εξηλεκτρισμό της χώρας με τη δημιουργία ενός φορέα κρατικομονοπωλιακού χαρακτήρα. Μόνο με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να επιτευχθούν οι ενεργειακοί στόχοι που τέθηκαν και να περάσει η χώρα στο στάδιο της μεταπολεμικής καπιταλιστικής ανασυγκρότησης.*

Επίσης, η ίδια η φύση του εγχειρήματος, που απαιτούσε σχεδιασμό για παραγωγή

ηλεκτρικού ρεύματος σε πανεθνικό επίπεδο, ενοποίηση του δικτύου μεταφοράς σε διασυνδεδεμένο δίκτυο και καθορισμό ενιαίας τιμής κατανάλωσης έκανε απαραίτητη την καθιέρωση ενός μοναδικού διαχειριστή.

Η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (Δ.Ε.Η.) ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1950. Ως σκοπός της επιχείρησης ορίζεται “η κατασκευή και εκμετάλλευση υδροηλεκτρικών και θερμοηλεκτρικών εργοστασίων καθ’ άπασαν την χώρα και εγκατάσταση εθνικού δικτύου προς μεταφορά της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας και τη διάθεση αυτής”.

Στην επιχείρηση παραχωρούνταν το αποκλειστικό προνόμιο για την κατασκευή, λειτουργία και εκμετάλλευση υδροηλεκτρικών εργοστασίων, θερμοηλεκτρικών εργοστασίων, που θα χρησιμοποιούσαν κατά προτίμηση εγχώρια καύσιμα καθώς και κατασκευής και λειτουργίας εθνικού δικτύου μεταφοράς και διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας. Επίσης, της παραχωρούνταν το προνόμιο διάθεσης και πώλησης του παραγόμενου ηλεκτρικού ρεύματος.**

Το αρχικό κεφάλαιο της Δ.Ε.Η. σχηματίστηκε από τα κεφάλαια σε συνάλλαγμα, δραχμές, μηχανήματα, υλικά και υπηρεσίες που

παρέχονταν, εκτός από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα ανόρθωσης της αμερικανικής βοήθειας, από τις ιταλικές επανορθώσεις ή από άλλους πόρους του προγράμματος ανασυγκρότησης και από κεφάλαια που αντλήθηκαν από τον κρατικό προϋπολογισμό.

Για τα πρώτα πέντε χρόνια λειτουργίας της επιχείρησης το ελληνικό κράτος ανάθεσε στην αμερικάνικη EBASCO την οργάνωση και εκπόνηση των έργων παραγωγής και μεταφοράς. Είναι η ίδια εταιρεία που θα ρυθμίζει για αυτό το διάστημα τα ζητήματα γύρω από τις προσλήψεις, απολύσεις αλλά και μετεκπαίδευση αμερικάνικου και ελληνικού προσωπικού, τα ζητήματα των αμοιβών, την επιλογή των εργολάβων για τις απαιτούμενες μελέτες, κατασκευές και προμήθειες υλικών και εξοπλισμού, τις διαπραγματεύσεις συμβάσεων με τους αναδόχους, την τιμολογιακή πολιτική και γενικότερα τις συμβάσεις για την πώληση της ενέργειας. Έχει, με λίγα λόγια, τη συνολική οικονομική και διοικητική διαχείριση. Συντάσσει δε και τους προϋπολογισμούς της εταιρείας. Τα ζητήματα γύρω από το λιγνίτη ανέλαβε η, επίσης αμερικανική, εταιρεία Pierce Management Inc.

* Οι γενικοί κανόνες που αποφασίστηκε να διέπουν τη σχέση μεταξύ κράτους και Δ.Ε.Η. ήταν:

α) Η Δ.Ε.Η. να είναι οργάνωση διοικητικά και οικονομικά ανεξάρτητη από το κράτος και να λειτουργεί με τους κανόνες της ιδιωτικής οικονομίας και να έχει ως όργανο διοίκησης το διοικητικό συμβούλιο.

β) Τα μέλη του Δ.Σ. να διορίζονται από το κράτος, στο οποίο να ανήκει εξολοκλήρου η επιχείρηση.

γ) Τα μέλη του Δ.Σ. να διορίζονται για εύλογο χρονικό διάστημα, αναγκαίο για την ανάπτυξη υπεύθυνης προσωπικής πρωτοβουλίας.

δ) Τα μέλη του Δ.Σ. να μπορούν να αντικατασταθούν και πριν τη λήξη της θητείας τους, εφόσον διαπιστωθεί σοβαρή παράβαση των κανόνων που διέπουν τη λειτουργία της Δ.Ε.Η.

ε) Η λειτουργία στη Δ.Ε.Η. σοβαρού αντιπροσωπευτικού οργάνου, δηλαδή της αντιπροσωπευτικής συνέλευσης, στην οποία εκπροσωπούνται η δικαιοσύνη, η κρατική διοίκηση, η πνευματική ηγεσία, η εργασία και οι παραγωγικές τάξεις της χώρας και στην οποία ανήκει η γνωμοδότηση προς την κυβέρνηση για την όλη πολιτική και δράση της Δ.Ε.Η. για την κάθε περίοδο.

στ) Δεδομένου ότι τα κεφάλαια που διαχειρίζεται η Δ.Ε.Η. ανήκουν στο κράτος, ο έλεγχος της οικονομικής διαχείρισης ασκείται από ειδικό συμβούλιο που εδρεύει στο Ελεγκτικό Συνέδριο.

Πράγματι, για την περίοδο αυτή, οι βασικοί ανάδοχοι των έργων είναι ξένες εταιρείες, εθνικότητας που συνδέεται άμεσα και με την πηγή άντλησης των κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση του αντίστοιχου έργου. Ο ηλεκτρομηχανολογικός και τεχνικός εξοπλισμός εισάγεται, επίσης, από εταιρείες του εξωτερικού, σύμφωνα με την ισχύουσα κάθε φορά σύμβαση.

Η σύμβαση της EBASCO λήγει τον Ιούλιο του 1955. Από αυτή την ημερομηνία οι ευθύνες διοίκησης της Δ.Ε.Η. περιήλθαν ολοκληρωτικά στην ελληνική διοίκηση της εταιρείας. Παρόλα αυτά η παρέμβαση της EBASCO συνεχίζει να είναι καθοριστική στα ζητήματα κυρίως των μεγάλων ενεργειακών έργων μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '60.

Το 1955 συντάσσεται δεύτερο ενεργειακό πρόγραμμα και προγραμματίζεται η κατασκευή δύο Θ.Η.Σ. στην Πτολεμαΐδα, Υ.Η.Σ. στον Ταυρωπό και Υ.Η.Σ. στον Εδεσσαίο.

Και, ενώ η υλοποίηση του προγράμματος προχωράει, η Δ.Ε.Η. συναντάει ουσιαστικό εμπόδιο στο γεγονός ότι βάσει του ισχύοντος νόμου, δε μπορούσε να ασκήσει το προνόμιο στις περιοχές που ήδη λειτουργούσαν δημοτικές, κοινοτικές ή ιδιωτικές εκμεταλλεύσεις.

Για τη διευκόλυνση του έργου της Δ.Ε.Η. ψηφίστηκε νέος Νόμος το 1956, σύμφωνα

με τον οποίο πραγματοποιήθηκε σιγά-σιγά η εξαγορά των εκτός κρατικού ελέγχου επιχειρήσεων, που στη μεγάλη πλειοψηφία τους αποτελούνταν από πεπαλαιωμένες και αντιπαραγωγικές εγκαταστάσεις. Η Δ.Ε.Η. ξόδεψε μεγάλα κεφάλαια για να φέρει σε πέρας τις εξαγορές και να κάμψει τυχόν αντιστάσεις που υπήρχαν από τους μέχρι τότε δικαιούχους των προνομίων.

Το 1959 συντάσσεται δεκαετές πρόγραμμα και προγραμματίζονται έργα για την αξιοποίηση του υδροδυναμικού του Αχελώου. Στην κατεύθυνση αυτή υπήρξε

καθοριστικός ο ρόλος της EBASCO.

Παράλληλα, η Δ.Ε.Η. συνεχίζει τις προσπάθειες για την επίτευξη των στόχων γύρω από την αξιοποίηση του εγχώριου λιγνίτη της Πτολεμαΐδας και της Μεγαλόπολης. Συγχρόνως, επεκτείνεται το δίκτυο μεταφοράς και πραγματοποιείται διασύνδεση του συστήματος με άλλες χώρες.*

Επίσης, εξελίσσεται η εξαγορά από τη Δ.Ε.Η. των λοιπών ηλεκτρικών επιχειρήσεων και ως το 1964 έχει εξαγοραστεί σχεδόν το σύνολό τους.

Εικ. 9 "Ο χώρος όπου λίγο χρονικό διάστημα μετά κατακλύστηκε από νερό δημιουργώντας την Τεχνητή λίμνη Καστρακίου. Βρισκόμαστε στο 1969 στο εργοτάξιο που είχε στηθεί.

Ο κόσμος έχει διασκορπιστεί περίξ και γύρω από την εξέδρα των επισήμων όπου ήταν παρόντες ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, ο Στυλιανός Πατακός και άλλοι επίσημοι.. της εποχής."

πηγή: <http://agriniomemories.gr>

* Το 1960 πραγματοποιείται διασύνδεση με τη Γιουγκοσλαβία και αρχίζει αντίστοιχη συζήτηση με την Τουρκία. Το 1974 θα πραγματοποιηθεί διασύνδεση με την Αλβανία.

Συγκεκριμένα η Ε.Η.Α.Π, εξαγοράστηκε μετά από επίπονες διαπραγματεύσεις το 1960, γεγονός που θεωρήθηκε επίτευγμα για την ελληνική οικονομία.

Την περίοδο αυτή, μετηνολοκλήρωση δηλαδή του πρώτου ενεργειακού προγράμματος και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60, παρατηρείται σταδιακή αύξηση του ρόλου των ελληνικών επιχειρήσεων στα έργα της Δ.Ε.Η. που προσπαθούν να ανταγωνιστούν τις μεγάλες εταιρείες της Ευρώπης και της Αμερικής, είτε ως εργολάβοι, είτε ως προμηθευτές. Αυξάνεται, στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης της χώρας, η εγχώρια παραγωγή εξαρτημάτων και η συμμετοχή των ελληνικών εταιρειών στην προμήθεια των έργων. Έλληνες εργολάβοι αναλαμβάνουν έργα επέκτασης του δικτύου μεταφοράς, αλλά συμμετέχουν και στην κατασκευή των έργων. Τέλος, ενεργός είναι πλέον και η συμμετοχή ελλήνων τεχνικών στη μελέτη Υ.Η. έργων.*

Στο σημείο αυτό, χρήσιμο είναι να παραθέσουμε κάποια στοιχεία για το πως μεταβάλλεται η κατανομή της κατανάλωσης της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται. Καταρχάς, να πούμε ότι συγχρόνως με την εντατικοποίηση των προσπαθειών εξηλεκτρισμού της χώρας συντελείται και η εκβιομηχάνιση της Ελλάδας. Εντάσσονται, έτσι, στο παραγωγικό σύστημα μεγάλες και ενεργειοβόρες παραγωγικές μονάδες. Το 1960 είναι το έτος υπογραφής της

προνομιακής σύμβασης μεταξύ της Δ.Ε.Η. και του ομίλου Pechiney. Μέχρι και το 1964 ο πρώτος καταναλωτής ΥΤ είναι η Βιομηχανία Αζωτούχων Λιπασμάτων και άμεσοι καταναλωτές τα μεταλλεία της Λάρυμνας και το εργοτάξιο της Δ.Ε.Η. στον Αχελώο. Το ποσοστό, όμως, συμμετοχής της βιομηχανίας στην κατανάλωση εκτινάσσεται από το 1966 κι ύστερα. Είναι το έτος που κάτω από την πίεση για την ενίσχυση της θέσης και των λοιπών βιομηχανικών καταναλωτών, τίθενται σε ισχύ τα νέα προνομιακά τιμολόγια ΥΤ (150kV) Το 1967 θα ισχύσει και νέο τιμολόγιο Β για βιομηχανικούς πελάτες μέσης τάσης.

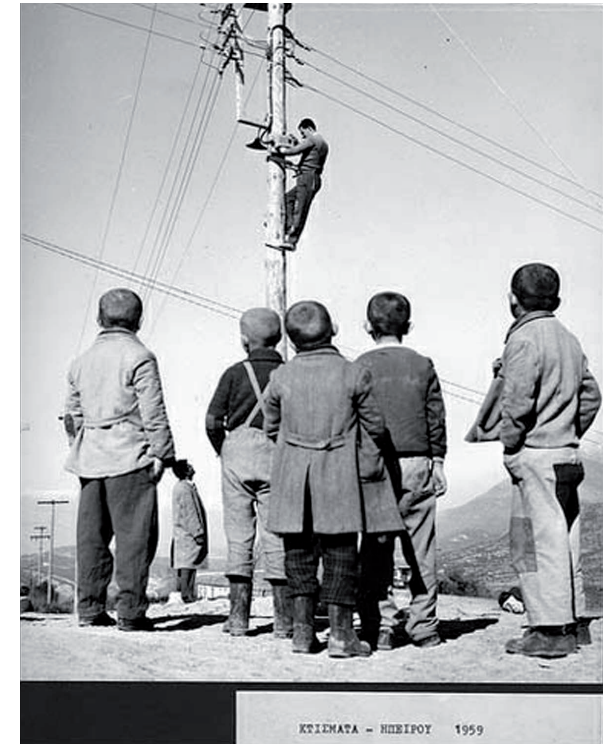
Ταυτόχρονα, οι εταιρείες ηλεκτρικών συσκευών** εφαρμόζουν πολιτική προώθησης των πωλήσεων, με ειδικά προγράμματα “διαπαιδαγώγησης εις την χρήσιν των εφαρμογών ηλεκτρισμού” και πιστοδότησης ηλεκτρικών συσκευών. Παρόλα αυτά, μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '60, η συμμετοχή στην κατανάλωση του οικιακού τομέα παραμένει σε χαμηλά επίπεδα. Το ίδιο ισχύει και για τον τομέα των μεταφορών καθώς και για τον αγροτικό τομέα.

Σε γενικές γραμμές, ενώ η κατακεφαλήν κατανάλωση συνεχώς αυξάνεται, παραμένει συστηματικά πολύ χαμηλότερη από αυτή των αναπτυγμένων χωρών της Ευρώπης.

Επίσης, παρά τη συνεχή ανάπτυξη της επιχείρησης, ο δείκτης ενεργειακής εξάρτησης στις αρχές της δεκαετίας του '60

παραμένει ακόμα υψηλός, αφού μόλις το 24% των αναγκών καλύπτεται από εγχώριες πηγές. Υπάρχει ακόμα σημαντική υστέρηση στην αξιοποίηση των λιγνιτών, ενώ ο ρυθμός αξιοποίησης των υδατοπτώσεων είναι ακόμα βραδύς.

Το γεγονός αυτό θα οδηγήσει το 1965 σε έγκριση νέου αναθεωρημένου δεκαετούς

Εικ. 10 Εξηλεκτρισμός της Υπαιθρου. Εαυερίτης εν ώρα εργασίας. Στιγμές από την Ηπειρο, 1959
πηγή: DEL_GR's photostream

* Ο Υ.Η.Σ. Καστρακίου είναι το πρώτο μεγάλο έργο της Δ.Ε.Η. που η κατασκευή του ανατίθεται εξ' ολοκλήρου σε ελληνική κοινοπραξία. Μπήκε σε λειτουργία το 1969.

** Μερικές από αυτές είναι οι ΙΖΟΛΑ, ΕΛΚΟ, ΒΗΚ, ΕΛΒΗΜΑ, ΤΕΧΝΙΚΑ ΜΑΛΚΟΤΣΗ.

προγράμματος για τα έτη 1965 – 1974 με σκοπό να προχωρήσει πιο αποφασιστικά η Δ.Ε.Η. στην εκμετάλλευση του λιγνίτη και των υδατοπτώσεων και να μειωθεί παράλληλα η εξάρτηση από το εισαγόμενο πετρέλαιο.

Συγχρόνως και με γοργούς ρυθμούς προχωράνε τα προγράμματα εξηλεκτισμού της υπαίθρου. Τα δύο πιο μεγάλα προγράμματα είναι αυτό του 1964 – 1965 που έθετε ως στόχο τον εξηλεκτισμό 874 οικισμών και αυτό του 1966 – 1968 που έθετε ως στόχο τον εξηλεκτισμό 3.100 ακόμα οικισμών. Τα προγράμματα ολοκληρώθηκαν και οι στόχοι επιτεύχθηκαν και με το παραπάνω. Ενδεικτικά, μέχρι το 1968 το ηλεκτρικό ρεύμα είχε φτάσει στο 84,5% του πληθυσμού της υπαίθρου και στο 91,5% του πληθυσμού της χώρας.

Το καταναλωτικό κοινό διευρύνεται συνεχώς άρα και η ζήτηση για ηλεκτρική ενέργεια, κυρίως από τη βιομηχανία αλλά και από ιδιώτες καταναλωτές, χωρίς την αντίστοιχη αύξηση της παραγωγής παρά τα βήματα που γίνονται. Έτσι, λοιπόν, το 1967 εμφανίζεται σοβαρό έλλειμμα ενέργειας. Από τη μία πλευρά, το κράτος προτρέπει τον κόσμο σε οικειοθελή περιορισμό της κατανάλωσης. Από την άλλη, πρέπει να γίνουν τολμηρά βήματα για την αύξηση των παραγόμενων ποσών ενέργειας.

Το ίδιο έτος, 1967, εγκρίνεται αναθεωρημένο πρόγραμμα για την περίοδο 1968 – 1972. Ανατρέπει τις αρχές του ισχύοντος και θέτει ως στόχους την ένταξη στο σύστημα δύο νέων μεγάλων θερμοηλεκτρικών μονάδων

(επιλέχθηκαν πετρελαϊκές), ενώ για πρώτη φορά τέθηκε το ζήτημα των θερμοπυρηνικών μονάδων παραγωγής, ώστε να αντιμετωπιστεί άμεσα η αυξημένη ζήτηση.

Τότε είναι που υπογράφονται οι συμβάσεις κατασκευής των λιγνιτικών μονάδων της Μεγαλόπολης, συμβάσεις που έχουν χαρακτηριστεί ως αντιοικονομικές. Από τους στόχους που είχαν τεθεί υλοποιήθηκε μόνο η ένταξη στο σύστημα των πετρελαϊκών σταθμών, με αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού υγρών καυσίμων για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Η ένταξη δε της πυρηνικής μονάδας μετατέθηκε για το 1982.

Το επόμενο πρόγραμμα για τα έτη 1973 – 1977, αποτελεί και το τελευταίο πριν την πετρελαϊκή κρίση. Ο σχεδιασμός που έβαζε δεν προέβλεπε σε καμία περίπτωση την αύξηση του κόστους των υγρών καυσίμων που επρόκειτο να ακολουθήσει.

Γενικότερα, η περίοδος 1950-1973 αποτελεί περίοδο ανάπτυξης. Κυριαρχεί η άποψη φθηνή και άφθονη ενέργεια λόγω της μακράς περιόδου υποτίμησης των ενεργειακών πρώτων υλών και προϊόντων. Δημιουργήθηκε, έτσι, όπως θα δούμε παρακάτω, ένας ευαίσθητος παραγωγικός μηχανισμός που φάνηκε ιδιαίτερα ευάλωτος στις βίαιες μεταβολές του '70.

3.3. Οι ενεργειακές κρίσεις. Δεκαετία '70.

Μόλις το 1970, η Δ.Ε.Η. πιάνει τους στόχους για το λιγνίτη που έθετε για το 1958. Η εξάρτηση από το εισαγόμενο πετρέλαιο, όπως αναλύθηκε παραπάνω είναι μεγάλη, αφού είχε προηγηθεί άναρχη αύξηση του ποσοστού συμμετοχής του στην παραγωγή. Έτσι, η πετρελαϊκή κρίση, που ξέσπασε το 1973 με πενταπλασιασμό της τιμής του πετρελαίου, έπληξε σοβαρά την ενεργειακή βάση της χώρας. Τότε γίνεται μονομερής εγκατάλειψη των Η.Π.Α, ενώ στην οικονομία της χώρας προστίθενται πρόσθετες συναλλαγματικές επιβαρύνσεις και καταργούνται οι φοροαπαλλαγές. Παράλληλα, τη δομή του συστήματος συνθέτουν η χαμηλή ενεργειακή απόδοση των τομέων της οικονομίας και ειδικά η ενεργειοβόρος βιομηχανία, που βασίζεται σε μεθόδους παραγωγής με βάση την παραδοχή της άφθονης και φθηνής ενέργειας.

Γίνεται, τότε, εκ νέου στροφή των στόχων και διαφοροποιείται το πρόγραμμα του 1973 – 1977. Το νέο πρόγραμμα στοχεύει στην περαιτέρω αξιοποίηση των εγχώριων πηγών και την κατάργηση των μεγάλων πετρελαϊκών σταθμών από τη μία, με μια πολιτική ενεργειακής αυτοδυναμίας, και από την άλλη, στην προμήθεια εξοπλισμού από τις ανατολικές χώρες μέσω συμφωνιών clearing. Ταυτόχρονα, αρχίζει μια αυτοδύναμη αναζήτηση εξωτερικών δανείων.

Στην πραγματικότητα, παρά την εφαρμογή του “εντατικού” προγράμματος υποκατάστασης του πετρελαίου, αν εξαιρέσει κανείς τη βελτίωση του βαθμού ενεργειακής αυτοδυναμίας (πετρέλαιο, λιγνίτης), δεν υπήρξε ικανοποιητική ανάπτυξη προς την κατεύθυνση αυτή.

Η περίοδος αυτή συνδέεται και με την ανάληψη από ειδικές υπηρεσίες της Δ.Ε.Η. της ευθύνης των μελετών για το σύνολο πλέον των έργων. Σημαντικό είναι το έργο των Διευθύνσεων Θ.Η. και Υ.Η. Σταθμών χάρη στην υπερεικοσαετή πια πείρα των μηχανικών της Δ.Ε.Η.*

Επίσης, ο εξηλεκτρισμός της υπαίθρου δε σταματάει να επεκτείνεται και στα τέλη της δεκαετίας '70 έχει σχεδόν ολοκληρωθεί. Παράλληλα, η βιομηχανία συνεχίζει να επιδοτείται μέσω της τιμολογιακής πολιτικής.

Όλα τα παραπάνω, συντελούν στην έναρξη μιας πορείας για τη Δ.Ε.Η. προς την υπερχρέωση και το οικονομικό αδιέξοδο.

Το 1979 ξεσπά η δεύτερη ενεργειακή κρίση. Τότε έλαβε χώρα η δεύτερη μεγάλη ανατίμηση του πετρελαίου, ενώ η συναλλαγματική δαπάνη τριπλασιάστηκε. Εντείνονται, τότε, ακόμα περισσότερο οι προσπάθειες για αξιοποίηση των εγχώριων ενεργειακών πηγών (λιγνίτης, πετρέλαιο) με σκοπό τη μείωση της εξάρτησης από το εισαγόμενο πετρέλαιο. Γίνονται μεγάλες επενδύσεις για την ανεύρεση και εκμετάλλευση κοιτασμάτων πετρελαίου και για πρώτη φορά

φυσικού αερίου. Η αλήθεια είναι ότι μόνο μετά τη δεύτερη ενεργειακή κρίση η ελληνική οικονομία αντέδρασε με βάση τις πραγματικές διαστάσεις του προβλήματος.

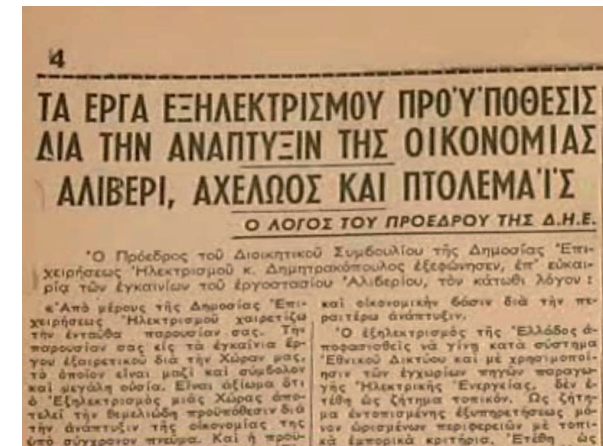
Τη δεκαετία, λοιπόν, του '80, ενώ συνεχίζεται η πραγματοποίηση μιας σειράς από Υ.Η. έργα υπάρχει ενεργοποίηση σε ζητήματα εναλλακτικών πηγών ενέργειας (ηλιακή, αιολική, γαιοθερμία), χωρίς βέβαια πρακτικά αποτελέσματα μέχρι το '85. Σε αυτή τη στροφή συντέλεσε και το σοβαρό περιβαλλοντικό πρόβλημα που ήταν πλέον ορατό. Οι βασικές πτυχές του είναι η υπερεντατική ανάπτυξη λιγνιτωρυχείων που δε συνοδεύτηκε από την αποκατάσταση του χώρου των ορυχείων και η συγκέντρωση λιγνιτικών σταθμών σε δύο μόνο περιοχές με αποτέλεσμα την επιβάρυνση της ατμόσφαιρας από της εκπομπές καύσης.

Την πρώτη δεκαετία του '80 παρουσιάζεται αρχικά μείωση του ρυθμού ανάπτυξης της ετήσιας προσφοράς των πρωτογενών μορφών και η κατανάλωση τελικής ενέργειας περιορίζεται. Μόνο μετά τα μέσα του '80 παρατηρείται αντίστροφη, θετική πορεία. Τη δεκαετία αυτή είναι η εποχή που συντελείται η λεγόμενη “αποβιομηχάνιση”, ενώ ενισχύεται ο τομέας των μεταφορών και γενικότερα ο τριτογενής τομέας. Ενώ, σε παγκόσμια κλίμακα υιοθετείται η πυρηνική ενέργεια για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας (Γαλλία, Ιαπωνία, Ισπανία), στην Ελλάδα παρατηρούνται θετικά βήματα όσον αφορά την εντατικοποίηση της παραγωγής

λιγνίτη αλλά και της χρησιμοποίησης των κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου του Πρίνου και της Νότιας Καβάλας. Επίσης, γενικεύεται η χρήση εγχώριων καυσίμων όπως είναι η τύρφη, το ξύλο και η βιομάζα.

Πιο συγκεκριμένα, το 1982 αρχίζει η παραγωγή φυσικού αερίου από τη Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου. Επίσης, στα πλαίσια του προγράμματος εκσυγχρονισμού πραγματοποιούνται επενδύσεις από τα ΕΛ.ΔΛ. και από τα ιδιωτικά διυλιστήρια Κορίνθου (MOTOROIL)

Από την περίοδο των ενεργειακών κρίσεων και ύστερα, η χρησιμοποίηση λιγνίτη για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας έφτασε στο 73,6%, ενώ το εφαρμοζόμενο πρόγραμμα επενδύσεων κινήθηκε στα γενικότερα πλαίσια για παραγωγή και εξοικονόμηση ενέργειας.

Εικ. 11 Απόκομμα από εφημερίδα της εποχής, 1951
πηγή: Αρχείο EPT

* Ο Υ.Η.Σ. Πουρναρίου είναι το πρώτο έργο που μελετήθηκε εξ' ολοκλήρου από τους μηχανικούς της Δ.Ε.Η. Μπήκε σε λειτουργία το 1981.

Έργα	Έτος	Εγκατεστημένη ισχύς σε MW	Αριθμός μονάδων
Υ.Η.Σ. Λούρου	1954	10,3	3
Υ.Η.Σ. Άγρα	1954	69	3
Υ.Η.Σ. Λάδινα	1955	70	2
Υ.Η.Σ. Τσιρωπού	1959	130	3
Υ.Η.Σ. Κρεμαστών	1965	437	4
Υ.Η.Σ. Καστρακίου	1969	320	4
Υ.Η.Σ. Πολυφύτου	1974	375	3
Υ.Η.Σ. Πουρναρίου Ι	1981	300	3
Υ.Η.Σ. Σφηκιάς	1985	315	3
Υ.Η.Σ. Ασωμάτων	1985	108	2
Υ.Η.Σ. Στρίτου Ι	1989	156	4
Υ.Η.Σ. Πηγών Αώου	1991	244	2
Υ.Η.Σ. Μεσοχώρας	1995	161	1
Υ.Η.Σ. Θησαυρού	1996	420	3
Υ.Η.Σ. Πουρναρίου ΙΙ	1997	33	2
Υ.Η.Σ. Πλατανόβρυσης	2000	116	2

πίνακας 1

Έτος	μήκος δικτύου διασύνδεσης σε km
έως το 1955	1.283
έως το 1990	2.049
έως το 1994	3.875

πίνακας 2 Ανάπτυξη δικτύου διασύνδεσης κατά τα έτη 1950-1964

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ Δ.Ε.Η. ΣΤΟΥΣ ΥΔΡΟΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥΣ ΣΤΑΘΜΟΥΣ.

4.1. Τα υδροηλεκτρικά έργα της Δ.Ε.Η. Βασικές παρατηρήσεις πάνω στους οικισμούς που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. στα υδροηλεκτρικά της έργα.

Στον παραπάνω πίνακα φαίνεται η εξέλιξη της εκμετάλλευσης των υδατοπτώσεων στη χώρα μας από τη Δ.Ε.Η. (πιν. 1)

Κατά την πρώτη πενταετία δραστηριοποίησης της Δ.Ε.Η, κατασκευάστηκαν φράγματα για την αξιοποίηση του υδροδυναμικού των ποταμών Λούρου, Βόδα και Λάδωνα. Στην εποχή τους αποτελούσαν έργα πρωτόγνωρου μεγέθους για τα δεδομένα της Ελλάδας, παρά το γεγονός ότι πλέον δεν αποτελούν παρά μονάδες μικρής εγκατεστημένης ισχύος που συμβάλλουν επικουρικά στο σύστημα. Η μελέτη των έργων αυτών έγινε από την αμερικάνικη EBASCO SERVICES INC. για το Λούρο και από την ιταλική SOCIETA EDISON-MILANO για τον Άγρα και το Λάδωνα. Ανάδοχοι των έργων ήταν ξένες κατασκευαστικές εταιρείες (π.χ. OMNIUM LYONNAIS) που ανέλαβαν την κατασκευή συμπράττοντας και με ελληνικές εταιρείες (π.χ. ETEP A.E, ΟΔΩΝ ΚΑΙ ΟΔΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ).

Σε καθένα από τα έργα αυτά σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν οι πρώτοι οικισμοί από τη Δ.Ε.Η. για το προσωπικό της.

Το 1959 κατασκευάστηκε ο Υ.Η.Σ. Ταυρωπού (λίμνη Ν. Πλαστήρα). Τη μελέτη και εδώ ανέλαβε η EBASCO και την κατασκευή η OMNIUM LYONNAIS-COTE-CI (OL-CO). Τη δεκαετία που ακολούθησε αξιοποιήθηκε το υδροδυναμικό του Αχελώου, με την κατασκευή φραγμάτων στα Κρεμαστά και στο Καστράκι. Τα έργα αυτά μελετά, επίσης, η EBASCO. Την κατασκευή δε στο Καστράκι ανέλαβε για πρώτη φορά αμιγώς ελληνική κοινοπραξία (ΟΔΩΝ ΚΑΙ ΟΔΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ, ΔΟΜΙΚΗ, ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ Α.Ε.) Τα δύο τελευταία αποτελούν μεγάλα υδροηλεκτρικά έργα μέχρι και τις μέρες μας, με μεγάλη εγκατεστημένη ισχύ.

Ακολουθεί η κατασκευή φράγματος στο Πολύφυτο (1974) και στο Πουρνάρι (1981), που είναι, επίσης, μεγάλα έργα. Την κατασκευή

Εικ. 12 Φωτογραφία από τον οικισμό των Κρεμαστών
πηγή: <http://www.parakampilia.gr>

και των δύο αναλαμβάνει η ελληνική ΟΔΩΝ ΚΑΙ ΟΔΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ σε συνεργασία με τις, επίσης, ελληνικές ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ Α.Ε. και ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΙΚΗ αντίστοιχα για το κάθε έργο. Το Πουρνάρι Ι αποτελεί το πρώτο υδροηλεκτρικό έργο της Δ.Ε.Η. που μελετήθηκε εξολοκλήρου από το προσωπικό της εταιρείας. Σε καθένα από τα παραπάνω κατασκευάστηκαν συγχρόνως και οικισμοί για το προσωπικό της Δ.Ε.Η.

Ακολουθούν κατά τη δεκαετία '80 και '90 τα υδροηλεκτρικά έργα Σφηκιάς, Ασωμάτων, Στράτου Ι και ΙΙ, Πηγών Αώου, Μεσοχώρας, Θησαυρού, Πουρναρίου ΙΙ, Πλατανόβρυσης, Γκιώνας, Μακροχωρίου, Αγίας Βαρβάρας. Στη μεγάλη πλειοψηφία των έργων κατασκευάζονται από τη Δ.Ε.Η. ακόμα και κατά τις δεκαετίες αυτές οικισμοί.

Ο λόγος που γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις κατασκευάστριες εταιρείες είναι γιατί είναι οι ίδιες εταιρείες συνήθως που κατασκευάζουν και τους οικισμούς. Λέμε, συνήθως, γιατί δε διαθέτουμε στοιχεία και σχέδια για όλους τους οικισμούς, ώστε να αποδεικνύεται ο ισχυρισμός για καθένα οικισμό ξεχωριστά. Μπορούμε, όμως, να υποθέσουμε γενικεύοντας τα διαθέσιμα στοιχεία, ότι οι κατασκευάστριες εταιρείες με την έναρξη των έργων μελέτησαν ή και κατασκεύασαν τους οικισμούς. Η γνώση αυτή μπορεί να βοηθήσει περιπτωσιολογικά στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τη μορφή κάθε οικισμού, λαμβάνοντας υπόψη τις κατασκευαστικές “συνήθειες” του εκάστοτε αναδόχου.

Στο σημείο αυτό θα επιδιώξουμε να εντοπίσουμε τους βασικούς λόγους που οδήγησαν στην κατασκευή οικισμών από τη Δ.Ε.Η. για το προσωπικό της. Πρωταρχική παρατήρηση αποτελεί η χωροθέτηση των οικισμών, που γίνεται πάντα πλησίον των μονάδων παραγωγής, οι οποίες βρίσκονται κατά κύριο λόγο μακριά από κατοικημένες περιοχές. Και αυτό είναι λογικό να συμβαίνει, αφού κάθε φορά για την κατασκευή του φράγματος επιλέγεται το καταλληλότερο σημείο της κοίτης του ποταμού, ώστε να αξιοποιηθεί με το βέλτιστο τρόπο το υδροδυναμικό του. Συμπερασματικά, για την χωροθέτηση υδροηλεκτρικών μονάδων σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί κριτήριο η γειτνίαση με κατοικημένη περιοχή.

Βέβαια, μπορεί εδώ κανείς να αναρωτηθεί

Εικ. 13 Φωτογραφία από τον οικισμό των Κρεμαστών.
“Τα σπίτια αυτά τώρα (που είναι σίγουρα πάνω από 100)
βρίσκονται σε αρκετά κακή κατάσταση, χωρίς καμιά συντήρηση,
εγκαταλελειμμένα στο χρόνο”
πηγή: <http://www.parakampilia.gr>

γιατί θεωρείται απομακρυσμένη μία μονάδα που απέχει μερικά χιλιόμετρα από κάποια κατοικημένη περιοχή. Αν αναλογιστεί, όμως, ότι κατά τις δεκαετίες του ‘50 και ‘60 δεν είχε ακόμα γενικευθεί η χρήση του Ι.Χ, ούτε υπήρχε καλό εθνικό οδικό δίκτυο, εύκολα συμπεραίνει ότι με βάση τα δεδομένα της εποχής η πλειοψηφία των μονάδων ήταν μονάδες απομονωμένες. Δεχόμαστε, βέβαια, ότι αυτό το δεδομένο σίγουρα κατά τις επόμενες δεκαετίες επηρεάζει, κατά περίπτωση, με πιο ήπιο τρόπο.

Ο άλλος βασικός λόγος για τη δημιουργία οικισμών από τη Δ.Ε.Η. είναι η ίδια η φύση των υδροηλεκτρικών έργων. Όπως προειπώθηκε, αποτελούν έργα πρωτόγνωρου μεγέθους για την Ελλάδα και γενικότερα μεγάλης κλίμακας έργα. Τα υδροηλεκτρικά έργα απαιτούν εγκαταστάσεις μεγάλης έκτασης,

ανάλογα πάντα με το μέγεθος του ποταμού και το σχέδιο εκμετάλλευσης.

Ένα υδροηλεκτρικό έργο απαιτεί αρχικά την εκτροπή της ροής του ποταμού για την κατασκευή του φράγματος, με σκοπό τη δημιουργία ταμιευτήρα και κατασκευή αγωγών προσαγωγής/ απαγωγής νερού και άλλων ακόμη επιμέρους έργων που απαιτούνται. Επίσης, πρέπει να κατασκευαστεί το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο και να εγκατασταθεί εκεί ο κατάλληλος ηλεκτρομηχανολογικός εξοπλισμός. Τέλος, κατασκευάζεται υποσταθμός ανύψωσης τάσεως και γραμμές μεταφοράς. Η κατασκευή ενός τέτοιας κλίμακας έργου μπορεί να διαρκέσει ακόμα και μερικά χρόνια, ανάλογα πάλι με το μέγεθος του εγχειρήματος. Κατά την περίοδο αυτή δημιουργείται και λειτουργεί αντίστοιχης κλίμακας εργοτάξιο.

Αντίστοιχες, λοιπόν, είναι και οι ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό. Υπάρχει, καταρχάς, ανάγκη συνεχούς παρουσίας κλιμακίου μηχανικών για την επίβλεψη του έργου. Επίσης, υπάρχει διευθυντικό και ανώτερο στελεχικό προσωπικό της Δ.Ε.Η. για τη ρύθμιση των γενικών ζητημάτων, αλλά και ζητημάτων τα οποία προκύπτουν καθημερινά σε ένα εργοτάξιο, το οποίο αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό. Επιπλέον, στο εργοτάξιο υπάρχει προσωπικό της κατασκευάστριας εταιρείας και φυσικά μεγάλος αριθμός τεχνικών, εργατοτεχνιτών και ανειδίκευτων εργατών που κατασκευάζουν το έργο, οι συμβάσεις των οποίων ποικίλουν κατά περίπτωση.

Οι ανάγκες για ανειδίκευτους εργάτες συχνά καλύπτονταν και από ανθρώπους που κατοικούσαν σε κοντινές πόλεις ή τα γύρω χωριά και πήγαιναν να δουλέψουν στα έργα της Δ.Ε.Η. για να βγάλουν το μεροκάματο.

Ενδεικτικά, θα αναφέρουμε κάποια μεγέθη από το εργοτάξιο που λειτούργησε στο φράγμα των Κρεμαστών στον Αχελώο, το οποίο αποτελούσε στην εποχή του το υψηλότερο γεώφραγμα της Ευρώπης και είναι μέχρι και τις μέρες μας στην Ελλάδα ο Υ.Η.Σ. με τη μεγαλύτερη εγκατεστημένη ισχύ. “Για την κατασκευή του εργάστηκαν 3.000 εργάτες που δούλευαν νυχθημερόν. Εκεί ο Έλληνας έμαθε να φοράει κράνος και να χειρίζεται τα βαριά μηχανήματα”.⁸ Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, το μέγεθος των απαιτήσεων σε ανθρώπινο δυναμικό.

Να παραθέσουμε σε αυτό το σημείο, ότι, κατά τη διάρκεια κατασκευής του έργου, λειτουργούσε στο εργοτάξιο και ο προσωρινός “οικισμός του εργολάβου”. Σκοπό είχε να στεγάσει το εργατικό δυναμικό της κατασκευάστριας εταιρείας. Αποτελούνταν συνήθως από ξύλινα παραπήγματα, που αφαιρούνταν με την αποπεράτωση του έργου ή εγκαταλείπονταν στο οικόπεδο και στη συνέχεια τα χρησιμοποιούσε η Δ.Ε.Η. κατά βούληση. Για αυτού του είδους τους οικισμούς δε διαθέτουμε ιδιαίτερα στοιχεία, ενώ την ύπαρξή τους πληροφορούμαστε από

ανθρώπους που έζησαν και εργάστηκαν στα προσωπικό, αυτό στην πλειοψηφία των περιπτώσεων αναγκάζεται να “μεταναστεύσει” στο εργοτάξιο από διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Η μεταπολεμική

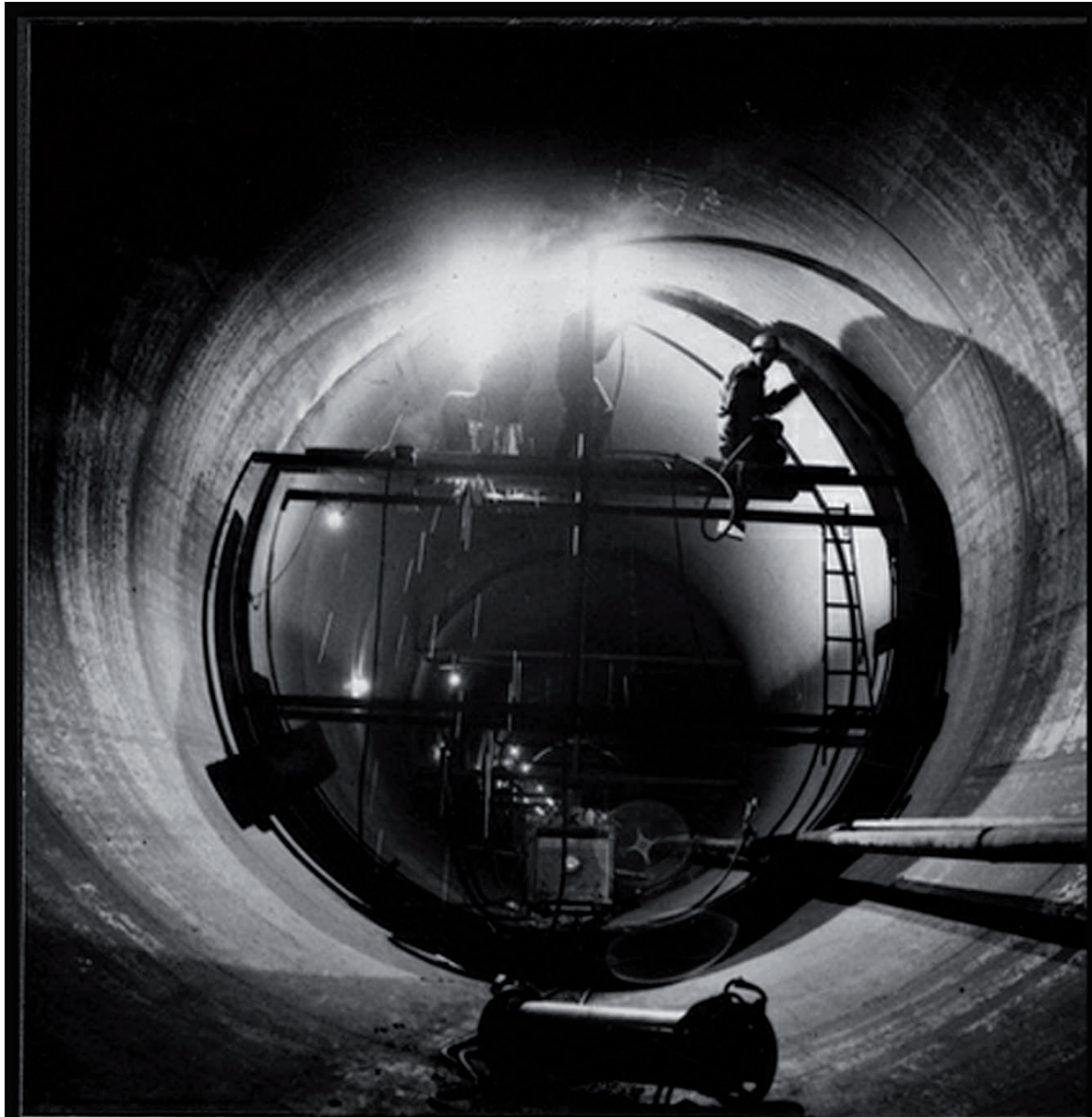
Με την αποχώρηση του εργολάβου ο οικισμός που είχε φτιάξει η Δ.Ε.Η. συνέχιζε να

Εικ. 14 Κατασκευή σήραγγας εκτροπής στα Κρεμαστά, 1962
πηγή: Αρχείο Κώστα Μπαλάφα*

8. Μαρτυρία Κώστα Μπαλάφα. Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΟΥ”, επεισόδιο “ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΛΑΦΑΣ 1953”, παραγωγή 2003. Το έργο κόστισε 30 ανθρώπινες ζωές.

* Ο φωτογράφος Κώστας Μπαλάφας το 1951 με κριτήριο τα προσόντα του, προσελήφθη από την αμερικανική εταιρεία Ebasco, η οποία πέρασε στην τότε νεοϊδρυθείσα ΔΕΗ, απ’ όπου και συνταξιοδοτήθηκε ως προϊστάμενος του Τμήματος Ανατυπώσεων. “Και σε αυτό το πόστο ο ίδιος διέπρεψε”, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει σε μια εκ βαθέων συνέντευξη του, ο υφιστάμενος του τότε Παύλος Βρέλλης, ο μετέπειτα ιδρυτής του Μουσείου Ελληνικής Ιστορίας των κέρνινων ομοιομάτων στα Γιάννενα. Εργαζόμενος στη ΔΕΗ φωτογράφησε ορισμένα έργα με αποκορύφωμα την κατασκευή του υδροηλεκτρικού φράγματος Κρεμαστών του Αχελώου.

Εικ. 15 Εργοστάσιο Κρεμαστών, 1965
πηγή: Αρχείο Κώστα Μπαλάφα

Ελλάδα δε διέθετε άφθονο, έμπειρο προσωπικό, εφόσον τέτοιου είδους έργα ήταν για τη χώρα πρωτόγνωρα. Περιορισμένο δε ήταν και το επιστημονικό δυναμικό. Άρα η προσφορά κατοικίας αποτελούσε, επιπρόσθετα, έναν τρόπο για να διευκολύνεται η κινητικότητα του ειδικευμένου προσωπικού, όπως οι συνθήκες το απαιτούσαν.

Τέλος, μια παρατήρηση, που ίσως βοηθήσει, αποτελεί το γεγονός ότι το κόστος για την κατασκευή των οικισμών απαιτούνταν ένα μικρό ποσοστό της τεράστιας δαπάνης που γινόταν για το έργο (πληρωμή αναδόχου, υλικά, μισθοδοσία, εξοπλισμός κλπ). Η δημιουργία του οικισμού διαρκούσε λίγους μήνες το μέγιστο, ενώ η κατασκευή του υδροηλεκτρικού έργου στο σύνολό του ακόμη και χρόνια. Σαφώς είναι κατασκευές ασύγκριτα ανόμοιου όγκου άρα και κόστους. Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. αποτελεί ένα σχετικά “μικρό-έξοδο” του συνολικού προϋπολογισμού του έργου. Η αναφορά αυτή γίνεται, ώστε να ερμηνευτεί η δημιουργία των οικισμών όσο το δυνατόν σε αντικειμενικότερη βάση. Να μην υπερεκτιμηθεί και σε καμία περίπτωση, βέβαια, να μην υποτιμηθεί.

Οι οικισμοί χρησιμοποιήθηκαν από τους εργαζόμενους της Δ.Ε.Η. μέχρι πολύ πρόσφατα. “Έρχονταν άνθρωποι από άλλες πόλεις με μετάθεση άμέσως μετά την εγκατάλειψη των συνεργείων κατασκευής και μέναν εδώ, δημιουργούσαν οικογένεια. Μιλάμε από το 1954 μέχρι περίπου το 1995.”, λέει στέλεχος της Δ.Ε.Η, που εργάζεται στον

Υ.Η.Σ. του Άγρα. Τα σπίτια παραχωρούνταν σε αυτούς δωρεάν ή έναντι μικρού ενοικίου.

“ Από κει και πέρα (1995) τα σπιτάκια αυτά άρχισαν να εμφανίζουν κατασκευαστικά προβλήματα, τα οποία αναγκαζόταν η επιχείρηση να τα επιδιορθώνει. Θεώρησαν ότι είναι το κόστος αρκετό με αποτέλεσμα να δοθεί εντολή να σταματήσει η λειτουργία των οικισμών στους υδροηλεκτρικούς σταθμούς και αυτό έγινε σε όλη την Ελλάδα. Τώρα όλοι οι εργαζόμενοι μένουν στην πόλη”, πληροφορούμαστε από τον ίδιο. Είναι αλήθεια ότι με την πάροδο του χρόνου οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. άρχισαν σταδιακά να εγκαταλείπονται. Σήμερα η συντριπτική πλειοψηφία των οικισμών στα υδροηλεκτρικά εργοστάσια έχουν εγκαταλειφθεί και ερημώσει. Η εξέλιξη αυτή επισφραγίστηκε πρόσφατα με απόφαση της Δ.Ε.Η, η οποία έπαυσε τη λειτουργία τους. Οι περισσότεροι από τους οικισμούς βρίσκονται σήμερα σε κακή κατάσταση.

Εικ. 16 Στιγμές από την κατασκευή του φράγματος στα Κρεμαστά
πηγή: Αρχείο Ευγένιου Τσαβαλιά

Εικ. 17 Στιγμές από την κατασκευή του φράγματος στα Κρεμαστά
πηγή: Αρχείο Ευγένιου Τσαβαλιά

4.2. Οι οικισμοί στους Υ.Η.Σταθμούς Λούρου, Λάδωνα, Πουρναρίου.

Με γνώμονα τις παραπάνω γενικές παρατηρήσεις θα περάσουμε στην ανάλυση των οικισμών που δημιουργήθηκαν σε ορισμένα από τα Υ.Η. έργα. Η επιλογή των οικισμών που θα μελετηθούν στη συνέχεια δεν έχει προκύψει με βάση κάποιο σύστημα. Από τη μία πλευρά, έγκειται στην πρόσβαση που ήταν δυνατόν να υπάρξει σε αρχαιακό υλικό της Δ.Ε.Η. και από την άλλη στη δυνατότητα επίσκεψης ορισμένων από τους οικισμούς, πράγμα που φυσικά δεν ήταν εφικτό να συμβεί για το σύνολό τους στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Αυτό σε καμία περίπτωση δεν αναιρεί τη δυνατότητα συστηματικής επεξεργασίας των διαθέσιμων στοιχείων και σχεδίων και την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων.

Πιο συγκεκριμένα, θα μελετηθούν οι οικισμοί που δημιούργησε η Δ.Ε.Η. στα υδροηλεκτρικά έργα του Λούρου, του Λάδωνα και του Πουρναρίου Ι.

4.2.1. Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Υ.Η.Σ. του Λούρου.

Ο Υ.Η.Σ. Λούρου είναι ο πρώτος Υδροηλεκτρικός Σταθμός που κατασκεύασε

η Δ.Ε.Η. Χρησιμοποιεί τα νερά του ποταμού Λούρου που προέρχονται τόσο από τις πηγές του Τερόβου, όσο και από τις βροχοπτώσεις σε μια λεκάνη απορροής που εκτείνεται σε 319km. Ο Σταθμός έχει κατασκευαστεί κατάντη των πηγών του Αγίου Γεωργίου 60km περίπου νότια των Ιωαννίνων.

Η κατασκευή του Σταθμού άρχισε τον Αύγουστο του 1950. Η μελέτη και κατασκευή ανατέθηκε στην ETEP-OMNIMUM-LYONNAIS υπό την άμεση εποπτεία της αμερικανικής EBASCO και εμπειρογνομόνων της Δ.Ε.Η. Η κατασκευή του περατώθηκε τον Απρίλιο του 1954 και τέθηκαν σε λειτουργία οι μονάδες 2 μονάδες ισχύος 2,5MW η καθεμία για την εξυπηρέτηση της περιοχής της Ηπείρου. Τα επόμενα χρόνια έγινε σύνδεση του Σταθμού στο εθνικό δίκτυο και εγκατάσταση τρίτης μονάδας. Η μελέτη, επίβλεψη και εκτέλεση των εργασιών εγκατάστασης του ηλεκτρομηχανολογικού εξοπλισμού έγινε από προσωπικό της Δ.Ε.Η, η επέκταση του κτηρίου από Έλληνες εργολάβους, η εγκατάσταση του στροβίλου από την GANZ-MAVAC Ουγγαρίας και η γεννήτρια από την ELIN Αυστρίας. Το 1964 τελείωσαν όλες οι εργασίες και συγχρονίστηκε η μονάδα στο δίκτυο.

Ο εργάζεται σε συνεχή βάση από την κατασκευή του μέχρι και τις μέρες μας. Η μέση ετήσια παραγωγή του Σταθμού είναι 50.000MWH.

Ο οικισμός βρίσκεται πλησίον των εγκαταστάσεων του Υ.Η. Σταθμού, στην

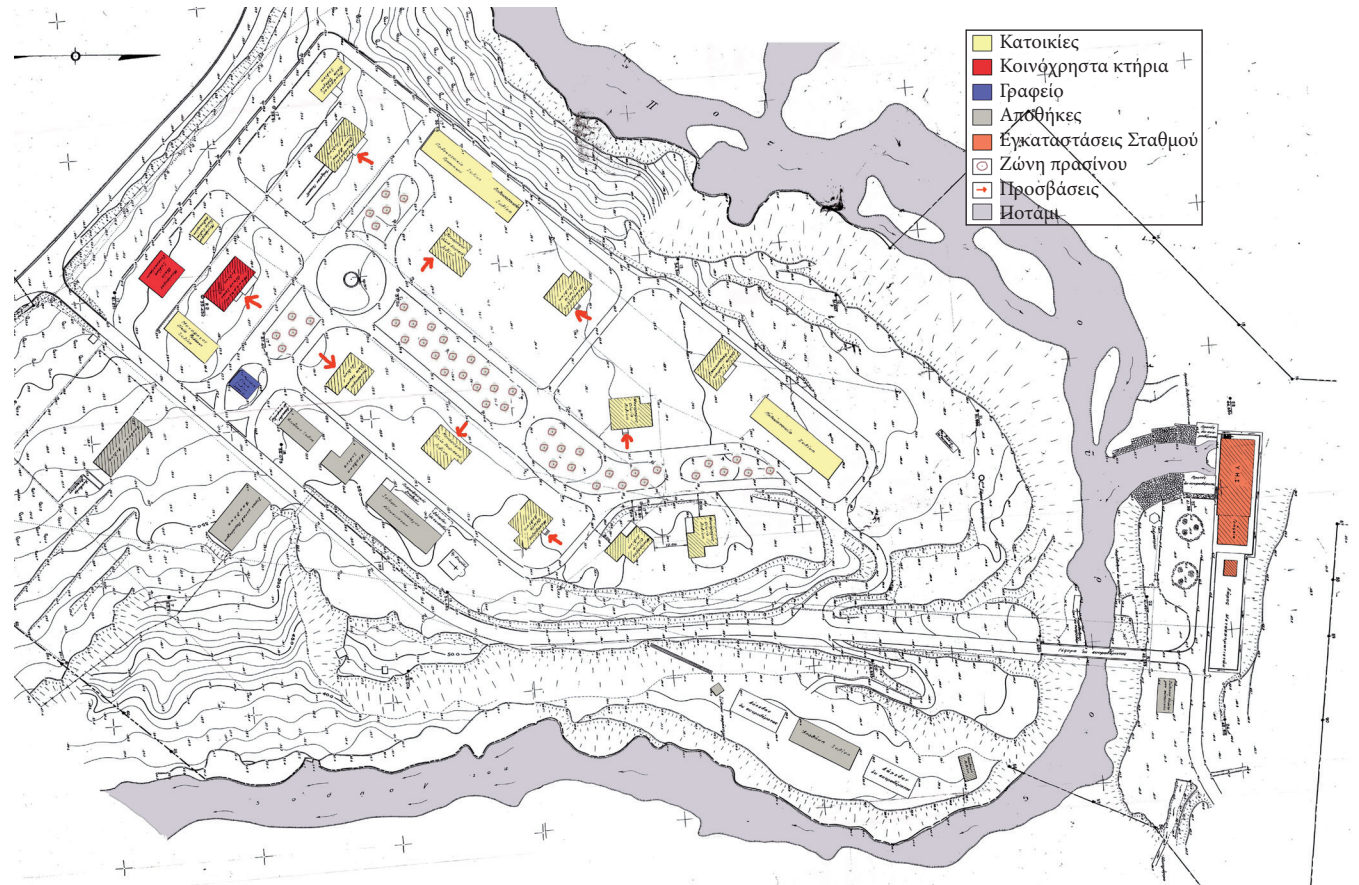
κοινότητα του Αγ. Γεωργίου (Νομός Άρτας), ακριβώς κάτω από την Εθνική Οδό Ιωαννίνων-Άρτας και σε απόσταση 10km περίπου από την κωμόπολη της Φιλιππιάδας. Η εγκατάστασή του έγινε με σκοπό να στεγάσει το προσωπικό που εργάζονταν για την κατασκευή του έργου. Τα σχέδια του οικισμού μελέτησε η ETEP-OMNIMUM-LYONNAIS. Η κατασκευή φαίνεται πως έγινε από την ίδια εταιρεία, προσωπικό της Δ.Ε.Η. και, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των υπαλλήλων που εργάζονται σήμερα στο Σταθμό, σε συνεργασία και με τεχνίτες της περιοχής.

Ο οικισμός συνέχισε να λειτουργεί και μετά την αποπεράτωση του έργου και προσέφερε στέγη, σύμφωνα πάλι με μαρτυρίες των υπαλλήλων, σε περίπου 30 οικογένειες μόνιμου αλλά και εποχικού προσωπικού. Η σύνδεση με τη Φιλιππιάδα γινόταν με αστική συγκοινωνία. Τα παιδιά που κατοικούσαν στον οικισμό φοιτούσαν στα σχολεία της Φιλιππιάδας.

Αρχικά, η διαμονή των υπαλλήλων παρέχονταν δωρεάν με έξοδα εξ' ολοκλήρου της Δ.Ε.Η. Αργότερα επιβλήθηκε η καταβολή συμβολικού ποσού στην επιχείρηση εν είδει ενοικίου. Το ίδιο ίσχυσε και με την κατανάλωση ρεύματος. Ενώ, αρχικά συνυπολογίζονταν στην ιδιοκατανάλωση του Σταθμού και ήταν δωρεάν για τους κατοίκους του οικισμού, αργότερα τοποθετήθηκαν μικροί μετρητές και το κόστος της κατανάλωσης ανά συμβόλαιο αφαιρούνταν από τη μισθοδοσία του δικαιούχου.

Η βασική κίνηση είναι ο δρόμος που οδηγεί από την είσοδο του οικοπέδου στο εργοστάσιο. Στην είσοδο υπάρχει το φυλάκιο. Ο οικισμός καταλαμβάνει έκταση 104.000 τ.μ. περίπου και είναι χωροθετημένος μονόπλευρα του δρόμου αυτού. Τα όρια της απαλλοτρίωσης που έγινε φαίνονται στο χάρτη. Συγκροτείται από έξι μικρές οικιστικές ενότητες στις οποίες παρεμβάλλεται ζώνη πρασίνου σε σχήμα σταυρού που ήταν διαμορφωμένη με παρτέρια και φύτευση δέντρων. Στο κεντρικό της σημείο υπάρχει κυκλικό συντριβάνι με παγκάκια γύρω από αυτό. Επίσης, υπάρχει μια ενότητα δίπλα ακριβώς από το δρόμο που περιλαμβάνει αποθήκες, χώρο στάθμευσης υπηρεσιακών οχημάτων, γραφείο και εκκλησάκι. Στην άλλη πλευρά του κεντρικού δρόμου υπάρχουν δύο αποθήκες, γήπεδο μπάσκετ και ένα σιλό του στρατού που φαίνεται πως τοποθετήθηκε εκεί κατά τη δικτατορία.

Στο πάνω μέρος του οικοπέδου υπάρχουν, στη μία ενότητα, ξενώνας για τη διαμονή τεχνικών που φιλοξενούνταν εκεί περιστασιακά για ειδικές εργασίες ή στελεχών της Δ.Ε.Η. που επισκέπτονταν τη μονάδα, εντευκτήριο, οικία των φυλάκων και οικία του αποθηκάρου. Στην άλλη ενότητα υπάρχουν η οικία του διευθυντού και η οικία του οδηγού. Οι άλλες τέσσερις οικιστικές ενότητες περιλαμβάνουν οικίες χειριστών, οκτώ στο σύνολο. Επίσης, υπάρχει η οικία του ασυρμάτου. Από τις οικίες που απαριθμήσαμε μέχρι τώρα, λίθινες είναι ο ξενώνας, η οικία του διευθυντού και οι οικίες των χειριστών. Όλες οι υπόλοιπες

Εικ. 18 Χρήσεις στον οικισμό του Λούρου.

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο "ΥΠΣ ΛΟΥΡΟΥ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΤΑΘΜΟΥ, ΚΛΙΜΑΞ 1:500", Δ/ΣΙΣ Μ.Π. & Μ, 28/03/1959

είναι ξύλινες. Τέλος, υπάρχουν ακόμη για τη στέγαση του προσωπικού δύο ξύλινες "πολυκατοικίες". Χρησιμοποιούμε εισαγωγικά διότι η παράθεση των διαμερισμάτων γίνεται οριζόντια και όχι κατακόρυφα, όπως έχουμε συνηθίσει τη χρήση του όρου. Το σύνολο των κτηρίων είναι μονώροφα.

Η ρυμοτομία του οικισμού και η χαμηλή

πυκνότητα διάταξης των κτηρίων παραπέμπουν σε μια λογική στρατοπέδου. Σε γενικές γραμμές, ο οικισμός, σε συνδυασμό με τη βλάστηση και το φυσικό τοπίο, δίνει σήμερα, μετά την εγκατάλειψή του, εντύπωση αγροτικού οικισμού. (εικ. 18)

Όσον αφορά τις κατοικίες υπάρχουν τρεις βασικοί τύποι για τα λίθινα κτήρια. Για τις ξύλινες, κατοικίες δεν υπάρχουν στοιχεία.

ΤΥΠΟΣ Α: Μονώροφος, λίθινη οικία με κεραμοσκεπή. (124τ.μ.) Αναφέρεται ως “οικία του διευθυντού”. Η κάτοψη είναι βασικά ορθογωνική, με μια μικρή εσοχή στο πίσω μέρος όπου υπάρχει μπαλκονάκι, το οποίο απευθύνεται στην κουζίνα. Η οικία διαθέτει σαλόνι με τζάκι, κουζίνα, δωμάτιο υπηρεσίας, τέσσερα υπνοδωμάτια, τα τρία εκ των οποίων έχουν ιδιωτικό νιπτήρα, λουτρό και μικρό W.C. Στην είσοδο υπάρχει χώλ και στη συνέχεια κεντρικός διάδρομος που μοιράζει στους χώρους. Η πρόσβαση στο σπίτι δε γίνεται απευθείας από το επίπεδο του εδάφους. Προηγείται βεράντα στην οποία φτάνει κανείς από μικρή σκάλα. Το σπίτι είναι υπερυψωμένο από το έδαφος και φαίνεται να πατάει πάνω σε μια πέτρινη βάση. Σε αυτή τη ζώνη η πέτρα είναι εμφανής σε αντίθεση με το υπόλοιπο μέρος των όψεων που είναι επιχρισμένες. Τα κουφώματα είναι ξύλινα, γαλλικού τύπου και τα δάπεδα από μωσαϊκό. Είναι η μοναδική κατοικία που διαθέτει υπόγειο γκαράζ. (εικ. 19)

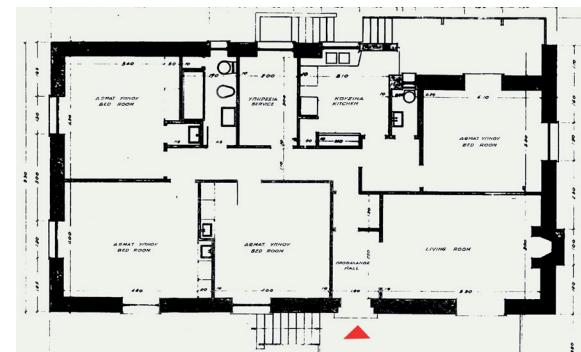
ΟΙΚΙΑ ΧΕΙΡΙΣΤΟΥ: Μονώροφος, λίθινη οικία με κεραμοσκεπή. (105τ.μ.) Υπάρχουν οκτώ από αυτές. Και αυτός ο τύπος είναι υπερυψωμένος σε πέτρινη βάση και υπάρχουν μπρος πίσω μπαλκόνια όπου ανεβαίνει κανείς με σκαλίτσα. Η οικία διαθέτει σαλόνι με τζάκι, κουζίνα, δύο υπνοδωμάτια με εντοιχισμένες ξύλινες ντουλάπες και λουτρό. Η κεντρική είσοδος στο σπίτι γίνεται από το σαλόνι.

Επίσης, υπάρχει κεντρικός διάδρομος που μοιράζει στους χώρους. Υπάρχει και εδώ στενός διάδρομος που μοιράζει στα δωμάτια. Τα κουφώματα είναι, επίσης, γαλλικού τύπου και τα δάπεδα μωσαϊκά. (εικ. 20)

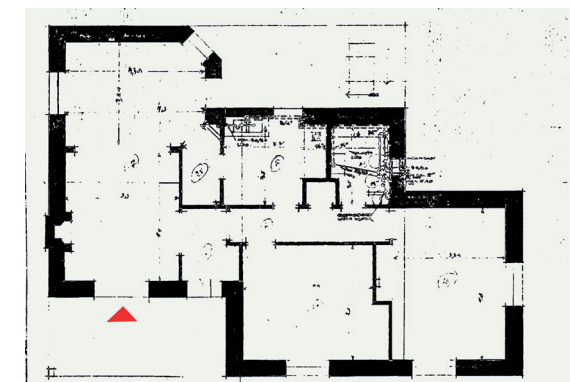
ΞΕΝΩΝΑΣ: Μονώροφος, λίθινη οικία με κεραμοσκεπή. (70τ.μ.) Επίσης, σε πέτρινη βάση και με βεράντα. Η κεντρική είσοδος είναι τοποθετημένη σε μικρή εσοχή της βασικά ορθογώνιας κάτοψης. Ακολουθεί μικρό χωλ. Ο ξενώνας διαθέτει κουζίνα και κοιτώνα, όπου χωράνε αρκετά κρεβάτια. Επίσης, υπάρχει δωμάτιο γραφείου και αποθήκη. Τέλος, στο λουτρό υπάρχουν εσωτερικά διαχωριστικά, ώστε να μπορεί κανείς να χρησιμοποιήσει το W.C, ενώ κάποιος άλλος κάνει μπάνιο. Τα υλικά είναι και εδώ όμοια σε κουφώματα και δάπεδα. (εικ. 21)

Η εσωτερική διαρύθμιση του συνόλου των κατοικιών παραπέμπει στη λογική τυπικού διαμερίσματος. Τέλος, το σύνολο των σπιτιών διαθέτουν υπόγειο με πλυσταριό.

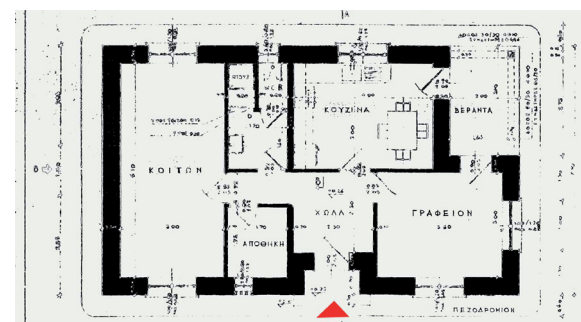
Ο οικισμός διαθέτει, επίσης, εγκαταστάσεις ύδρευσης. Όσον αφορά τη θέρμανση, φαίνεται πως στα σπίτια τοποθετήθηκαν μεταγενέστερα σώματα καλοριφέρ. Το ίδιο ισχύει και για τον οικιακό εξοπλισμό (ηλεκτρικές συσκευές φερ' ειπείν ψυγείο, κουζίνα κλπ)

Εικ. 19 “Οικία Διευθυντού”

Εικ. 20 “Οικία Χειριστού”

Εικ. 21 “Ξενών”

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο: “PROJECT DU LOUROS MAISONS PER MANENTEC DU PERSONNEL, SCALE 1:50”, ETER-OMNIUM LYONNAIS, 18/11/1951

Κατά τη διάρκεια της κατασκευής του φράγματος και του εργοστασίου η εικόνα του οικισμού ήταν λίγο διαφορετική.⁹ Στο πάνω κομμάτι του οικοπέδου βλέπουμε διαφοροποιήσεις στη χρήση ορισμένων από τα ξύλινα κτήρια, ενώ υπάρχουν και ορισμένα ακόμα που στην πορεία αφαιρέθηκαν. Η οικία του οδηγού αναφέρεται τότε ως οικία τεσσάρων δωματίων, ενώ η οικία του αποθηκάρου αναφέρεται τότε ως οικία δύο δωματίων. Η ξύλινη οικία των φυλάκων λειτουργούσε ως τεχνικό γραφείο. Το κτήριο που αργότερα ήταν το εντευκτήριο αρχικά λειτουργούσε ως γραφείο κατευθύνσεων. Επιπρόσθετα, υπήρχε οικία τεσσάρων δωματίων για άγαμους υπαλλήλους και δεύτερη οικία για στελέχη που ήταν άγαμοι. Τα δύο τελευταία δεν υπάρχουν πια. Συνεπώς ήταν, επίσης, ελαφριές κατασκευές και αφαιρέθηκαν με την περάτωση του έργου. Το ξύλινο κτήριο, επίσης, που αργότερα έγινε γραφείο, στέγαζε αρχικά ιατρείο και λογιστήριο. Επίσης, στο κάτω κομμάτι του οικοπέδου υπάρχουν δύο μονόχωροι κοιτώνες εργατών και καντίνα εργατών. Στο σημείο αυτό σήμερα βρίσκονται δύο “δάπεδα εκ σκυροδέματος”, ενώ η καντίνα συνέχισε να λειτουργεί ως αποθήκη.

Ο οικισμός του Λούρου είναι η μοναδική περίπτωση για την οποία διαθέτουμε στοιχεία και για τον οικισμό του εργολάβου. Ο λόγος είναι η πρόσβαση στα αρχικά σχέδια της

εταιρείας που κατασκεύασε το φράγμα και το Υ.Η. εργοστάσιο, η οποία έκανε και τη μελέτη για τον οικισμό.

Σήμερα είναι σε καλή κατάσταση οι λίθινες κατασκευές και περιορισμένος αριθμός ξύλινων αποθηκών σε αρκετά καλή κατάσταση. Η πλειοψηφία των ξύλινων σπιτιών είναι ερείπια.

Εικ. 22 Ξύλινη αποθήκη, 2012
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 23 Ερείπιο ξύλινης “πολυκατοικίας προσωπικού”. 2012.
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, βλέπουμε ότι ο οικισμός έχει σχεδιαστεί και κατασκευαστεί ως μια ενότητα με το εργοστάσιο. Καταρχάς, είναι χωροθετημένος πλησίον του εργοστασίου. Κατά δεύτερον, περιλαμβάνει χρήσεις όπως αποθήκες, γραφεία κλπ, γεγονός που δείχνει ότι είναι οργανικά δεμένος με τη λειτουργία της μονάδας παραγωγής.

Η χωροθέτηση των κατοικιών οργανώνεται με βάση την κατάταξη των δικαιούχων στην ιεραρχία της επιχείρησης καθώς και η των κατοικιών γίνεται με βάση την ίδια λογική. Τα ανώτερα στελέχη μένουν σε λίθινη οικία και με περισσότερες ανέσεις. Επίσης, οι πιο ποιοτικές λίθινες κατοικίες απευθύνονται στο τεχνικό προσωπικό. Το υπόλοιπο προσωπικό κατοικεί σε ξύλινα σπίτια και στις ξύλινες πολυκατοικίες. Όσον αφορά τις λίθινες τουλάχιστον κατοικίες, για τις οποίες διατίθενται στοιχεία, αυτές προσέφεραν αδιαμφισβήτητα ποιοτικότερες συνθήκες διαβίωσης σε σχέση με αυτές που διέμενε η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού των ελληνικών πόλεων. Ήταν, επίσης, πιο μεγάλες και άνετες από τις κατοικίες που δημιουργούσαν λοιποί κρατικοί στεγαστικοί φορείς (βλ. Ο.Ε.Κ.)

9. Σχέδιο από το Αρχείο της ΔΕΗ με τίτλο: “ΤΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΕΡΓΟΤΑΞΙΟΥ, ΚΛΙΜΑΞ 1:500”, ΕΤΕΡ - OMNIUM LYONNAIS, 1951

Εικ. 24 Κουζινάκι λίθινης οικίας, 2012.
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 25 Στενός εσωτερικός διάδρομος λίθινης οικίας, 2012.
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

4.2.2. Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Υ.Η.Σ. του Λάδωνα.

Ο Υ.Η.Σ. Λάδωνα ήταν μια από τις πρώτες μεγάλες μονάδες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα. Χρησιμοποιεί τα νερά του ποταμού Λάδωνα, που είναι παραπόταμος του Αλφειού, με συνολική λεκάνη απορροής 1.114 τ.χλμ. Ο Λάδωνας πηγάζει από τα ορεινά συγκροτήματα των Αροανείων (Χελμού).

Ο υδροηλεκτρικός σταθμός έχει κατασκευαστεί κατάντη της τεχνητής λίμνης του Λάδωνα. Βρίσκεται βόρεια από το χωριό Τουμπίτσι Αρκαδίας, 6 km από την εθνική οδό Τρίπολης Πύργου, στους πρόποδες του λόφου Αη Πώργης. Συγκεκριμένα, απέχει 85km από την Τρίπολη και 75km από τον Πύργο αντίστοιχα. Όλη η έκτασή του ανήκει γεωγραφικά στην κοινότητα Σπαθάρης ή Σπαθάρι.

Η κατασκευή των υδροηλεκτρικών έργων του Λάδωνα άρχισε τον Αύγουστο του 1950. Προμελέτη για το έργο είχε ήδη γίνει από την EBASCO. Τη μελέτη και την κατασκευή ανέλαβε, κατόπιν διαγωνισμού, η ιταλική εταιρεία SOCIETA EDISON-MILANO. Στην κατασκευή συμμετείχαν οι, επίσης, ιταλικές εταιρείες Lodigianni, E. Ricchi και η ελληνική

ΟΔΩΝ ΚΑΙ ΟΔΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ. Σημαντικό μέρος της δαπάνης που απαιτήθηκε καλύφθηκε από ιταλικές πολεμικές αποζημιώσεις. Η κατασκευή του φράγματος και των εγκαταστάσεων αποπερατώθηκε το 1955 και ο σταθμός άρχισε να λειτουργεί με δύο ηλεκτρογεννήτριες ισχύος 35MW η καθεμιά και στη συνέχεια ο Σταθμός συγχρονίστηκε με το εθνικό δίκτυο.*

Ο Υ.Η.Σ. του Λάδωνα λειτουργεί μέχρι και τις μέρες μας, ενώ η μέση ολική ετήσια ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται από το

Εικ. 26 Ηλεκτρομηχανολογικός εξοπλισμός FRANCO TOSI (1953), Φωτογραφία 2012
πηγή: Αρχείο Λύτη Αλέξανδρου

σταθμό είναι 260.000MWH.

Ο οικισμός βρίσκεται πλησίον των

εγκαταστάσεων του Σταθμού παραγωγής. Δημιουργήθηκε για να καλύψει τις ανάγκες διαμονής και διαβίωσης των εργαζομένων και των ανώτερων στελεχών της Δ.Ε.Η, που εργάστηκαν για την κατασκευή των υδροηλεκτρικών έργων για την αξιοποίηση του υδροδυναμικού του Λάδωνα.* Συνέχισε να κατοικείται από το προσωπικό της εταιρείας και μετά την αποπεράτωση των έργων. Ο οικισμός του Λάδωνα εξακολουθεί να κατοικείται μέχρι και σήμερα, γεγονός που τον καθιστά εξαίρεση στον κανόνα, αφού η πλειοψηφία των οικισμών της Δ.Ε.Η. έχουν ερημωθεί.

Ο βασικός δρόμος οδηγεί από την είσοδο στο Σταθμό παραγωγής και κινείται παράλληλα στην κοίτη του ποταμού. Στην είσοδο υπάρχει φυλάκιο. Ο οικισμός αναπτύσσεται εκατέρωθεν του δρόμου αυτού. Η απαλλοτριωμένη από το κράτος περιοχή εκτείνεται σε επιφάνεια 141.300 τ.μ. Τα όρια της απαλλοτρίωσης φαίνονται στο σχέδιο. Είναι συγκροτημένος σε διακριτές ενότητες. Οι ενότητες αυτές δεν είναι τοποθετημένες με σφιχτό τρόπο η μια πλάι στη άλλη, ώστε να δίνουν την εντύπωση μιας συγκεντρωμένης οικιστικής ανάπτυξης. Αντιθέτως, είναι διάσπαρτες εκατέρωθεν του δρόμου, άλλοτε κοντά σε αυτόν κι άλλοτε σε μεγαλύτερη απόσταση. Ο οικισμός

* Η προβλεπόμενη παραγόμενη ενέργεια, που ανερχόταν στα 280 εκατ. ωριαία κιλοβάτ, θα ήταν πολύ μεγαλύτερη από τις παρούσες ανάγκες για ηλεκτρική ενέργεια της Πελοποννήσου, που δεν υπερέβαιναν τα 15 εκατ. ωριαία κιλοβάτ. "Επιβάλλεται όθεν όπως η παραχθησαμένη ηλεκτρική ενέργεια διατεθή κατά τρόπον οικονομικώς και κοινωνικώς συμφέροντα και πρό παντός όπως από τούδε τεθούν αι βάσεις του εξηλεκτρισμού της υπαίθρου, δια του οποίου θ' ανυψωθή η εκπολιτιστική στάθμη της Επαρχίας.", μαρτυρία Νικόλαου Κωστήρα, Ιανουάριος 1952

* Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει η χρονολόγηση των κτισμάτων, το σύνολο των οποίων είναι κατασκευασμένα πριν το έτος 1955. Εξαίρεση αποτελεί ένα κτήριο γραφείων, το οποίο αναφέρεται ως διοικητήριο.

ακολουθεί, σε γενικές γραμμές, τον άξονα του δρόμου, ενώ το στοιχείο που διαφοροποιεί τις ενότητες είναι η θέση στην παραγωγή αυτών που διαμένουν. Ο τρόπος που έχει σχεδιαστεί και κατασκευαστεί ο οικισμός (φερ ειπείν η σχέση των σπιτιών με το δρόμο) παράγει μια μορφή που δίνει την εντύπωση ελληνικής επαρχίας.

Κάθε ενότητα περιλαμβάνει διαφορετικού τύπου κτίσματα. Πιο συγκεκριμένα, αμέσως μετά την είσοδο, η πρώτη διακριτή ενότητα, στην αριστερή πλευρά του δρόμου, περιλαμβάνει ξενώνα, έξι κτήρια κατοικιών και δύο αποθήκες. Τα κτίσματα αυτά παρουσιάζουν ομοιογένεια. Διαθέτουν στο σύνολό τους ορθογωνική κάτοψη και είναι μονώροφα. Επίσης, είναι παραταγμένα με αυστηρό τρόπο και μεγάλη πυκνότητα. Είναι προσανατολισμένα στη διεύθυνση βορρά - νότου.

Στη συνέχεια, στην ίδια πλευρά του δρόμου και πλησίον αυτού, υπάρχουν πέντε κτήρια αποθηκών, μεγαλύτερες ή μικρότερες. Επιπλέον, θα δούμε μια βάση “εκ σκυροδέματος” που δείχνει ότι κάποτε υπήρχε εκεί κάποιο κτίσμα που αφαιρέθηκε. Σε αυτό το σημείο και στην απέναντι πλευρά του δρόμου υπάρχει ιατρείο

Η επόμενη ενότητα, που είναι και αυτή διακριτή, περιλαμβάνει έξι κατοικίες ορθογωνικής κάτοψης και δύο κατοικίες με τετράγωνη κάτοψη. Επίσης, περιλαμβάνει εστιατόριο. Στην ενότητα αυτή φτάνει κανείς από δρόμο που ξεκινάει από τον κεντρικό και οδηγεί αρχικά στο εστιατόριο. Ακολουθούν

Εικ. 27 Χρήσεις στον οικισμό του Λάδωνα.

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο: “ΥΠΕΣ ΛΑΔΩΝΑ ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΤΑΞΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΤΑΘΜΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΚΑΙΜΑΞ 1:1000”, Δ.Ε.Υ. Τ.Π.Μ.Τ. 13/05/2004

οι κατοικίες, χωρίς να παρεμβάλλεται παρατάσσονται αρκετά πυκνά, αλλά χωρίς διακριτά μεγαλύτερη απόσταση από όση αυστηρή διάταξη. Ο λόγος φαίνεται πως είναι η έντονη μορφολογία του εδάφους στο σημείο αυτό. Τα κτήρια, γενικότερα,

Πλησιάζοντας στο εργοστάσιο, υπάρχουν δύο διπλοκατοικίες του ίδιου τύπου, δύο ορόφων η καθεμία με το βασικό μέτωπο στο δρόμο και βεράντες μπροστά και πίσω. Ακόμη μια διπλοκατοικία τέτοιου τύπου υπάρχει λίγο παρακάτω, με μέτωπο πάλι στο δρόμο.

Στην ίδια ενότητα υπάρχουν δύο ακόμα μονώροφες, όμοιες μεταξύ, τους κατοικίες. Έχουν κάτοψη σε σχήμα “Τ” και καθεμιά από αυτές διαθέτει ιδιωτικό γκαράζ. Επίσης σε καθεμιά από αυτές οδηγεί δρόμος που ξεκινάει από τον κεντρικό και έχει τέτοιο πλάτος που να επιτρέπει τη διέλευση οχήματος. Είναι οι πιο απομακρυσμένες από το δρόμο κατοικίες και οι πλέον αραϊά τοποθετημένες μεταξύ τους αλλά και σε σχέση με λοιπά κτίσματα. Συμπεραίνουμε πως πρόκειται για κατοικίες ανώτερων στελεχών.

Υπάρχει ακόμα μία ενότητα που περιλαμβάνει βοηθητικές χρήσεις αποθήκες κλπ. Επιπλέον, στον οικισμό υπάρχει παιδική χαρά.

Από τις χρήσεις που αναφέρονται στο χάρτη θα σταθούμε επιπλέον σε κάποιες από αυτές που ίσως δίνουν κάποια παραπάνω στοιχεία για τη ζωή του οικισμού. Τέτοιες είναι η ύπαρξη αποθήκης γεωργικών εργαλείων. Επίσης, απορία προκαλεί η ύπαρξη πισίνας. Τέλος, στο χάρτη διακρίνονται δύο σημεία, όπου υπάρχουν αλώνια. Αυτά, βέβαια, είναι εκτός των ορίων της απαλλοτρίωσης.

Τέλος, υπάρχουν εγκαταστάσεις ύδρευσης προ του 1955 πράγμα που δείχνει ότι ο οικισμός έχει εξαρχής ύδρευση.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΔΙΠΛΟΚΑΤΟΙΚΙΑΣ:
Αποτελείται από δύο όμοιες μεζονέτες η

Εικ. 28 Παιδική χαρά, 2012.
πηγή: Αρχείο Λύτη Αλέξανδρου

Εικ. 29 Διπλοκατοικία, 2012.
πηγή: Αρχείο Λύτη Αλέξανδρου

καθεμιά. Αυτό φαίνεται από το χαμηλό διαχωριστικό τοιχαλάκι στη βεράντα. Υπάρχει ανεξάρτητη για την καθεμία είσοδος από την κοινή βεράντα, στην οποία οδηγούν σκαλάκια, ξεχωριστά για την κάθε κατοικία. Μεταξύ του δρόμου και της διπλοκατοικίας μεσολαβεί πρασιά, λίγο υπερυψωμένη από το ύψος του δρόμου. Η ζώνη αυτή είναι διαμορφωμένη με χαμηλή φύτευση και δέντρα και πιθανόν να αποτελεί αυλή που ανήκει στα σπίτια. Η βεράντα του ισογείου είναι ακόμα πιο υπερυψωμένη από το έδαφος της πρασιάς και πατάει σε βάση από εμφανή πέτρα. Υπάρχει, έτσι, μια σταδιακή μετάβαση, όχι έντονη, από το δημόσιο δρόμο στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού. Η διαφοροποίηση των επιπέδων συμβάλλει σε μια πιο σαφή οριοθέτηση της “ιδιοκτησίας” και μέχρι ενός σημείου μόνο στην αύξηση της ιδιωτικότητας, αφού το κύριο μέτωπο των διπλοκατοικιών, καθώς και η κύρια είσοδός τους βρίσκονται πλησίον του δρόμου. Η καθεμιά από αυτές διαθέτουν βεράντα και στον πάνω όροφο. Οι όψεις είναι επιχρισμένες. Η στέγαση γίνεται με κεραμίδι. (εικ. 29)

Παρά το γεγονός ότι ο οικισμός βρίσκεται στο ύπαιθρο, ο συγκεκριμένος τύπος παραπέμπει μάλλον σε αστική κατοικία. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι η κατασκευή των πρώτων “σύγχρονων” ελληνικών

σπιτιών, που παρείχαν υγιεινές και ποιοτικές συνθήκες διαβίωσης, ξεκίνησε από τις πόλεις, με την ανάπτυξη της αστικής πολυκατοικίας, εκεί όπου τα προβλήματα στέγασης του πληθυσμού εμφανίζονταν πιο έντονα. Έτσι, ο τύπος του διαμερίσματος της πολυκατοικίας κυριαρχεί και σε ιδεολογικό επίπεδο ταυτίζεται με το “καλό σπίτι”.

Και ο οικισμός του Λάδωνα είναι σχεδιασμένος και κατασκευασμένος ως μια ενότητα με τον Υ.Η. Σταθμό παραγωγής, του οποίου αποτελεί οργανικό κομμάτι.

Οι κατοικίες και εδώ οργανώνονται σε διακριτές ενότητες με βάση τη θέση που κατέχει στην ιεραρχία της επιχείρησης αυτός που κατοικεί. Με την ίδια λογική διαφοροποιούνται και οι τύποι των κατοικιών, ως προς το μέγεθος και τις ανέσεις που παρέχουν. Οι ενότητες αυτές στον οικισμό του Λάδωνα δεν είναι χωροθετημένες σε σειρά αλλά είναι “απλωμένες” στο χώρο. Αυτό οφείλεται στην απότομη μορφολογία του εδάφους. Τέλος, όσον αφορά τις κατοικίες των στελεχών, για τις οποίες διατίθενται στοιχεία, αυτές ήταν σε ασύγκριτο βαθμό ποιοτικότερες από την πλειοψηφία των λαϊκών σπιτιών της εποχής εκείνης.

Εικ. 30. Σε πρώτο πλάνο φαίνεται το κτήριο του εστιατορίου. Παράλληλόγραμμο κτήριο, με δίριχτη κεραμοσκεπή και τζάκι. Με τα ίδια υλικά είναι κατασκευασμένα και τα υπόλοιπα κτήρια αυτής της ενότητας, που φαίνονται στο βάθος της φωτογραφίας.

πηγή: Αρχείο Λύτη Αλέξανδρου

Εικ. 31. Ο κεντρικός δρόμος προς το Σταθμό Παραγωγής. Αριστερά φαίνεται ο Υποσταθμός Μετασχηματισμού της Τάσης. Αριστερά, η σχέση των σπιτιών με το δρόμο δίνει την εντύπωση ελληνικής επαρχίας.

πηγή: www.inarcadia.gr

4.2.3. Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Υ.Η.Σ. του Πουρναρίου.

Ο Υ.Η. Σταθμός Πουρναρίου Ι χρησιμοποιεί τα νερά του ποταμού Αράχθου. Το φράγμα έχει κατασκευαστεί 6km ανατολικά της Άρτας. Είναι έργο πολλαπλού σκοπού, δεδομένου ότι πέραν της παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας συμβάλλει στην άρδευση της εύφορης πεδιάδας της Άρτας.

Είναι το πρώτο υδροηλεκτρικό έργο που μελετήθηκε εξ' ολοκλήρου από το τεχνικό δυναμικό της Δ.Ε.Η. Η κατασκευή του άρχισε το 1973 και ο Σταθμός τέθηκε σε εμπορική λειτουργία το 1981. Η Δημοπράτηση των κύριων έργων Πολιτικού Μηχανικού και του κυρίως ηλεκτρομηχανολογικού εξοπλισμού έγινε κατά την περίοδο 1976-1977. Τελικά, ανάδοχοι των έργων πολιτικού μηχανικού επιλέχθηκαν να είναι οι εταιρείες ΑΛΙΑΚΜΩΝ (σήραγγα εκτροπής), ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΙΚΗ (φράγμα), ΟΔΩΝ-ΟΔΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ-ΣΚΑΠΑΝΕΥΣ (σταθμός παραγωγής). Την προμήθεια του ηλεκτρομηχανολογικού εξοπλισμού ανέλαβαν οι εταιρείες ENERGO MACH-EXPORT-BBC (μονάδες), ALSHTOM-A. ΚΟΕΠΠΑΣ (θυροφράγματα-γερανογέφυρες)

Ο ημι-υπόγειος Σταθμός παραγωγής είναι εξοπλισμένος με τρεις μονάδες εγκατεστημένης ισχύος 100MW η καθεμία και είναι συνδεδεμένος με το με το Κέντρο Υπερυψηλής Τάσεως Αράχθου.

Ο σταθμός συνεισφέρει στο δίκτυο μέση ετήσια συνολική ενέργεια 235.000MWH Μεταγενέστερα, κατά τα έτη 1998-99 κατασκευάστηκε 2.5km κατάντη του υπάρχοντος Υ.Η.Σ. Πουρναρίου Ι, ο Μικρός Υ.Η.Σ. Πουρναρίου ΙΙ.

Εικ. 32. Στις 12/09/1975 ο τότε Πρωθυπουργός της Ελλάδας Κων/νος Καραμανλής μεταβαίνει στην Άρτα με σκοπό να θεμελιώσει, μπροστά σε πλήθος κόσμου, το μεγαλύτερο έργο που θα γινόταν εκείνη την εποχή στην Ελλάδα. Μετά από έξι χρόνια με εργασία ημέρας και νύχτας, Έλληνες και ξένοι τεχνικοί και πλήθος εργατών ολοκλήρωσαν το υδροηλεκτρικό έργο του Πουρναρίου. Έτσι σχηματίστηκε η τεχνητή λίμνη που βλέπουμε σήμερα, σκεπάζοντας τα πιο εύφορα εδάφη του Κορφοβουνίου, που βρίσκονταν κοντά στον Άραχθο και πνίγοντας πάρα πολλές κατοικίες.
πηγή: Αρχείο EPT

Ο οικισμός βρίσκεται πλησίον των εγκαταστάσεων του Υ.Η. Σταθμού του Πουρναρίου, στο δήμο του Πέτα (Νομός Άρτας). Η μελέτη του οικισμού έγινε από μηχανικούς της Δ.Ε.Η. και κατασκευάστηκε με την έναρξη των έργων από έλληνες εργολάβους. Σκοπός ήταν να στεγάσει το προσωπικό της επιχείρησης.

Η παροχή των οικιών στο προσωπικό και τις οικογένειές τους γινόταν έναντι καταβολής συμβολικού ενοικίου. Τα παιδιά που διέμεναν στον οικισμό φοιτούσαν στα σχολεία της Άρτας. Η σύνδεση γινόταν είτε με αστική συγκοινωνία, είτε με υπηρεσιακά λεωφορεία της Δ.Ε.Η.

Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στο Πουρνάρι παραμένει στην ιδιοκτησία της Δ.Ε.Η. Σήμερα κατοικούν ακόμα εκεί δύο οικογένειες, παρότι σε γενικές γραμμές έχει εγκαταλειφθεί. Οι υπάλληλοι της Δ.Ε.Η. του Σταθμού αναφέρονται σε αυτόν ως “πρώην οικισμός”. Η Δ.Ε.Η. Α.Ε. με πρόσφατη απόφαση του Δ.Σ. έχει παραχωρήσει τα τρία οικήματα από πλινθοδομή σε σύλλογο παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Ο οικισμός είναι χωροθετημένος από την πάνω πλευρά του δρόμου που οδηγεί στις εγκαταστάσεις του υδροηλεκτρικού σταθμού και απέχει πολύ μικρή απόσταση από αυτόν. Είναι οριοθετημένος, όμως, από το δρόμο με περίφραξη, σε αντίθεση με τις άλλες δύο περιπτώσεις οικισμών που εξετάσαμε ως τώρα. Υπάρχουν δύο εισοδοί από το δρόμο για τον οικισμό.

Στην πρώτη λειτουργική ενότητα, που βρίσκεται παράλληλα στο δρόμο υπάρχουν κτήρια γραφείων και καντίνα. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο κτήρια γραφείων από οπτοπλινθοδομή, το κτήριο του ασυρμάτου που είναι ξύλινο, “επί βάσεως οπλισμένου σκυροδέματος” και καντίνα, επίσης, από οπτοπλινθοδομή.

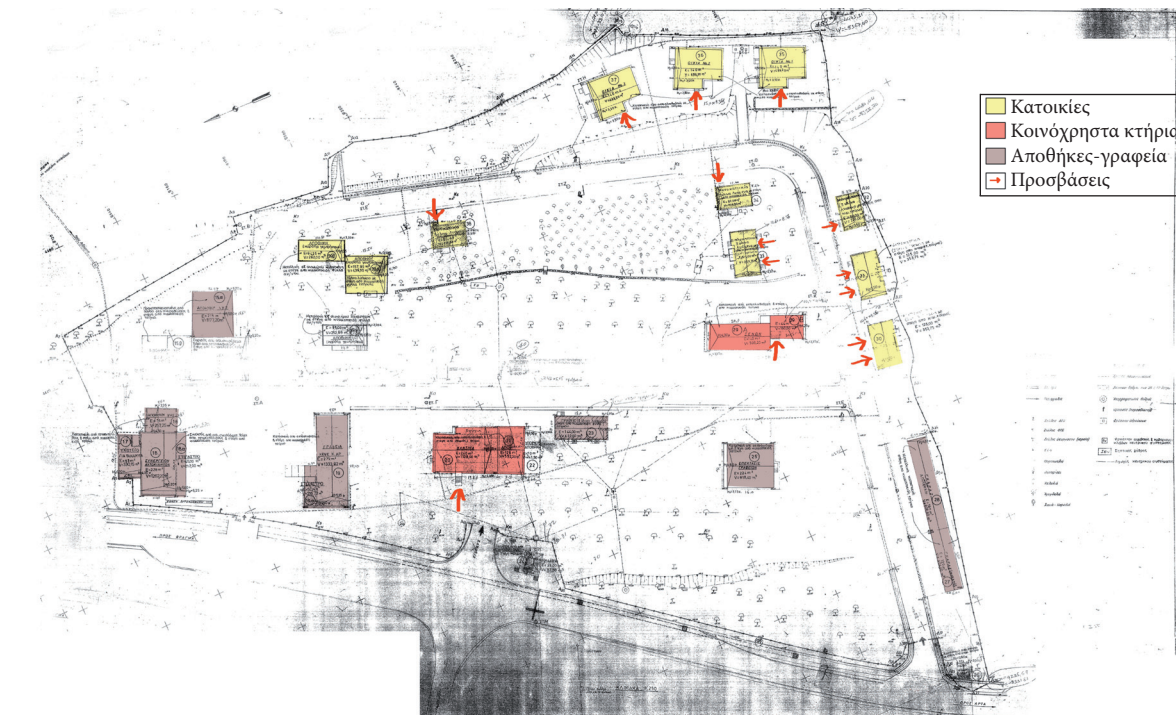
Στο ύψος της παλιάς κύριας εισόδου του οικισμού, όπου υπάρχει ένα πλάτωμα, βρίσκονται στη μία πλευρά του πλατώματος αποθήκη χτισμένη από τσιμεντόλιθους, συνεργείο (οπτοπλινθοδομή), δύο ξυλουργεία (σιμεντοπλινθοδομή και ξύλινο παράπηγμα αντίστοιχα) και αποθήκη (πλινθοδομή). Το σύνολο των κτισμάτων είναι μονόροφα και έχουν στέγη από φύλλα αμιαντοσιμέντου.

Στην επόμενη προς τα πάνω ενότητα βρίσκεται ο ξενώνας (πλινθοδομή), τέσσερις μονοκατοικίες και μία διπλοκατοικία, στο σύνολό τους ξύλινες, σε βάση από οπλισμένο σκυρόδεμα. Τα κτίσματα είναι διάσπαρτα, με χαμηλή πυκνότητα και το κύριο μέτωπό τους παράλληλα στο δρόμο και κοντά σε αυτόν.

Επίσης, υπάρχουν ακόμα δύο διπλοκατοικίες και μία μονοκατοικία, παραταγμένες στην όχθη του δρόμου που ανηφορίζει από την άλλη είσοδο του οικισμού. Και οι κατοικίες αυτές είναι του ίδιου τύπου και κατασκευασμένες με όμοιο τρόπο και υλικά. Η είσοδος που αναφέραμε είναι αυτή που χρησιμοποιείται σήμερα, όπου υπάρχει και το φυλάκιο. Ο ξενώνας και το σύνολο των κατοικιών είναι κτίσματα μονώροφα.

Τέλος, στο ψηλότερο σημείο του οικισμού και κάπως πιο απομονωμένες βρίσκονται τρεις μονώροφες κατοικίες από πλινθοδομή. Το σύνολο των οικημάτων έχουν στέγη από φύλλα αμιαντοσιμέντου.

Εκτός των ορίων του οικισμού, αλλά εντός της απαλλοτριωμένης έκτασης υπάρχουν

Εικ. 33 Χρήσεις στον οικισμό του Πουρναρίου.

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο: "ΥΗΣ ΠΟΥΡΝΑΡΙΟΥ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ, SCALE: AS SHOWN", Γενική Διεύθυνση Παραγωγής Μεταφοράς, 13/06/2004

επιπλέον κτήρια αποθηκών, δύο συνεργεία και κτήριο γραφείων. Τα κτήρια κάτω από το δρόμο έχουν καθαιρεθεί και δεν υπάρχουν πια.

Στην έκταση του οικισμού έχει γίνει φύτευση δέντρων διαφόρων ειδών, πορτοκαλιές, κυπαρίσσια, αχλαδιές, αμυγδαλιές, συκίες, καρυδιές. Στο εσωτερικό μάλιστα του μεγαλύτερου εκ των τετραγώνων που περιλαμβάνουν κατοικίες, υπάρχει πορτοκαλεώνας.

Μεταγενέστερα έχουν γίνει κάποιες αλλαγές στις βοηθητικές χρήσεις. Παλιές αποθήκες έχουν αφαιρεθεί, ενώ έχουν κατασκευαστεί νέες. Η επέκταση των αποθηκών κατά τα τελευταία χρόνια έγινε με χρήση προκατασκευασμένων στοιχείων από σκυρόδεμα που η Δ.Ε.Η. προμηθεύτηκε από τη Δράμα. Όσο δε αφορά τις κατοικίες, αποτυπώνονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, όπως υπήρχαν από το παρελθόν.¹⁰

10. Σχέδιο από το Αρχείο της ΔΕΗ με τίτλο: "ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΟΙΚΙΣΜΟΥ 5 ΕΡΓΟΤΑΞΙΑΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΥΗΣ ΠΟΥΡΝΑΡΙΟΥ, κλίμακα 1:1000", Δ/ΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Υ.Η. ΕΡΓΩΝ, 10/02/1984. Στο διάγραμμα φαίνονται τα κτίσματα, όπως αυτά είχαν δηλωθεί ως αυθαίρετα με το Νόμο Τρίτη, το 1984.

ΤΥΠΟΣ ΔΙΠΛΟΚΑΤΟΙΚΙΑ: Ξύλινο, λυόμενο* οίκημα επί βάσεως οπλισμένου σκυροδέματος στέγη από φύλλα αμιαντοσιμέντου (125τ.μ.) Η κάτοψη είναι σχήματος ορθογωνίου παραλληλεπίδου. Αποτελείται από δύο πανομοιότυπες κατόψεις που διαχωρίζονται με εσωτερικό χώρισμα. Η καθεμία από αυτές περιλαμβάνει χώρο υποδοχής, κουζίνα, δύο κοιτώνες και μικρό χωλ από όπου έχει πρόσβαση κανείς σε λουτρό και αποθήκη. Η καθεμία από αυτές είναι 62τ.μ.

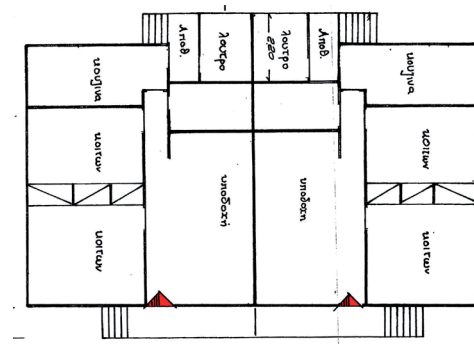
Όπως ειπώθηκε και παραπάνω η πρόσβαση γίνεται από την πλευρά του δρόμου. Παρεμβάλλεται μικρή βεράντα, λίγο υπερυψωμένη από το επίπεδο του δρόμου, στην οποία οδηγεί σκαλίτσα από μπετόν. Πέρα από τις κατασκευαστικές συνήθειες γύρω από την ελληνική λαϊκή κατοικία, όπου συνηθιζόταν η χρήση μιας βεράντας για μια πιο ήπια μετάβαση στον ιδιωτικό χώρο, εδώ μάλλον αυτή είναι απαραίτητη. Ο λόγος είναι ότι η ξύλινη, λυόμενη κατοικία δεν πατάει στο έδαφος, τεχνική που λύνει με οικονομικό τρόπο προβλήματα στεγανοποίησης και υγραμόνωσης. (εικ. 34)

ΤΥΠΟΣ ΜΟΝΟΚΑΤΟΙΚΙΑ: Ξύλινο, λυόμενο οίκημα επί βάσεως οπλισμένου σκυροδέματος, στέγη από φύλλα αμιαντοσιμέντου (80τ.μ.) Η κάτοψη έχει σχήμα ορθογωνίου παραλληλεπίδου και περιλαμβάνει χώρο υποδοχής, κουζίνα, δύο μεγαλύτερους κοιτώνες και ένα μικρότερο

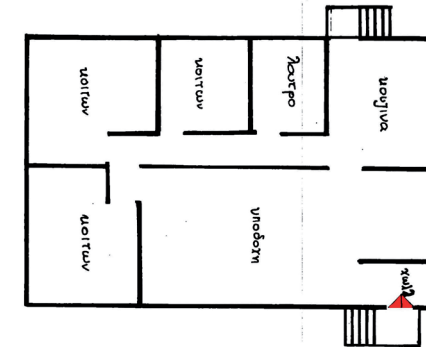
και λουτρό. Η είσοδος γίνεται και εδώ από την πλευρά του δρόμου. Δεν υπάρχει βεράντα, αλλά πλατύσκαλο, όπου οδηγεί η σκάλα, αφού και αυτού του τύπου η οικία είναι υπερυψωμένη ακριβώς με τον ίδιο τρόπο και για τον ίδιο λόγο. Πριν την είσοδο στον κυρίως χώρο υποδοχής παρεμβάλλεται μικρό χωλ. (εικ. 35)

ΤΥΠΟΣ ΟΙΚΙΩΝ No 1, 2, 3: Οικήματα από πλινθοδομή*, στέγη από φύλλα αμιαντοσιμέντου (140τ.μ.) Είναι οι οικίες με το μεγαλύτερο εμβαδόν. Και εδώ η κάτοψη είναι ορθογωνική. Στην πρόσοψη υπάρχει υπερυψωμένη από το έδαφος, στεγασμένη βεράντα, από όπου γίνεται η είσοδος στην οικία. Η οικία διαθέτει σαλόνι, κουζίνα, ξεχωριστό δωμάτιο τραπεζαρίας με ανεξάρτητη έξοδο προς την αυλή, τέσσερις κοιτώνες και λουτρό. Η πρόσβαση στους κοιτώνες, την κουζίνα και το λουτρό γίνεται μέσω διαδρόμου, ενώ η τραπεζαρία επικοινωνεί άμεσα με το σαλόνι.

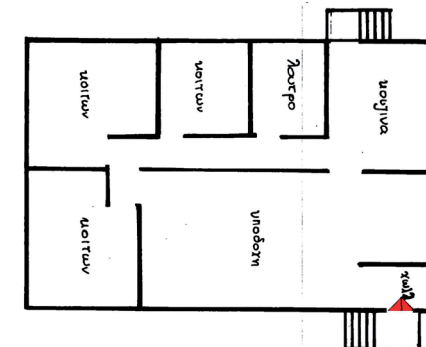
Από τη διαφοροποίηση των υλικών που είναι χτισμένες αυτές οι τρεις οικίες, την κάτοψή τους αλλά και το σημείο του οικισμού που είναι τοποθετημένες, συμπεραίνουμε ότι απευθύνονται στα ανώτερα στελέχη της Δ.Ε.Η. (εικ. 36)

Εικ. 34 Κάτοψη Ξύλινης Διπλοκατοικίας.

Εικ. 35 Κάτοψη Ξύλινης Μονοκατοικίας.

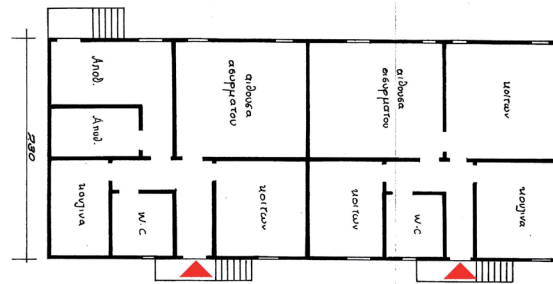
Εικ. 36 Κάτοψη οικιών 1-2-3 από πλινθοδομή.

* Ο χαρακτηρισμός αναφέρεται στα εκτός σχεδίου ξύλινα προκατασκευασμένα κτίσματα, που δηλώθηκαν ως τέτοια και αδειοδοτήθηκαν με το νόμο της δικτατορίας.

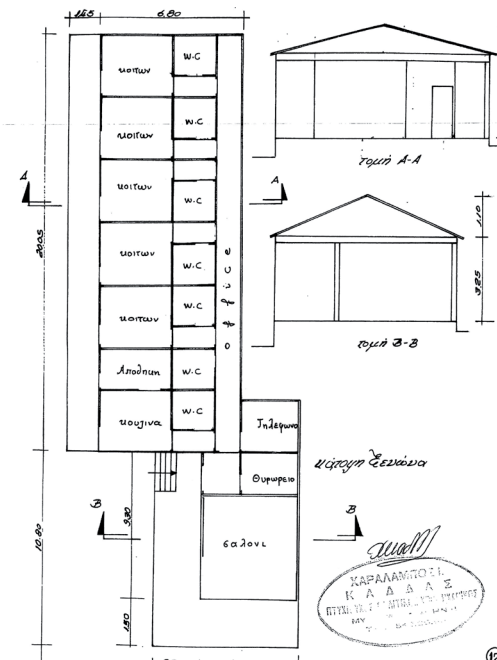
ΞΕΝΩΝΑΣ: Οίκημα από πλινθοδομή, στέγη από φύλλα αμιαντοσιμέντου (184τ.μ.) Αποτελείται από δύο διακριτούς όγκους. Ο ένας διαθέτει πιο τετράγωνη κάτοψη με εμβαδόν 44τ.μ. Από αυτό το μέρος του κτηρίου γίνεται η πρόσβαση. Περιλαμβάνει προθάλαμο, σαλόνι, θυρωρείο και δωμάτιο τηλεφώνου. Από τον προθάλαμο ξεκινάει μακρόστενος διάδρομος, που συνδέει το κοινόχρηστο αυτό κομμάτι του ξενώνα με τις χρήσεις του δεύτερου, μακρόστενου όγκου, εμβαδού 140τ.μ. Ο όγκος αυτός περιλαμβάνει σε παράθεση τους εξής χώρους: κουζίνα, αποθήκη, δύο κοινόχρηστα W.C και πέντε κοιτώνες με ιδιωτικό W.C. ο καθένας. Οργανώνεται με βάση δύο λειτουργικές ζώνες. Αυτή που αντιστοιχεί στην πρόσοψη περιλαμβάνει τους κοιτώνες, την κουζίνα και την αποθήκη. Όλοι αυτοί οι χώροι έχουν πρόσβαση σε ενιαία βεράντα. Η πίσω ζώνη περιλαμβάνει τα W.C.

Στον ξενώνα μπορούμε να διακρίνουμε ένα στοιχειώδη διαχωρισμό του κελύφους σε όγκους με βάση τη λειτουργική τους διαφοροποίηση. Αλλά και ο χειρισμός της κάτοψης γίνεται με βάση κάποιες λειτουργικές αρχές, αφού οι χρήσεις παρατάσσονται με τον οικονομικότερο τρόπο όσον αφορά τη χρήση του χώρου. Η λογική αυτή παραπέμπει στις αρχές του μοντέρνου, όπως αυτές βέβαια ενσωματώθηκαν στην ελληνική πραγματικότητα και εφαρμόστηκαν από την πλειοψηφία των ελλήνων εργολάβων. Την

υπόθεση αυτή μπορεί να ενισχύσει η λογική της πρόσοψης, η οποία οργανώνεται με χρησιμοποίηση στοιχείων ορθοκανονικού κανάβου και παραπέμπει στην όψη της μοντέρνας αστικής πολυκατοικίας. (εικ. 38, 39)

Εικ. 37 Κάτοψη οικίας ασυρμάτου.

Εικ. 38 Κάτοψη ξενώνα.

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, "Διαγράμματα κατόψεων κλίμακας 1:100, όπως αυτά είχαν δηλωθεί ως αυθαίρετα με το Νόμο Τρίτη, το 1984."

ΟΙΚΙΑ ΑΣΥΡΜΑΤΟΥ: Εύλινο, λυόμενο οίκημα επί βάσεως οπλισμένου σκυροδέματος, στέγη από φύλλα αμιαντοσιμέντου (124τ.μ.) Το κατασκευαστικό σύστημα είναι ακριβώς το ίδιο με αυτό των άλλων λυόμενων κατοικιών. Διαθέτει ορθογωνική κάτοψη και αποτελείται από από δύο οικίες σε παράθεση, με ενδιάμεσο διαχωριστικό, από 62τ.μ. η καθεμία. Η είσοδος γίνεται από υπερυψωμένο πλατύσκαλο, που οδηγεί σε μικρό χωλ, το οποίο μοιράζει στους χώρους της οικίας. Η κάθε οικία αποτελείται από την αίθουσα του ασυρμάτου, κουζίνα, ένα κοιτώνα, W.C. και δύο αποθήκες. Δεν υπάρχει κοινόχρηστος χώρος υποδοχής, όπως στις υπόλοιπες κατοικίες εν είδει σαλονιού ή καθιστικού. (εικ. 37)

Το σύνολο των στεγάσεων που γινόταν αρχικά από φύλλα αμιαντοσιμέντου, αντικαταστάθηκαν κατά το 2002 από τσίγκο, λόγω της απαγόρευσης του καρκινογόνου αμιάντου.

Εικ. 39 Ξενώνας, 2012.
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Ένα στοιχείο που πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι ο οικισμός της ΔΕΗ στο Πουρνάρι αναφέρεται στα σχέδια ως “προσωρινός”. Επίσης, το σύνολο των οικιών, εκτός από τρεις, είναι μικρά λυόμενα οικήματα. Αυτό δείχνει ότι με το πέρασμα των δεκαετιών επηρεάστηκε και ο χαρακτήρας των οικισμών. Παρά το γεγονός ότι ο οικισμός συνέχισε να κατοικείται μέχρι τα πρόσφατα χρόνια, αυτός φαίνεται να έχει μάλλον προσωρινό χαρακτήρα, ενώ αυτό που ενδιέφερε τη Δ.Ε.Η. κατά κύριο λόγο είναι η στέγαση του προσωπικού κατά την περίοδο κατασκευής του έργου. Όπως εκτεταμένα έχουμε αναλύθηκε παραπάνω η κατασκευή των υδροηλεκτρικών έργων απαιτεί παρουσία εργαζομένων και κλιμακίου μηχανικών που επιβλέπουν νύχτα μέρα. Το Πουρνάρι άλλωστε απέχει με Ι.Χ. από την Άρτα λίγα μόλις λεπτά.

Στην κατασκευή των οικιών χρησιμοποιείται εκτεταμένα η προκατασκευή. Αποτελεί μια κατασκευαστική λογική που εφαρμόστηκε στην Ευρώπη από το μεσοπόλεμο ακόμα. Υιοθετήθηκε ευρέως και από τις ελληνικές εταιρείες κατά τις προηγούμενες δεκαετίες.

Και αυτός ο οικισμός αποτελεί μία ενότητα με τον υδροηλεκτρικό σταθμό. Όσο δε αφορά τη χωροθέτηση με βάση την ιεραρχία στην παραγωγή των δικαιούχων, υπάρχει και εδώ διακριτή ομάδα τριών κατοικιών που διαφοροποιούνται από τις υπόλοιπες.

Εικ. 40 Ξύλινη μονοκατοικία, 2012.
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 41 Περιφερειακός δρόμος οικισμού. Αριστερά διακρίνεται τμήμα του πορτοκαλεώνα, 2012.
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικ. 42 Ξύλινες κατοικίες με αυλή, 2012.
πηγή: Προσωπικό Αρχείο

4.3. Βασικά συμπεράσματα για τους οικισμούς της Δ.Ε.Η. στους Υ.Η. Σταθμούς.

Ο προγραμματισμός και η κατασκευή από τη Δ.Ε.Η. οικισμών για τη στέγαση του προσωπικού της στα υδροηλεκτρικά έργα που πραγματοποίησε, καταλαμβάνει όπως είδαμε ολόκληρη την περίοδο από την ίδρυσή της μέχρι και την προηγούμενη δεκαετία. Αποτελέσαν, από τη μία πλευρά, έναν τρόπο προσέλκυσης εργατικού δυναμικού και ειδικευμένου προσωπικού σε απομακρυσμένα έργα που ήταν απαραίτητα για τον εξηλεκτισμό της χώρας. Η φιλοσοφία αυτή, όπως αναλύθηκε και παραπάνω δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά στα έργα της Δ.Ε.Η., αλλά έχει τις ρίζες της στη βιομηχανική επανάσταση. Στην Ελλάδα δε έχει εφαρμοστεί και από περιορισμένο αριθμό ιδιωτικών επιχειρήσεων πριν τον πόλεμο αλλά και μεταπολεμικά. Από την άλλη πλευρά, η παροχή στέγης στους εργαζόμενους της Δ.Ε.Η. αποτελεί σε ένα βαθμό και κοινωνική πολιτική της εταιρείας που στη συγκεκριμένη περίπτωση υποστηρίζεται και από το κράτος.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες τη μελέτη και την κατασκευή των οικισμών αναλάμβανε η κατασκευάστρια εταιρεία του υδροηλεκτρικού έργου. Ο οικισμός αποτελούσε μια περιορισμένης κλίμακας μελέτη αν αναλογιστεί κανείς το μέγεθος του συγκριτικά με το συνολικό μέγεθος του έργου. Από τη δεκαετία του '70 και

μετά οι οικισμοί μελετώνται από τους έμπειρους πια μηχανικούς της Δ.Ε.Η., ενώ την κατασκευή τους αναλαμβάνουν έλληνες συνήθως εργολάβοι. Κατά τις δεκαετίες αυτές οι μηχανικοί της Δ.Ε.Η. εκπονούν και μελέτες για τα υδροηλεκτρικά έργα.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η μελέτη για τον οικισμό δεν ανατίθονταν σε ένα ξεχωριστό αρχιτεκτονικό γραφείο που θα ασχολούνταν αποκλειστικά με το σχεδιασμό του. Βασική επιδίωξη ήταν να εκπληρώνει το βασικό λόγο της δημιουργίας του, δηλαδή τη στέγαση ανθρώπων.

Παρόλα αυτά, φαίνεται πως οι οικισμοί που δημιουργήθηκαν διέπονται από κάποιες βασικές αρχές. Καταρχάς, σχεδιάστηκαν και χτίστηκαν ως μία ενότητα με το Σταθμό Παραγωγής και είναι χωροθετημένοι στο

Εικ. 43 Αεροφωτογραφία του οικισμού της ΔΕΗ στα Κρεμαστά.
πηγή: google earth

σύνολό τους πλησίον αυτού. Διαρθρώνονται όλοι σε σχέση με τον βασικό δρόμο που οδηγεί στο εργοστάσιο. Η διάταξη των κτισμάτων είναι χαμηλής πυκνότητας, ενώ διαφοροποιείται κατά περίπτωση ανάλογα με τη μορφολογία του εδάφους.

Επίσης, είναι οικισμοί που δημιουργήθηκαν εκ του μηδενός και οι χρήσεις που περιλαμβάνουν είναι για το σύνολό τους όμοιες. Πιο αναλυτικά, όπως είδαμε, περιλαμβάνουν εκτός από κατοικίες, ξενώνα, εστιατόριο (εντευκτήριο/καντίνα), αποθήκες. Επίσης, περιλαμβάνουν χρήσεις που σχετίζονται καθαρά με τη λειτουργία του Σταθμού, με τον οποίο είναι οργανικά δεμένοι. (π.χ. Γραφεία)

Σε πρώτη φάση, υπάρχει ομαδοποίηση των χρήσεων με βάση τη λειτουργία. Σε δεύτερη φάση υπάρχει επιμέρους ομαδοποίηση των κατοικιών με βάση τη θέση που κατέχει στην ιεραρχία της επιχείρησης ο δικαιούχος, αν είναι στέλεχος ή υπάλληλος. Οι κατοικίες των στελεχών είναι πιο μεγάλες, διαθέτουν περισσότερους χώρους και ανέσεις, ενώ συχνά διαφοροποιούνται και ως προς το υλικό κατασκευής. Δεν αναφερόμαστε, οστόσο, σε πολυτελείς κατοικίες, αλλά σε κατοικίες που προσεγγίζουν ικανοποιητικά το μέσο αστικό σπίτι.

Οι οικισμοί δεν παρουσιάζουν ομοιογένεια μεταξύ τους ως προς τη μορφή των κτηρίων. Δεν υπάρχει ένας τύπος που εφαρμόζεται πανελλαδικά. Αυτοί ποικίλουν ανάλογα με το έτος κατασκευής και με το ποιος εκπονεί κάθε φορά τη μελέτη. Ενδεικτικά, οι οικισμοί του Λούρου και του Λάδωνα, που κατασκευάστηκαν κατά την ίδια περίοδο, περιλαμβάνουν διαφορετικής μορφής κατοικίες. Η ομοιογένεια των κατοικιών που κατασκευάζονται έγκειται στη λογική χειρισμού των κατόψεων που είναι αυτή που εφαρμόζεται κατά κόρον στα διαμερίσματα των πόλεων.*Όπως είπαμε και σε προηγούμενο σημείο, το διαμέρισμα είναι ο τύπος κατοικίας που ταυτίστηκε μεταπολεμικά στην Ελλάδα με το πρότυπο ποιοτικής κατοικίας που η πολυκατοικία επέβαλε.

Επίσης, παρά το γεγονός ότι στη μεταπολεμική Ελλάδα έγινε θέμα συζήτησης διάφορες νέες ιδέες περί κοινωνικής κατοίκησης, οι συγκεκριμένοι οικισμοί της

Δ.Ε.Η. δε φαίνεται να σχεδιάστηκαν με βάση έναν τέτοιο άξονα. Παρόλα αυτά, οι ιδέες αυτές προσεγγίζονται διαισθητικά, αφού η δημιουργία ενός εργατικού οικισμού παράγει από μόνη της μια μορφή κοινωνικής ζωής. Η εξασφάλιση κατοικίας, καταρχάς, στους εργαζόμενους αποτελεί σημαντική κοινωνική παροχή. Τελικά, όμως, η ίδια η λειτουργία του οικισμού και η καθημερινή ζωή που αναπτύσσεται εκεί είναι στοιχεία που συνθέτουν μια μορφή κοινωνικής κατοίκησης, χωρίς αυτός να χρήζει ιδιαίτερου σχεδιασμού, ώστε να λειτουργήσει με τέτοιο τρόπο.

Τον ισχυρισμό αυτό μπορεί να ενισχύσει το γεγονός ότι η κατασκευή οικισμών στα υδροηλεκτρικά έργα καθιερώθηκε από τη Δ.Ε.Η. ως φιλοσοφία. Ακόμα και σε έργα πλησίον πόλεων και κατά τα πιο πρόσφατα χρόνια φτιάχτηκαν οικισμοί (βλ. Πουρνάρι Άρτα). Ίσως η πρακτική αυτή, βέβαια, να αποτελούσε και την πιο φθηνή λύση (φερ' ειπείν αντί της ενοικίασης ή αγοράς έτοιμης κατοικίας) προσέλκυσης εργαζόμενων. Αυτό, όμως, δεν αναιρεί το ότι οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. στα υδροηλεκτρικά έργα παρήγαγαν ένα μοντέλο κοινωνικής ζωής.

Η εξαγωγή των συμπερασμάτων βασίστηκε στη μελέτη τριών από τους οικισμούς της Δ.Ε.Η. σε υδροηλεκτρικά έργα, του Λούρου, του Λάδωνα και του Πουρναρίου. Επίσης, τα στοιχεία που συλλέχθηκαν είναι ανόμοιου όγκου για καθέναν από τους οικισμούς αυτούς. Παρόλα αυτά, θεωρούμε ότι δίνουν μια ικανοποιητική εικόνα σε σχέση με τη

λογική της Δ.Ε.Η. γύρω από τη δημιουργία εργατικών οικισμών στα υδροηλεκτρικά της έργα. Επίσης, δίνεται μια ικανοποιητική εικόνα για τον τρόπο που αυτοί κατασκευάστηκαν, και τη μορφή που είχαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΗΣ Δ.Ε.Η. ΣΤΑ ΟΡΥΧΕΙΑ ΛΙΓΝΙΤΗ.

5.1. Τα ορυχεία λιγνίτη της Δ.Ε.Η. και οι Α.Η. Σταθμοί. Βασικές παρατηρήσεις πάνω στους οικισμούς που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. κοντά στα λιγνιτικά κέντρα.

Περιοχή	Έτος έναρξης εκμετάλλευσης από Δ.Ε.Η.
Λιγνιτωρυχεία Αλιβερίου	1951
Λιγνιτωρυχεία Μεγαλόπολης	1970
Λιγνιτωρυχεία Γιολεμαδάς	1969 - 1975

πίνακας 3

Παράλληλα με την αξιοποίηση του υδροδυναμικού της χώρας, η Δ.Ε.Η. εντατικοποιεί τις προσπάθειές της γύρω από τα ζητήματα εξόρυξης του εγχώριου λιγνίτη, με απώτερο σκοπό τη μείωση της εξάρτησης από εισαγόμενα καύσιμα. Δημιουργεί, έτσι, λιγνιτικά κέντρα και προγραμματίζει ατμοηλεκτρικές μονάδες παραγωγή

Στο Αλιβέρι βρίσκεται η πρώτη λιγνιτοφόρα περιοχή που εκμεταλλεύτηκε η Δ.Ε.Η, στη διάρκεια του πρώτου ακόμα ενεργειακού προγράμματός της, κατά το έτος 1951. Εκεί η εταιρεία κατασκεύασε και το πρώτο ατμοηλεκτρικό εργοστάσιο για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Το

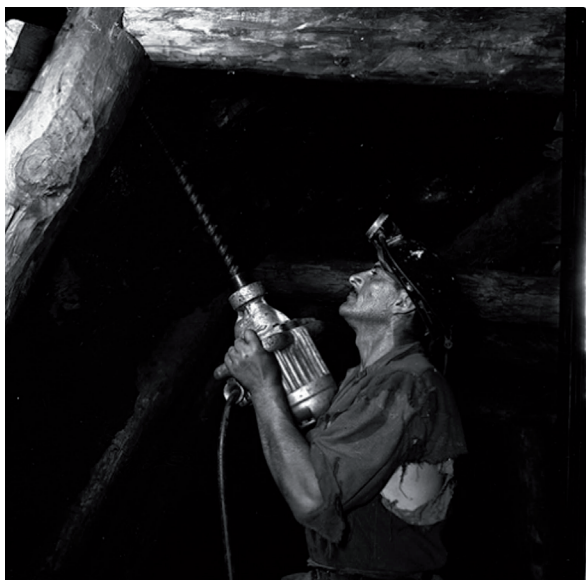
Εικ. 44 Ορυχείο Αλιβερίου, αλλαγή βάρδιας στην είσοδο του ασανσέρ (φρεατίου), 1957
πηγή: DEL_GR's photostream

κράτος απαλλοτρίωσε το λιγνιτωρυχείο του Αλιβερίου και με την ανάληψη των δραστηριοτήτων εξόρυξης από τη Δ.Ε.Η, το λιγνιτωρυχείο εκσυγχρονίστηκε, έτσι ώστε να θεωρείται στην εποχή του ως το καλύτερο των Βαλκανίων. Τις εργασίες αναβάθμισης του έργου ανέλαβε γερμανική εταιρεία σε συνεργασία με την ελληνική εταιρεία

ΔΟΜΙΚΗ. Το ορυχείο σταμάτησε να λειτουργεί στις αρχές της δεκαετίας του '80, εξαιτίας της εξάντλησης των κοιτασμάτων λιγνίτη και στη συνέχεια εγκαταλείφθηκε. Στις παρακείμενες οικίες που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. για το προσωπικό της, κατά τα χρόνια λειτουργίας του ορυχείου κατοικούσαν δεκάδες εργαζομένων με τις οικογένειές τους.

Εικ. 45 Λιγνιτωρυχείο Αλιβερίου, 1957

Εικ.46 Εξόρυξη λιγνίτη σε υπόγεια στοά στα ορυχεία Αλιβερίου, 1957

πηγή: DEL_GR's photostream

Κατά το 1959 άρχισε από τη Δ.Ε.Η. η εκμετάλλευση του λιγνίτη Πτολεμαΐδας, με την εξαγορά του 90% των μετοχών της ΛΙΠΤΟΛ. Η εντατικοποίηση, όμως, της παραγωγής επιτυγχάνεται το 1975, όταν πραγματοποιείται η συγχώνευση Δ.Ε.Η. - ΛΙΠΤΟΛ, με εξαγορά από τη Δ.Ε.Η. του συνόλου των μετοχών της δεύτερης. Η λεκάνη της Πτολεμαΐδας (άξονας Αμυνταίου-Πτολεμαΐδας-Κοζάνης) αποτελεί τη σημαντικότερη λιγνιτοφόρα περιοχή της χώρας μέχρι και τις μέρες μας. Για την ανάπτυξη δραστηριότητας γύρω από τα ζητήματα του λιγνίτη Πτολεμαΐδας ενεργός και διαρκής είναι η συμμετοχή, επίσης, γερμανών τεχνικών συμβούλων και κατασκευαστικών οίκων. Τα οικιστικά προγράμματα που πραγματοποίησε η Δ.Ε.Η. στην Πτολεμαΐδα και την Κοζάνη την περίοδο αυτή αποτελούν το πρώτο μεγάλο μεταπολεμικό έργο οργανωμένης δόμησης.

Η περιοχή τροφοδοτεί με καύσιμη ύλη, εκτός από τον Α.Η.Σ. Πτολεμαΐδας, ακόμη πέντε ατμοηλεκτρικούς σταθμούς. Αυτοί είναι το ατμοηλεκτρικό εργοστάσιο ΛΙΠΤΟΛ, ο Α.Η.Σ. Καρδιάς, ο Α.Η.Σ. Αγ. Δημητρίου, ο Α.Η.Σ. Μελίτης-Αχλάδας και ο Α.Η.Σ. Αμυνταίου που βρίσκεται στο νομό Φλώρινας. Είναι η περίοδος που η Δ.Ε.Η. προχωράει στο πρώτο μεγάλο μεταπολεμικό έργο οργανωμένης δόμησης.

Η εκμετάλλευση του λιγνίτη Μεγαλόπολης άρχισε από τη Δ.Ε.Η. κατά το 1970, με ταυτόχρονη κατασκευή του Α.Η.Σ. Μεγαλόπολης. Όσον αφορά την εκμετάλλευση των λιγνιτών της Μεγαλόπολης, η προμελέτη

ανατίθεται, επίσης, σε γερμανικό γραφείο και χρηματοδοτείται από κεφάλαια της γερμανικής τεχνικής βοήθειας, ενώ την κατασκευή του ατμοηλεκτρικού εργοστασίου αναλαμβάνει η ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ. Στη Μεγαλόπολη δημιουργήθηκαν οργανωμένες περιοχές κατοικίας για το προσωπικό της Δ.Ε.Η. και για τους εργαζόμενους της ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ.

Τα κοιτάσματα, όμως, του λιγνίτη έχουν αρχίσει ήδη να εξαντλούνται και ως και το 2025 έχει προγραμματιστεί η διακοπή λειτουργίας και της τέταρτης μονάδας. Ήδη από το 2010 έχουν σταματήσει η πρώτη και δεύτερη μονάδα, ενώ ως το 2016 έχει προγραμματιστεί η διακοπή λειτουργίας της τρίτης μονάδας.

Από τις παραπάνω περιπτώσεις, μόνο σε αυτή της Μεγαλόπολης, τα ορυχεία αναπτύχθηκαν εξ αρχής από τη Δ.Ε.Η. Στις άλλες δύο περιπτώσεις η Δ.Ε.Η. απαλλοτρίωσε τις ήδη υπάρχουσες εγκαταστάσεις, που χρησιμοποιούσαν ως τότε, βέβαια, απαρχαιωμένες μεθόδους και είχαν μικρή εξορυκτική απόδοση. Στη χώρα μας λειτουργούν επίσης οι Α.Η.Σ. Αγ. Γεωργίου, Α.Η.Σ. Λινοπεραμάτων, Α.Η.Σ. Ρόδου, Χανίων και Α.Η.Σ. Λαυρίου.

Θα εξετάσουμε τώρα τους λόγους που οδήγησαν στην εγκατάσταση οικισμών στα λιγνιτικά κέντρα που δημιούργησε η Δ.Ε.Η. Καταρχάς, και στις τρεις περιπτώσεις τα κοιτάσματα του λιγνίτη βρίσκονται κοντά σε ήδη κατοικημένες περιοχές. Να σημειωθεί

εδώ ότι το κατά πόσο η περαιτέρω εξάπλωση των υπάρχουσών οικιστικών αναπτύξεων σχετίζεται ιστορικά με την ύπαρξη των ορυχείων πριν την έναρξη της εκμετάλλευσής τους από τη Δ.Ε.Η, δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Το μόνο βέβαιο είναι ότι η τύχη και η εξέλιξη των πόλεων αυτών από τη δραστηριοποίηση της Δ.Ε.Η. και έπειτα, είναι άμεσα συνυφασμένη με τη λειτουργία των ορυχείων.

Μετά τη διαπίστωση αυτή, θα εξετάσουμε την ανάγκη που έχει ένα λιγνιτωρυχείο σε ανθρώπινο δυναμικό, όπως, αυτή προκύπτει από την ίδια τη φύση της εξορυκτικής δραστηριότητας αλλά και τους στόχους φυσικά που τίθενται. Καταρχάς, απαιτείται ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό που διεξάγει τη μελέτη του έργου και επιβλέπει την κατασκευή των εγκαταστάσεων και την εξόρυξη. Παράλληλα, απαιτείται η παρουσία διευθυντικού και ανώτερου στελεχικού δυναμικού της Δ.Ε.Η, για τη ρύθμιση των ζητημάτων της ίδιας της επιχείρησης, ακριβώς με τον ίδιο τρόπο που αυτό γίνεται και στα υδροηλεκτρικά έργα. Επίσης, κατά τη διάρκεια κατασκευής των θερμοηλεκτρικών μονάδων, στο εργοτάξιο εργάζεται καθημερινά το εργατικό δυναμικό της αναδόχου κατασκευάστριας εταιρείας. Τέλος, απαιτείται μεγάλος αριθμός εργατών και εργατοτεχνιτών που δουλεύουν στους σταθμούς παραγωγής και στα ορυχεία.

Ενδεικτικά για τη Μεγαλόπολη, ο πληθυσμός που απασχολούσε η Δ.Ε.Η. για εξόρυξη λιγνίτη και παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος υπολογίζεται, κατά το 1972, σε 750 άτομα.¹¹ Επίσης, για το Αλιβέρι, κατά την περίοδο ανάπτυξης του ορυχείου, δούλευε στο έργο “2000-3000 κόσμος”.¹²

Αντίστοιχου μεγέθους είναι και οι ανάγκες στέγασης αυτού του προσωπικού. Θα αναφέρουμε και εδώ, ότι το μεγαλύτερο

Εικ. 47 Λιγνιτωρυχείο Αλιβερίου, 1957
πηγή: DEL_GR's photostream

μέρος του ειδικευμένου προσωπικού της Δ.Ε.Η. αποτελούνταν από εσωτερικούς μετανάστες από όλη την Ελλάδα, καθώς η ντόπια προσφορά εργασίας αδυνατούσε να καλύψει τις απαιτήσεις που υπήρχαν.

Στο σημείο αυτό, θα επιδιώξουμε μια σύγκριση με τα υδροηλεκτρικά έργα για να γίνει πιο ξεκάθαρα αντιληπτή η διαφορετικού όγκου ανάγκη για μόνιμη στέγαση

εργαζομένων. Ενώ τα υδροηλεκτρικά έργα μετά την ολοκλήρωσή τους απαιτούν για τη λειτουργία τους ολιγάριθμο προσωπικό, δε συμβαίνει το ίδιο και στον τομέα της εξόρυξης. Ένα λιγνιτωρυχείο λειτουργεί, από την έναρξη των εργασιών κι έπειτα, σε μόνιμη βάση, νύχτα μέρα, για να εξασφαλίζει τροφοδοσία σε καύσιμη ύλη στους ατμοηλεκτρικούς σταθμούς παραγωγής, προκειμένου να μη δημιουργούνται προβλήματα στην ηλεκτροδότηση της χώρας. Μπορεί να παρομοιαστεί με ένα “διαρκές εργοτάξιο”. Ως αποτέλεσμα, απαιτείται σε μόνιμη βάση απασχόληση μεγάλου αριθμού εργαζομένων.

Ενώ οι οικισμοί που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. στα υδροηλεκτρικά έργα συνέχισαν να κατοικούνται από περιορισμένο αριθμητικά προσωπικό της επιχείρησης, δε συμβαίνει το ίδιο στον τομέα της εξόρυξης. Γι' αυτό η Δ.Ε.Η. στις λιγνιτικές περιοχές εφαρμόζει μεγαλύτερα προγράμματα στέγασης. Οι οικισμοί αυτοί έχουν μεγαλύτερη δυναμική όσον αφορά τον όγκο εργαζομένων που μπορούν να στεγαστούν. Στις λιγνιτικές μονάδες συχνά υπάρχουν πάνω από ένας μόνιμοι οικισμοί για τους εργαζόμενους. Επίσης, κατασκευάζονται νέες κατοικίες και μεταγενέστερα για να καλύψουν νέες ανάγκες στέγασης προσωπικού.

Οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. στα εν ενεργεία ορυχεία συνεχίζουν κατοικούνται μέχρι και τις μέρες μας.

11. <http://www.greekscapes.gr>

12. Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Ανθρωπος και περιβάλλον”, επεισόδιο 10ο, “Αλιβέρι Λιγνιτωρυχεία”, παραγωγή 2006. Μαρτυρία κατοίκου που εργάστηκε στα ορυχεία.

Εικ. 48 Νυχτερινή άποψη της πεδιάδας της Μεγαλόπολης.
πηγή: Εφημ. Καθημερινή, 04/06/2005, σ.1

5.2. Οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. στη Μεγαλόπολη και το Αλιβέρι.

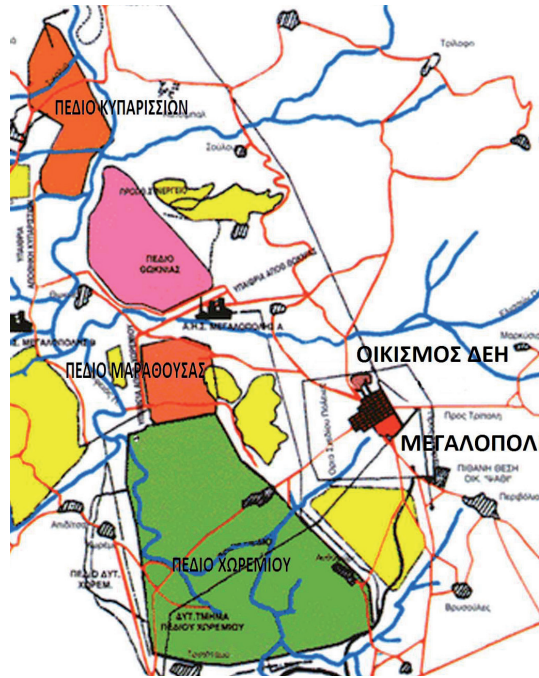
Και στην περίπτωση των οικισμών που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. στα λιγνιτικά κέντρα που δραστηριοποιήθηκε, το περιορισμένο πεδίο μελέτης έγκειται στη δυσκολία προσβασιμότητας σε αρχαιακό υλικό της επιχείρησης. Πιο συγκεκριμένα, θα μελετηθούν οι οικισμοί που δημιούργησε η Δ.Ε.Η. στη Μεγαλόπολη και το Αλιβέρι.

5.2.1. Μόνιμος οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Α.Η.Σ. Μεγαλόπολεως.

Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στη Μεγαλόπολη κατασκευάστηκε τα πρώτα χρόνια από την έναρξη της εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων της περιοχής (1970). Η μελέτη έγινε από τους μηχανικούς της Δ.Ε.Η. Ο οικισμός είναι χωροθετημένος βόρεια της Μεγαλόπολης, εντός των ορίων του Σχεδίου Πόλεως και πλησίον των λιγνιτικών περιοχών, από όπου απέχει 3 έως 10 χλμ.

Η απαλλοτριωμένη περιοχή περιλαμβάνει συνολικά οκτώ οικοδομικά τετράγωνα. Η ρυμοτομία της προκύπτει από την επέκταση των ήδη υπαρχόντων οδών της πόλης. Ο οικισμός περιλαμβάνει δεκατέσσερα συγκροτήματα κατοικιών, ξενώνα, καντίνα, σχολείο, νηπιαγωγείο, κτήριο ιατρείου και

πρακτορίων και δύο γήπεδα μπάσκετ. Οι κατοικίες που υπάρχουν είναι τριών τύπων.

Εικ. 49 Σήμερα στο Λιγνιτικό Κέντρο Μεγαλόπολης λειτουργούν τα Ορυχεία Χωρεμίου, Μαραθούσας και Κυπαρισσίων
πηγή: <http://www.dei.gr>

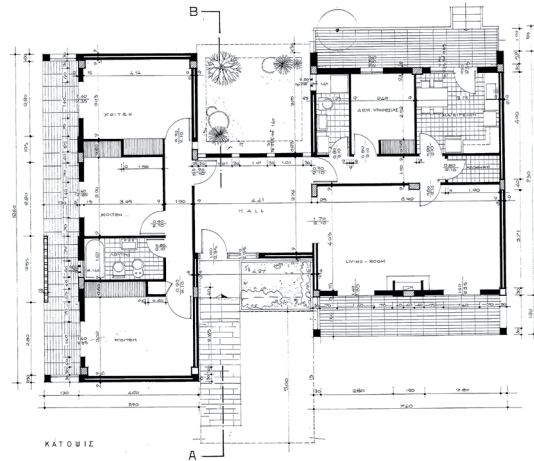
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ I: Μονώροφη κατοικία από οπλισμένο σκυρόδεμα με κεραμοσκεπή (156τ.μ.) Η κάτοψη έχει σχήμα διπλού “Γ”. Η είσοδος γίνεται από το “λαιμό” του κτηρίου που λειτουργεί ως χωλ. Από τη μία πλευρά υπάρχουν οι χώροι διημέρευσης: σαλόνι, κουζίνα και δωμάτιο υπηρεσίας, W.C. και αποθήκη. Οι χώροι αυτοί είναι οργανωμένοι γύρω από κεντρικό διάδρομο. Στην άλλη πλευρά του χωλ υπάρχει, επίσης, διάδρομος που μοιράζει σε τρεις κοιτώνες και λουτρό.

Η κατοικία είναι υπερυψωμένη από το

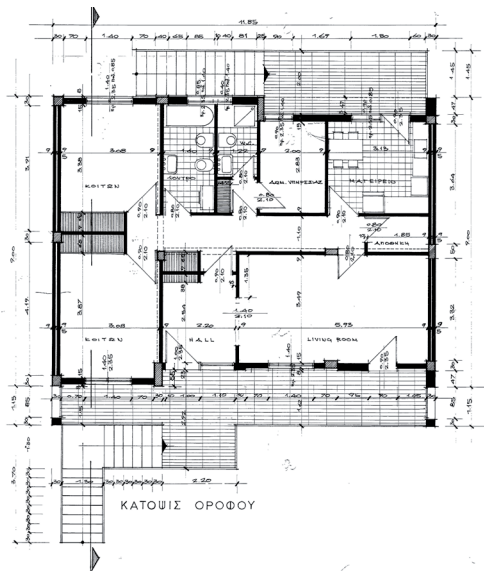
έδαφος και η άνοδος γίνεται με μικρή σκάλα, πριν την κύρια είσοδο. Το σαλόνι και η κουζίνα βγαίνουν σε βεράντα μπροστά και πίσω αντίστοιχα. Βεράντα, επίσης, διαθέτουν τα υπνοδωμάτια που φαίνεται στην πλάγια όψη και είναι ενιαία. Ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται σε παράθεση και δημιουργεί, έτσι, συγκρότημα δύο κατοικιών. Στον οικισμό υπάρχουν συνολικά δύο συγκροτήματα αυτού του είδους. (εικ. 50)

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ II: Διώροφη κατοικία από οπλισμένο σκυρόδεμα με κεραμοσκεπή (88τ.μ.) Η κατοικία είναι υπερυψωμένη κατά έναν όροφο. Η κάτοψη είναι ορθγωνική. Στην είσοδο υπάρχει χωλ που οδηγεί στο σαλόνι ή σε κεντρικό διάδρομο. Περιλαμβάνει, επίσης, κουζίνα, δωμάτιο υπηρεσίας, αποθήκη, δύο κοιτώνες, λουτρό και W.C. Σε όλο το μήκος της πρόσοψης υπάρχει μακρόστενη βεράντα και μικρότερη βεράντα για την κουζίνα στην πίσω όψη. Στο ισόγειο υπάρχουν δύο αποθήκες και χώρος στάθμευσης αυτοκινήτου. Ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται σε παράθεση και δημιουργεί συγκροτήματα των τεσσάρων κατοικιών. Στον οικισμό υπάρχουν έξι από αυτά. (εικ. 51, 52)

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ III: Δημιουργεί και αυτός συγκροτήματα κατοικιών από οπλισμένο σκυρόδεμα, με κεραμοσκεπή (70τ.μ.) Οι κατοικίες είναι όμοιες με αυτές που κατασκευάστηκαν στο Αλιβέρι την ίδια περίοδο, για τις οποίες θα γίνει εκτενέστερη ανάλυση παρακάτω. (εικ. 60) Στον οικισμό υπάρχουν έξι τέτοια συγκροτήματα, που είναι διώροφα ή τριώροφα.

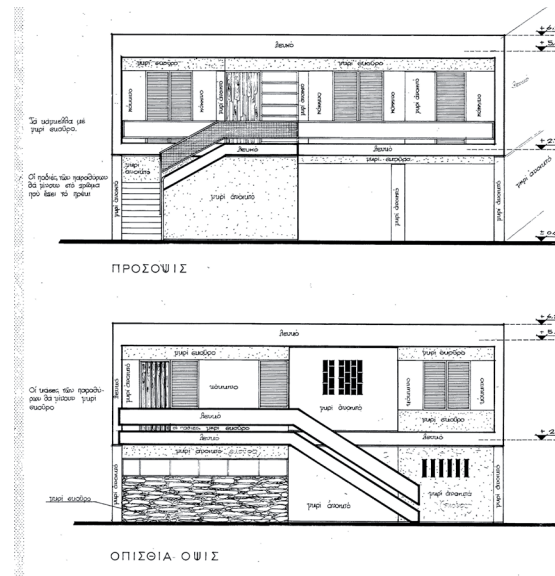
Εικ. 50 Κάτοψη κατοικίας Κατηγορίας I (τμήμα σχεδίου περί το '70)
πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο "ΑΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΜΟΝΙΜΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ I ΚΑΤΟΥΣ ΤΟΜΗ-ΟΥΕΙΣ,

Εικ. 51 Κάτοψη κατοικίας Κατηγορίας II (τμήμα σχεδίου περί το '70)

Με βάση το χειρισμό των κατόψεων, παρατηρούμε, καταρχάς, βελτίωση του προτύπου της κατοικίας κατά τη δεκαετία του '70, που εκφράζεται βασικά με μικρή αύξηση των τετραγωνικών του σπιτιού, προσθήκη χώρων όπως βοηθητικό W.C, πρόβλεψη βεράντας για το σύνολο των δωματίων κα. Οι κατοικίες τυποποιούνται σύμφωνα με το πλήθος των ατόμων που προορίζονται να στεγάσουν. Επίσης, για τον ίδιο αριθμό ατόμων δημιουργούνται πιο μικρές αλλά και μεγαλύτερες κατοικίες με περισσότερες ανέσεις, ανάλογα με τη θέση στην παραγωγή του δικαιούχου.

Όσον αφορά το γενικότερο χειρισμό

Εικ. 52 Όψεις κατοικίας Κατηγορίας II (τμήμα σχεδίου περί το '70)

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο "ΑΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΜΟΝΙΜΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ II ΛΥΣΙΣ ΥΠΕΡΥΨΩΜΕΝΗΣ ΟΙΚΙΑΣ, ΚΛΙΜΑΞ 1:50"; Υπηρεσία Στεγάσεως (αχρονολόγητο)

της περιοχής των κατοικιών, μπορούμε να ισχυριστούμε την ύπαρξη κάποιας λογικής γύρω από την οργάνωση του τύπου κατοίκησης. Τα συμπεράσματα αυτά εξάγονται βασικά από την παρατήρηση του τμήματος του οικισμού που περιλαμβάνει κατοικίες τύπου I και II, αλλά φαίνεται πως ισχύουν και για τα υπόλοιπα τμήματα του οικισμού. (εικ. 53, 54) Τα συγκροτήματα είναι χωροθετημένα ανά δύο αντικριστά και το σύνολο των προσβάσεων σε αυτά γίνεται από κοινόχρηστη αυλή, η οποία αποτελεί κοινό τόπο συνάντησης των κατοίκων. Παρόλα αυτά, η ιδέα μένει ατελής, αφού, δεν καταφέρνει να εντάξει στη λογική αυτή το σύνολο των κατοίκων. Επίσης, ενώ υπάρχουν ελεύθεροι χώροι, όπου θα μπορούσαν να αναπτύσσονται κοινές δραστηριότητες, αυτοί δεν χρήζουν κάποιας ιδιαίτερης διαμόρφωσης. Τέλος, δεν υπάρχει μέριμνα για την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων που θα μπορούσε να προσφέρει ένας καλός προσανατολισμός των συγκροτημάτων.

Μια γενική δε παρατήρηση για το σύνολο των κατοικιών είναι ότι η υπαίθρια ζωή του σπιτιού περιορίζεται στη βεράντα, ακόμα και στα μονώροφα συγκροτήματα, που φύσει πλεονεκτούν ως προς την αμεσότητα που μπορούν να προσφέρουν με το εξωτερικό περιβάλλον.

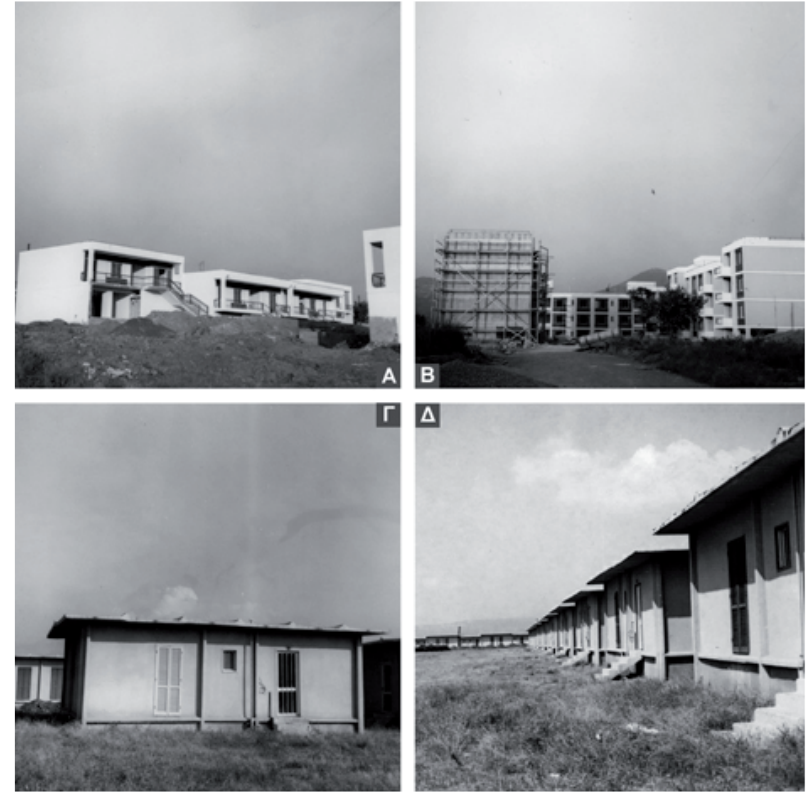
Έτσι, παρόλες τις δυνατότητες για δημιουργία ενός μοντέλου που προάγει τη συλλογική κατοίκηση, επιλέγεται συνειδητά ή ασυνειδητά κάτι διαφορετικό.

Ο αρχιτεκτονικός χειρισμός των κατόψεων των κατοικιών και ο τρόπος που αυτές εντάσσονται στο συνολικότερο περιβάλλον του οικισμού έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εσωστρεφών διαμερισμάτων που αναπαράγουν το, οικίο κατά τα άλλα, μοντέλο της πολυκατοικίας.

Εικ. 53 Διαγραμματική απεικόνιση των προσβάσεων και της διάταξης των εσωτερικών χώρων των κατοικιών κατηγορίας I και II. (τμήμα σχεδίου)

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο "ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΑΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΣΤΕΓΑΣΤΡΟΥ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΕΓΟΥ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ, κλίμακα 1:500", Διεύθυνση Δομικών Έργων Στεγασίας, 19/09/1978

Εικ. 55 Κατοικίες υπό κατασκευή για το προσωπικό της ΔΕΗ το 1972 (πάνω) και προκατασκευασμένες κατοικίες της MOMA για τους σεισμόπληκτους του 1965, ακόμα ακατοίκητες το 1972 (κάτω). Πολλές από αυτές τις μονάδες κατοίκησης ενοικιάστηκαν από τους ιδιοκτήτες τους στους υπαλλήλους και εργατές της ΔΕΗ, που οι νέες απαιτήσεις για ειδικευμένη εργασία που έφεραν στη Μεγαλόπολη από όλη την Ελλάδα.
πηγή: Αρχείο Ε. Ανδρικοπούλου και Γ. Καυκαλά

Εικ. 54 Όρια απαλλοτρίωσης οικισμού ΔΕΗ Μεγαλόπολης.
πηγή: google earth

5.2.2. Μόνιμος οικισμός της Δ.Ε.Η. στον Α.Η.Σ. Αλιβερίου.

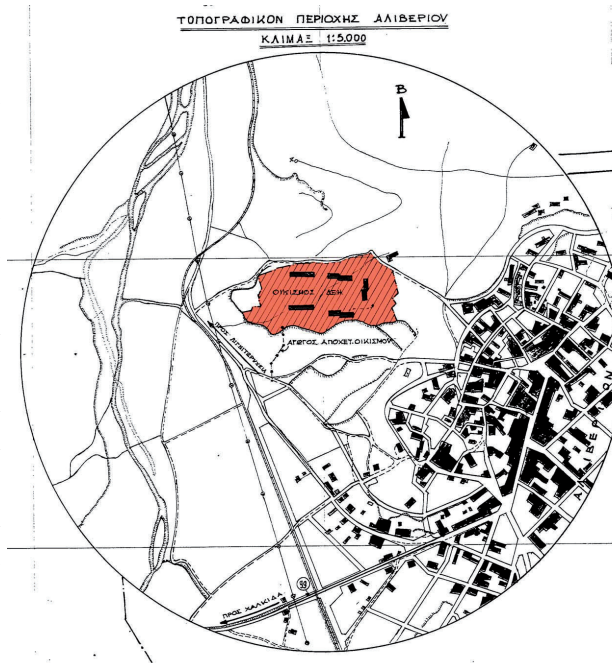
Εικ. 56 Απεικόνιση σε γραμματόσημο του ΑΗΣ Αλιβερίου.
πηγή: ΕΛΤΑ, σειρά ΔΕΗ, 1962

Ο οικισμός της Δ.Ε.Η. στο Αλιβέρι κατασκευάστηκε κατά τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70, ενώ μελετήθηκε από τους ίδιους μηχανικούς της Δ.Ε.Η, που έκαναν και τη μελέτη για τον οικισμό της Μεγαλόπολης. Φαίνεται, επίσης, πως κατασκευάστηκε επικουρικά, αφού τα ορυχεία στο Αλιβέρι λειτουργούν ήδη από το 1951. Είναι χωροθετημένος ΒΔ του Αλιβερίου, εντός του Σχεδίου Πόλεως, σε μια έξαρση του εδάφους. Το οικόπεδο βρίσκεται σε προνομιακό σημείο, αφού από εκεί έχει κανείς πανοραμική θέα της πόλης. Τα ορυχεία απείχαν από τον οικισμό 4 χλμ. (εικ. 57)

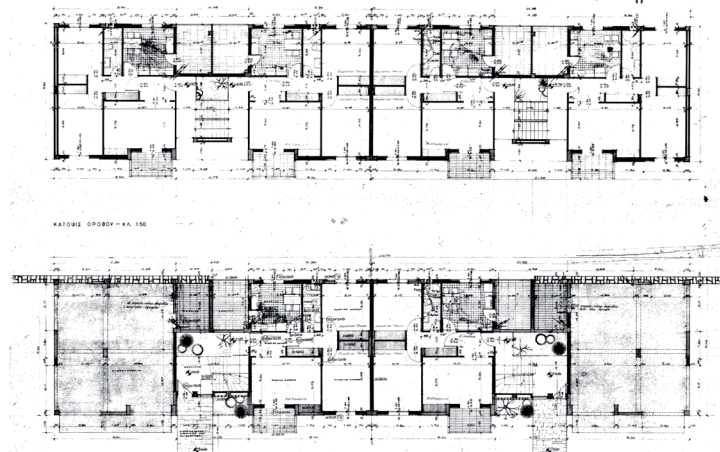
Το απαλλοτριωμένο οικόπεδο καταλαμβάνει έκταση 19.750τ.μ. και περιμετρικό δρόμο. Αποτελείται από πέντε συγκροτήματα εργατικών κατοικιών. Επίσης, περιλαμβάνεται

ξενώνας και καντίνα. Το σύνολο των κατοικιών του οικισμού είναι ενός τύπου. Είναι ο ίδιος τύπος που χρησιμοποιείται και σε μέρος κατοικιών της Μεγαλόπολης.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΙΙΙ: Κατοικίες από οπλισμένο σκυρόδεμα, με δώμα (70τ.μ.) Η κάτοψη είναι βασικά ορθογωνική. Περιλαμβάνει σαλόνι με μικρή βεράντα, κουζίνα με μικρή, επίσης, προστατευμένη βεράντα, δύο υπνοδωμάτια και λουτρό. Στους χώρους μοιράζει κεντρικός διάδρομος. Ο τύπος αυτός παρατάσσεται κατά μήκος και καθ' ύψος και δημιουργεί διώροφα ή τριώροφα συγκροτήματα. Η πρόσβαση στα διαμερίσματα γίνεται από κοινόχρηστα κλιμακοστάσια. Κάθε συγκρότημα διαθέτει δύο κλιμακοστάσια. Άρα κάθε κλιμακοστάσιο εξυπηρετεί τέσσερα διαμερίσματα για τις διώροφες πολυκατοικίες ή έξι διαμερίσματα για τις τριώροφες. (εικ. 58)

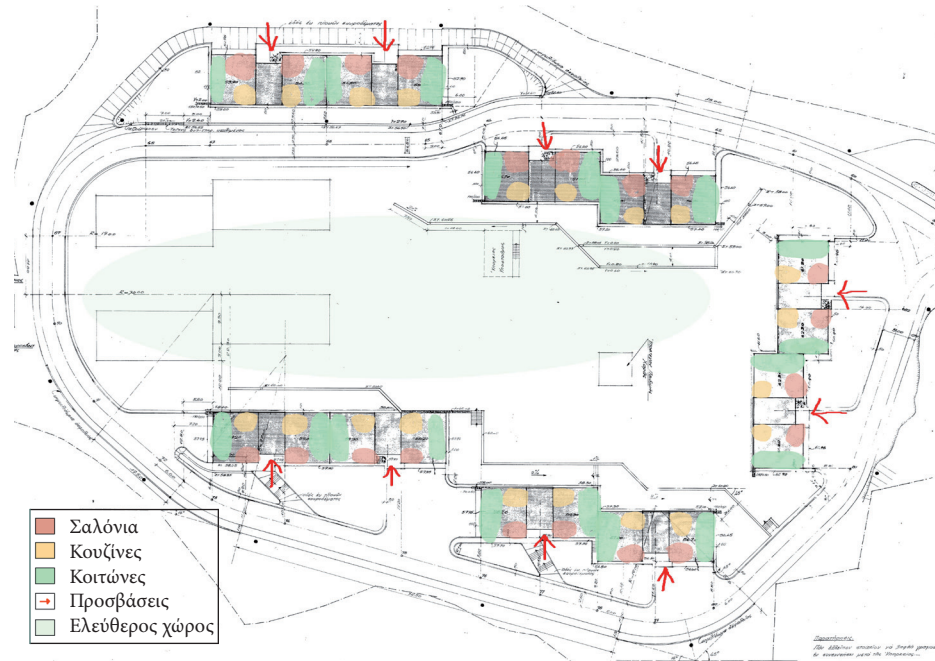
Εικ. 57 Τοπογραφικό. Με κόκκινο φαίνεται ο οικισμός της ΔΕΗ.
πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο "ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΑΓΩΓΟΥ ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΕΩΣ ΑΗΣ ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ, ΚΛΙΜΑΞ 1:500", Υπηρεσία Στεγάσεως, 29/10/1971

Εικ. 58 Κάτοψη κατοικίας Κατηγορίας ΙΙΙ (τιμήμα σχεδίου περί το '70)
πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο: "ΘΗΣ ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ ΜΟΝΙΜΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΙΙΙ ΚΑΤΟΨΕΙΣ: ΙΣΟΓΕΙΟΥ-ΟΡΟΦΟΥ, ΚΛΙΜΑΞ 1:50", Υπηρεσία Στεγάσεως, 29/09/1970

Η διάταξη των συγκροτημάτων αυτών γίνεται περιμετρικά του οικοπέδου, αφήνοντας το εσωτερικό του ελεύθερο. Υπάρχει δε μια απόπειρα διαμόρφωσης του εσωτερικού αυτού χώρου με μονοπάτια, κεντρική πλατεία και φύτευση δέντρων, η οποία όμως δεν υλοποιήθηκε.¹³ Θα μπορούσε κανείς, λοιπόν, να ισχυριστεί πως και εδώ υπάρχει κάποια απόπειρα οργάνωσης της συλλογικής ζωής γύρω από ένα κοινό υπαίθριο χώρο. Την υπόθεση αυτή, όμως, αναιρεί ο χειρισμός των κατόψεων και η διάταξη των ιδίων των σπιτιών. Καταρχάς, η πρόσβαση στις κατοικίες γίνεται από τον περιμετρικό δρόμο και όχι από το εσωτερικό του οικοπέδου. Μόνο κοινό, άρα, τόπο συνάντησης αποτελούν τα κλιμακοστάσια με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που αυτό συμβαίνει και στις πολυκατοικίες. Επίσης, τα σαλόνια των σπιτιών και οι βεράντες αντίστοιχα είναι στραμμένα στο δρόμο και όχι στην κοινόχρηστη αυλή.

Συμπερασματικά, και στο Αλιβέρι δημιουργείται μια περιοχή οργανωμένης δόμησης για τους εργαζόμενους της Δ.Ε.Η, που κινείται στη λογική του μοντέλου της πολυκατοικίας. Το δε αρχιτεκτονικό στυλ των συγκροτημάτων είναι επηρεασμένο από την αισθητική του μοντέρνου κινήματος, με μονολιθικά κτηριακά συγκροτήματα οι όψεις, των οποίων, οργανώνεται σε ορθογωνκανονικό κάναβο.

Εικ. 59 Διαγραμματική απεικόνιση των προσβάσεων και της διάταξης των εσωτερικών χώρων των κατοικιών κατηγορίας III. (τμήμα σχεδίου)
πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο: "ΘΗΣ ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ ΜΟΝΙΜΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ-ΟΔΟΠΟΪΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΧΩΡΟΥ, 1:200", 03/12/1971

Εικ. 60 Παιδική χαρά στο εσωτερικό του τετραγώνου. Στο βάθος φαίνεται ένα από τα συγκροτήματα κατοικιών για τους εργαζόμενους της ΔΕΗ.
πηγή: Αρχείο Μακρυνικόλα Ν.

13. Σχέδιο από το Αρχείο της ΔΕΗ με τίτλο: "ΘΗΣ ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΕΙΣ ΘΕΣΙΝ ΑΛΩΝΙΑ", κλίμακα 1:500, Υπηρεσία Στεγασίας της Δ.Ε.Η, αχρονολόγητο

Εικ. 61 Όψη πολυκατοικίας της ΔΕΗ από τον περιμετρικό δρόμο. Σήμερα οι πολυκατοικίες παραμένουν στο σύνολό τους εγκαταλελειμμένες, εξαιτίας στατικών προβλημάτων που έχουν εμφανίσει.

Εικ. 62 Θέα από τις πολυκατοικίες της ΔΕΗ. Στο βάθος φαίνονται οι καμινάδες του ΑΗΣ Αλιβερίου.
πηγή: Αρχείο Μακρυνικόλα Ν.

5.3. Βασικά συμπεράσματα για τους οικισμούς της Δ.Ε.Η. στα ορυχεία λιγνίτη.

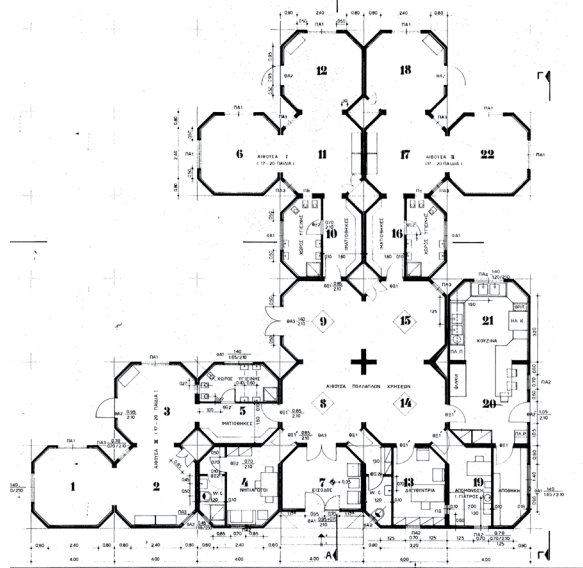
Τα οικιστικά προγράμματα που μελετήθηκαν έλαβαν χώρα κατά τις αρχές της δεκαετίας του '70. Είναι προγράμματα μεγαλύτερα από αυτά που εφαρμόστηκαν στα υδροηλεκτρικά έργα. Ενδεικτικά, ο μόνιμος οικισμός της Μεγαλόπολης έχει μια δυναμική 80 περίπου διαμερισμάτων. Η δημιουργία τους αποτελεί, από τη μία, κίνητρο προσέλκυσης προσωπικού για εργασία και δει ειδικευμένου. Από την άλλη πλευρά, η παροχή κατοικίας είναι μορφή κοινωνικής παροχής της κρατικομονοπωλιακής Δ.Ε.Η. για το προσωπικό της που γίνεται με την υποστήριξη του κράτους.

Η μελέτη των οικιστικών αυτών προγραμμάτων οργανωμένης δόμησης έχει γίνει από μηχανικούς της Δ.Ε.Η. και η κατασκευή τους από ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες. Είναι η δεκαετία που η πρακτική αυτή γενικεύτηκε, αφού οι έλληνες μηχανικοί είχαν πλέον αποκτήσει την απαιτούμενη τεχνογνωσία και εμπειρία.

Οι οικισμοί αυτοί παρουσιάζουν μεταξύ τους ομοιογένεια. Καταρχάς, χωροθετούνται κοντά στα ορυχεία του λιγνίτη και το Σταθμό παραγωγής και υπάρχει δρόμος που συνδέει άμεσα τον οικισμό με την περιοχή όπου βρίσκονται τα ορυχεία και ο Σταθμός. Και

στις δύο περιπτώσεις, οι οικισμοί έχουν κατασκευαστεί εντός των ορίων του Σχεδίου Πόλεως, αφού τα λιγνιτικά κέντρα δε βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές. Αποτελούν δε επέκταση του οικιστικού ιστού της πόλης. Η ρυμοτομία τους προκύπτει με την επέκταση των ήδη υπαρχόντων δρόμων, όπως το επιτρέπει κατά περίπτωση η μορφολογία του εδάφους.

Οι οικισμοί περιλαμβάνουν, εκτός από κατοικίες, μια σειρά χρήσεων που τους επιτρέπει να λειτουργούν αυτόνομα ως τέτοιοι. Αυτές είναι βασικά εστιατόριο και ξενώνας. Στα μεγαλύτερα οικιστικά προγράμματα (βλ. Μεγαλόπολη) περιλαμβάνονται σχολείο, νηπιαγωγείο (εικ. 63), ιατρείο, κτήριο

Εικ. 63 Στους οικισμούς η ΔΕΗ κατασκεύασε παιδικούς σταθμούς για τα παιδιά των υπαλλήλων της.
πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο "ΠΡΟΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΕΝΟΣ ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΤΟΛΕΜΑΪΔΑ ΚΑΤΟΨΗ, κλίμακα 1:50", Διεύθυνση Δομικών Έργων Στεγάζσεως, 01/10/1986

πρακτορείου, γήπεδα κλπ.

Συγκεκριμένα για τις κατοικίες, χρησιμοποιείται μοντέλο τυποποίησης των κατόψεων. Φαίνεται πως οι μηχανικοί της Δ.Ε.Η. είχαν μελετήσει την περίοδο εκείνη μερικούς τύπους κατοικίας, που τους εφάρμοσαν σε μια σειρά οικισμών. (εικ. 64) Οι τύποι αυτοί χρησιμοποιούνταν σε παράθεση και δημιουργούσαν συγκροτήματα κατοικιών. Υπάρχουν πιο μικρά αλλά και πιο άνετα σπίτια. Σε γενικές γραμμές τα σπίτια αυτά προσεγγίζουν ικανοποιητικά τη μέση αστική κατοικία. Ο χειρισμός των κατόψεων γίνεται με μια λογική διαβάθμισης της ιδιωτικότητας στο εσωτερικό του σπιτιού και πολυδιάσπασης των χώρων.

Η διάταξη των κτιριακών συγκροτημάτων είναι επηρεασμένη από τις αρχές της μοντέρνας πολεοδομίας. Γίνεται, είτε με χρήση ορθοκανονικού κανάβου, είτε σε ελεύθερη διάταξη. Φαίνεται, όμως, πως το μοντέλο αυτό αναπαράχθηκε μηχανικά, αφού και στις δύο περιπτώσεις που μελετήθηκαν δεν αποδίδεται η λογική αυτή με πετυχημένο τρόπο, ο οποίος να υπακούει με συνέπεια σε κάποιες βασικές αρχές.

Πιο συγκεκριμένα, δημιουργείται ένα μοντέλο κατοίκησης που δεν προάγει την κοινοτική ζωή και δημιουργεί μάλλον εσωστρεφείς κατοικίες, μμούμενο την αστική πολυκατοικία. Ικανοποιεί δηλαδή σε μεγάλο βαθμό το αίσθημα της ιδιοκτησίας, με αυξημένο βαθμό ιδιωτικότητας, παρά την ανάγκη συμμετοχής σε μια κοινότητα.

Ένας επιπρόσθετος λόγος, που συμβάλλει στον περιορισμό της ζωής εντός του σπιτιού, είναι η έλλειψη διαμόρφωσης του συνολικού περιβάλλοντος των οικισμών, παρά το γεγονός ότι υπάρχει επιδίωξη σε επίπεδο χρήσεων ενσωμάτωσης στη ζωή του οικισμού κοινών δραστηριοτήτων (π.χ. γήπεδα)

Τέλος, το ύφος των οικισμών αποτελεί μια συνέχεια του αστικού τοπίου της πόλης. Πρόκειται για αρχικά μικρές επαρχιακές πόλεις με αγροτικό χαρακτήρα που από την έναρξη των εκμεταλλεύσεων από τη Δ.Ε.Η. άλλαξαν ραγδαία φυσιογνωμία. Ο πληθυσμός τους αυξήθηκε θεαματικά, ενώ η μεταβολή στις χρήσεις γης υπήρξε έντονη. Αντίστοιχη αυξητική πορεία ακολούθησε και η επέκταση της κατοικίας. (πιν. 4) Η μετάλλαξη αυτών των πόλεων, όπου υπάρχουν λιγνιτικά κέντρα, είναι άμεσα συνυφασμένη με τη δραστηριότητα της Δ.Ε.Η. Μπορούμε, τέλος, να πούμε ότι η λογική τους έχει κοινά χαρακτηριστικά με μερικά από τα οικιστικά προγράμματα του Ο.Ε.Κ.

Η εξαγωγή συμπερασμάτων βασίστηκε στη μελέτη του Μόνιμου Οικισμού Αλιβερίου και του Μόνιμου Οικισμού Μεγαλόπολης. Θεωρούμε ότι και σε αυτή την περίπτωση, των οικισμών που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. κοντά στα λιγνιτικά κέντρα, προσεγγίζεται σε ικανοποιητικό βαθμό η λογική της οικιστικής δραστηριότητας που αναπτύχθηκε. Αυτή, όπως είδαμε, αφορά τον τρόπο κατασκευής και τη μορφή των οικισμών αλλά και τα σύγχρονα πρότυπα, από τα οποία επηρεάστηκαν.

Εικ. 64 Οι ίδιες τρεις κατηγορίες κατοικιών χρησιμοποιήθηκαν για τη σχεδίαση του οικισμού της ΔΕΗ και στο Λαύριο, από τους ίδιους μηχανικούς της επιχείρησης, επίσης στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

πηγή: Αρχείο ΔΕΗ, σχέδιο με τίτλο "ΑΗΣ ΛΑΥΡΙΟΥ ΜΟΝΙΜΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΛΑΥΡΙΟΥ ΠΡΟΟΠΤΙΚΟ"

Σύνθεση ενεργού πληθυσμού και απασχόλησης της Μεγαλόπολης, 1961-2001						
	Οικονομικός ενεργοί 1961		Οικονομικός ενεργοί 1981		Απασχολούμενοι 2001	
Πρωτογενής τομέας	224	28%	50	3,4%	58	3,1%
Δευτερογενής τομέας	565	71,6%	893	61%	914	49,6%
Τριτογενής τομέας			522	35,6%	872	47,3%
Σύνολο τομέων	789	100%	1.465	100%	1.844	100%
Μη δηλώσαντες και "νέοι"			102		115	

πίνακας 4

Τα σύνολα των τριών τομέων το 1961 και το 1981 αναφέρονται στον ενεργό πληθυσμό (απασχολούμενοι και άνεργοι), ενώ του 2001 μόνον στην απασχόληση (δεν περιλαμβάνονται οι άνεργοι). Και στις τρεις περιπτώσεις δεν περιλαμβάνονται οι μη δηλώσαντες και οι "νέοι". (νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας)

πηγή: ΕΣΥΕ, απογραφές πληθυσμού

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΟΥΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥΣ ΤΗΣ Δ.Ε.Η. ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ.

Τα βασικά χαρακτηριστικά των οικισμών της Δ.Ε.Η, όπως αναλύθηκαν παραπάνω, αφορούν τις αρχές που διέπουν τη χωροθέτησή τους, τις χρήσεις που περιλαμβάνουν, τις διατάξεις που επιλέγονται, τους τύπους κατοικιών που κατασκευάζονται και τελικά τις δύο βασικές μορφές οικισμών που παράγονται. Επίσης, έγινε αναφορά στον τρόπο που διεξάγονταν η μελέτη και κατασκευή των οικιστικών προγραμμάτων της Δ.Ε.Η και την επίδραση που άσκησαν σε αυτά τα σύγχρονα οικιστικά πρότυπα της μεταπολεμική Ελλάδας. Πέρα από τα βασικά, όμως, χαρακτηριστικά των οικισμών κρίνεται απαραίτητη μια αποτίμηση του συνόλου της οικιστικής δραστηριότητας της Δ.Ε.Η. σε επίπεδο κοινωνικό.

Αυτό, καταρχάς, προϋποθέτει την κατανόηση του βασικού οικονομικού λόγου, χωρίς τον οποίο θα εξέλειπε η αιτία δημιουργίας των οικισμών. Αυτός είναι η ανάγκη εξηλεκτισμού της Ελλάδας στα πλαίσια της μεταπολεμικής καπιταλιστικής ανασυγκρότησης με σκοπό την ανάπτυξη της βιομηχανίας γενικότερα και της οικονομίας της χώρας. Από τα πρώτα

κιόλας χρόνια, λοιπόν, της δραστηριοποίησής της, η Δ.Ε.Η. κατασκευάζει οικισμούς στα έργα της για την προσέλκυση εργατικού δυναμικού. Η στέγασή του πλησίον του έργου αποτελούσε μια καλή λύση και μάλλον την πιο οικονομική για την επιχείρηση.* Τις δεκαετίες που ακολούθησαν η πρακτική κατασκευής εργατικών οικισμών από Δ.Ε.Η. για το προσωπικό της γενικεύτηκε και αποτέλεσε μέρος της νοοτροπίας της επιχείρησης.

Την πρακτική αυτή, όπως είδαμε, τη μέριμνα, δηλαδή, για τη στέγαση του προσωπικού πλησίον του εργοστασίου, υιοθέτησε στην Ελλάδα και ένας αριθμός ιδιωτικών επιχειρήσεων μεταπολεμικά. Ενώ, όμως, αυτού του είδους η δραστηριότητα από τον ιδιωτικό τομέα έδωσε δείγματα γραφής κυρίως κατά τη δεκαετία του '60, η Δ.Ε.Η. δε σταμάτησε να κατασκευάζει εργατικούς οικισμούς μέχρι και τα πολύ πρόσφατα χρόνια. Αυτό έχει, βεβαίως, να κάνει και με την ίδια τη φύση του τομέα της ενέργειας, που αποτελεί νευραλγικό κομμάτι της οικονομίας και υποστηρίζεται αναγκαστικά, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, από το κράτος. Το γεγονός ότι η στέγαση του προσωπικού αποτέλεσε κομμάτι της νοοτροπίας της Δ.Ε.Η, αποδεικνύεται και από την ύπαρξη της Δ/νσης Υπηρεσιών Στέγασης, ως μέρος της οργανωτικής δομής της επιχείρησης, η οποία λειτούργησε μέχρι και πρόσφατα.

Να σημειωθεί εδώ ότι η προσφορά κατοικίας

για τη διευκόλυνση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού πρέπει να αξιολογείται σε κάθε περίπτωση με βάση τα δεδομένα της εποχής, κατά την οποία λαμβάνει χώρα. Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο βαθμός σύνδεσης της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και άρα η διαθεσιμότητα ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, η ευκολία των μετακινήσεων με ιδιωτικά μέσα, το ποσοστό της ανεργίας και άλλα οικονομικά μεγέθη. Στις μέρες μας, για παράδειγμα, η προσφορά κατοικίας δεν αποτελεί πάντα προαπαιτούμενο για τη μετανάστευση ενός εργαζόμενου, δεδομένου του μεγέθους της εφεδρικής στρατιάς εργατικού δυναμικού που υπάρχει. Μέχρι και τη δεκαετία του '70, όμως, το ειδικευμένο προσωπικό της μέχρι τότε αγροτικής Ελλάδας ήταν περιορισμένο. Τα πρώτα μάλιστα χρόνια μετά τον πόλεμο, μεγάλο κομμάτι του ειδικευμένου προσωπικού προέρχονταν από το εξωτερικό, το οποίο έρχονταν στη χώρα με τις ξένες εταιρείες που αναλάμβαναν τα μεγάλα έργα. Δε θα επεκταθούμε, όμως, σε λεπτομέρειες γύρω από τα ακριβή μεγέθη αυτών των ζητημάτων.

Στο σημείο αυτό, δίνεται έμφαση στις κοινωνικές προεκτάσεις της δημιουργίας και λειτουργίας των οικισμών της Δ.Ε.Η. Οι οικισμοί αυτοί, που εμφανίστηκαν πλάι στη βασική δραστηριότητα της Δ.Ε.Η, πέρα από το βασικό οικονομικό σκοπό τον οποίο εξυπηρέτησαν, που ήταν ο εξηλεκτρισμός της χώρας, δεν πρέπει να υποτιμηθεί ότι

* Οι εκτάσεις, όπου εγκαθίσταντο οι οικισμοί, συχνά παραχωρούνταν στη Δ.Ε.Η. δωρεάν από τους δήμους, που προσδοκούσαν στη μελλοντική ανάπτυξη που θα έφερναν τα νέα έργα.

φιλοξένησαν επί δεκαετίες ανθρώπους, που έζησαν εκεί και δημιούργησαν οικογένειες. Εξετάζεται, λοιπόν, σε ποιο βαθμό οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. κατάφεραν να εξασφαλίσουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης στους κατοίκους τους, στοιχείο που αποτελεί και το βασικό δείκτη για το αν πέτυχαν το σκοπό τους.

Επανερχόμενοι στα βασικά χαρακτηριστικά των οικισμών, εφόσον πρώτα έγινε η καταγραφή τους, επιδιώχτηκε η ερμηνεία τους, δηλαδή, η προσέγγιση των παραγόντων που συνέβαλαν, ώστε να εμφανιστούν αυτά με τη συγκεκριμένη μορφή. Παρά την κριτική στάση απέναντι σε επιλογές που έγιναν, σκοπός δεν είναι η ανάπτυξη πολεμικής, όσον αφορά τις σχεδιαστικές αρχές που δεν εφαρμόστηκαν, τις κατασκευαστικές πρακτικές που δεν υιοθετήθηκαν, τα αισθητικά κριτήρια που δεν ικανοποιήθηκαν, τις ιδεολογικές αντιλήψεις που δεν εκπληρώθηκαν. Μια περιστροφή γύρω από το πώς θα θέλαμε ή φανταζόμασταν να έχουν γίνει οι οικισμοί δεν είναι ρεαλιστική. Θα αμφισβητούσε άλλωστε το βασικό υπόβαθρο της δημιουργίας τους, που είναι το βασικό στοιχείο, το οποίο συνέθεσε τη μορφή τους. Είναι ουσιαστικό, όμως, να αποτιμηθεί αυτό που τελικά έγινε.

Σημαντικό κομμάτι αυτής της αποτίμησης αποτελεί η ίδια η ζωή που αναπτύχθηκε στους οικισμούς αυτών. Σε πρώτη φάση, εξετάζονται

τα βασικά ποιοτικά στοιχεία διαβίωσης που εξασφαλίστηκαν για τους εργαζόμενους και, κατά δεύτερον, ως αποτέλεσμα, η αποδοχή που είχαν οι οικισμοί από αυτούς καθώς και ο τρόπος που αυτοί τους χρησιμοποίησαν.

Οι κατοικίες που κατασκεύασε η Δ.Ε.Η. είναι, καταρχάς, σε μεγάλο βαθμό υλικά και λειτουργικά ποιοτικότερες από τα σπίτια που κατοικούσε η πλειοψηφία των μεσαίων και κατώτερων στρωμάτων. Από τη διάρκεια ακόμα του πολέμου υπάρχει στη χώρα μας σοβαρό στεγαστικό πρόβλημα. Ακόμα και μεταγενέστερα, ο δείκτης πυκνοκατοίκησης είναι 1,47 για τα αστικά κέντρα κατά το έτος 1961, ενώ μόλις το 1971 πέφτει στο 0,89.¹⁴ Επίσης, μεγάλες είναι οι ελλείψεις στον τομέα των στοιχειωδών ανέσεων της κατοικίας, κατάσταση, η οποία βελτιώθηκε αρκετά μεταξύ 1961-71, αλλά απείχε ακόμα από το να είναι ικανοποιητική.¹⁵ Στον αντίποδα, τα σπίτια των εργαζομένων της Δ.Ε.Η. διέθεταν από τη δεκαετία του '50 ακόμα ηλεκτρικό ρεύμα, δίκτυο ύδρευσης, χώρους υγιεινής, θέρμανση, οικιακό εξοπλισμό κλπ. Την ποιότητα αυτή δεν ξεπερνούσε ούτε η ανέγερση συγκροτημάτων λαϊκών κατοικιών από τους κρατικούς φορείς (κυρίως τον Ο.Ε.Κ.) για τη στέγαση των κατώτερων στρωμάτων, τα οποία περιελάμβαναν διαμερίσματα που ήταν μικρότερα και διέθεταν λιγότερες ανέσεις. Οι ανέσεις που

προσέφεραν τα σπίτια, ειδικά των πρώτων οικισμών της Δ.Ε.Η, αποτελούσαν για την εποχή μεγάλη πολυτέλεια. Συμπεραίνουμε ότι η ίδια η Δ.Ε.Η. δεν αντιμετώπισε το προσωπικό της ως κατώτερα στρώματα, αλλά φρόντισε με τις παροχές της να εξασφαλίσει ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης, τουλάχιστον σε μέρος αυτού.

Ο κατεξοχήν σχεδιασμός των οικισμών της Δ.Ε.Η, όπως αναλύθηκε, όχι μόνο δεν εξάντλησε τις σχεδιαστικές δυνατότητες της εποχής τους, αλλά συχνά δημιούργησε δείγματα κακής αρχιτεκτονικής, όπως κρίνεται εκ των υστέρων. Αυτό, όμως, σε καμία περίπτωση δεν έθιγε την κυρίαρχη αντίληψη γύρω από τα κριτήρια που έπρεπε να πληρεί η σύγχρονη ποιοτική κατοικία, η μορφή της οποίας ταυτίστηκε μεταπολεμικά με το μοντέλο της πολυκατοικίας. Τουναντίον, οι εργαζόμενοι που κατοικούσαν στους οικισμούς, ειδικά κατά τις πρώτες δεκαετίες του '50 και του '60 αλλά και μεταγενέστερα, αισθάνονταν προνομιούχοι. Σε αυτό συντελούσε, προφανώς, το πλήθος των ανέσεων, που για το μεγάλο μέρος του υπόλοιπου λαού ήταν ακόμα πολυτέλεια. Άρα, από αυτή την άποψη, της ικανοποίησης του αισθήματος των κατοίκων των οικισμών ότι η εταιρεία φροντίζει για την ποιοτική στέγασή τους, οι οικισμοί πέτυχαν το σκοπό τους. Τελικά, γίνεται αντιληπτό, ότι μια θεώρηση, που περιορίζεται σε στείρα αρχιτεκτονική

14. Στοιχεία ΕΣΥΕ

15. Κλειώ Αξαρλή, Πύργος Αραχωβίτης, Ξενοφών Βλάχος, Νίκος Καλογήρου, Τζένη Κοσμάκη, Λεωνίδα Κοζυράκης, Λόης Παπαδόπουλος, Σοφία Παπασωτηρίου Μάζη, Ελένη Φαμελιάδου, Δ. Α. Φατούρος, Κωστής Χατζημιάλης, "Μελέτες για την κατοικία στην Ελλάδα. Προβλήματα παραγωγής και οργάνωσης του χώρου.", Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης, Μάρτιος 1979

μηδενισμό.

Ας αναφερθούμε πάλι στο παράδειγμα του οικισμού στο Αλιβέρι. Εκεί οι μηχανικοί της Δ.Ε.Η. δημιούργησαν τη δεκαετία του '70 τυπικές πολυκατοικίες. Αυτές αποτελούνταν από διαμερίσματα των 70 τετραγωνικών με δύο υπνοδωμάτια το καθένα. Δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση πολυτελή διαμερίσματα. Κινούνται, όμως, εντός των ανεκτών ορίων της ποιοτικής αστικής κατοικίας. Δε θεωρούμε ότι η παρεχόμενη ποιότητα, ακόμα και κατά τη δεκαετία του '70, δυσσαρεστούσε τον ένοικο.

Επιπρόσθετα, πρέπει να δοθεί έμφαση στο γεγονός ότι η παροχή της κατοικίας γινόταν δωρεάν. (μεταγενέστερα καταβολή μικρού ενοικίου) Είναι στοιχείο που ενισχύει ακόμα περισσότερο το αίσθημα φροντίδας από την επιχείρηση προς το προσωπικό της. Είναι αντικειμενικό ότι η προσφορά κατοικίας αποτελεί σημαντική παροχή.

Οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. ανήκουν στην ιδιοκτησία του κράτους. Παρά, λοιπόν, την ιεραρχία που αποτυπώνεται στην τυποποίηση και τη διάταξη των σπιτιών, με βάση τη θέση στην παραγωγή που κατέχουν οι δικαιούχοι, δε φαίνεται πως η ιεραρχική αυτή δομή δημιουργούσε κάποια έκδηλη δυσσάρεσκεια στο επίπεδο συμβίωσης του προσωπικού στον οικισμό. Το κράτος αποτελεί έναν "χαλαρό" εργοδότη και απουσιάζει η εργοδοτική τρομοκρατία, η οποία εμφανίζεται ενδεχομένως σε εργατικούς οικισμούς ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Ειδικά για τους οικισμούς στα υδροηλεκτρικά έργα, διαθέτουμε κάποια πιο συγκεκριμένα στοιχεία για το πως αυτοί χρησιμοποιήθηκαν από τους κατοίκους τους και τις μορφές συμβίωσης που αναπτύχθηκαν εκεί. Παρά το βασικό χαρακτηριστικό τους, ότι είναι οικισμοί απομακρυσμένοι από τον οικιστικό ιστό, φαίνεται πως έχαιραν της αποδοχής των κατοίκων τους. Η σύνδεσή τους με τις κοντινές πόλεις ήταν αρκετά συχνή και δε φαίνεται πως η διαβίωση εκεί δημιουργούσε στους κατοίκους αίσθημα κοινωνικής απομόνωσης. Εγκαταλείφθηκαν δε μόνο κατά την περίοδο, που ήταν πια ανεπαρκείς στο να παρέχουν στους κατοίκους τους το αίσθημα της ικανοποίησης.

"Το χειμώνα τα σπίτια ήταν πολύ ζεστά.. Ο οικισμός ήταν προσεγμένος και καθαρός, με τα παρτέρια του..", μας λέει κάτοικος της Φιλιπιάδας, που έζησε στον οικισμό του Λούρου σαν παιδί, κατά το '80. Γενικότερα, οι κάτοικοι της γειτονικής Φιλιπιάδας θεωρούσαν τους κατοίκους του οικισμού ευνοημένους. "Όπως είναι γνωστό σε όλους μας, (ο οικισμός) έσφυζε από ζωή ακόμα και κατά τη δεκαετία του '80, καθώς εκεί έμεναν οι υπάλληλοι της ΔΕΗ. Έβλεπες παντού κήπους, λουλούδια, παιδιά να παίζουν στις αυλές. Λειτουργούσε ακόμα και λέσχη, όπου γινόταν συνεχώς γλέντια κάθε βράδυ! Σιγά σιγά, όμως, εγκαταλείφθηκε.", μας λέει πρώην κάτοικος του οικισμού των Κρεμαστών. Οι παραπάνω μαρτυρίες αποδεικνύουν σε μεγάλο βαθμό ότι οι εργαζόμενοι της Δ.Ε.Η. αποδέχτηκαν τη ζωή στα πλαίσια των

απομονωμένων οικισμών και δημιούργησαν εκεί τις δικές τους αυτόνομες κοινότητες.

Όπως είδαμε, η Δ.Ε.Η. έπαυσε πρόσφατα τη λειτουργία των οικισμών, γιατί η επιδιόρθωση των κατασκευαστικών προβλημάτων, που αυτοί εμφάνισαν με τα χρόνια, κρίθηκε αντιοικονομική. Δεν είναι, όμως, αυτός ο βασικός λόγος εγκατάλειψής τους. Οι οικισμοί που υπάρχουν στα υδροηλεκτρικά φράγματα εγκαταλείφθηκαν σταδιακά από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και τη δεκαετία του '90, αφού οι εργαζόμενοι είχαν πια την επιλογή να κατοικούν στις κοντινές πόλεις και να πηγαίνουν στον τόπο εργασίας με το αυτοκίνητο.

Όσον αφορά τους οικισμούς των λιγνιτωρυχείων, δεν έχει ιδιαίτερο νόημα να μιλάμε για κοινωνική απομόνωση. Οι οικισμοί αυτοί είναι κατασκευασμένοι εντός των ορίων της πόλης. Οι εργαζόμενοι της Δ.Ε.Η, λοιπόν, εντάσσονται, χωρικά τουλάχιστον, στη ζωή της πόλης, με τον ίδιο τρόπο, όπως όλοι οι υπόλοιποι κάτοικοι. Λέμε, τουλάχιστον χωρικά, γιατί το γεγονός ότι οι νέοι κάτοικοι είναι εσωτερικοί μετανάστες από όλη την Ελλάδα και αποτελούν ειδικευμένο εργατικό προσωπικό, δημιούργησε συχνά τριβές με το ντόπιο αγροτικό πληθυσμό σε επίπεδο νοοτροπίας. Οι νέοι κάτοικοι ενσωματώθηκαν με δυσκολία στη ζωή της πόλης. Η διαδικασία, βέβαια, είναι αμφίδρομη, αφού ραγδαία άλλαξε και η φυσιογνωμία των ίδιων των πόλεων άρα και η νοοτροπία των ντόπιων κατοίκων.

Η πλειοψηφία των οικισμών που έχουν δημιουργηθεί κοντά στα ορυχεία του λιγνίτη κατοικούνται μέχρι και τις μέρες μας. (* Στο Αλιβέρι εγκαταλείφθηκαν αλλά θα μπορούσαν να κατοικούνται.) Ένα ζήτημα, όμως, που δε θίχτηκε μέχρι στιγμής, είναι η έντονη περιβαλλοντική υποβάθμιση, πρόβλημα που δεν αφορά μόνο τους οικισμούς της Δ.Ε.Η. αλλά ολόκληρη την περιοχή κοντά στις θερμοηλεκτρικές μονάδες. Η πρώτη επίπτωση της δραστηριότητας της Δ.Ε.Η. στις περιοχές αυτές, είναι η ριζική και δραματική αλλαγή του εδάφους, του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου, εξαιτίας της υπερεντατικής ανάπτυξης λιγνιτωρυχείων που δε συνοδεύτηκε από την αποκατάσταση του χώρου της εξόρυξης. Η δεύτερη και πιο σημαντική επίπτωση είναι η επιβάρυνση της ατμόσφαιρας από τις εκπομπές της καύσης του λιγνίτη στις θερμοηλεκτρικές μονάδες, αφού οι λιγνιτικοί σταθμοί βρίσκονται συγκεντρωμένοι σε δύο μόνο περιοχές της χώρας, με αποτέλεσμα τη δραματική επιβάρυνση της ατμόσφαιρας. Το σοβαρό αυτό περιβαλλοντικό πρόβλημα που έχει δημιουργηθεί, κάνει την υποκατάσταση της καύσης του λιγνίτη από άλλες μορφές παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας φιλικές προς το περιβάλλον, πιο αναγκαία από ποτέ.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο, συμπεραίνουμε ότι οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. εμφανίστηκαν στην Ελλάδα ως αποτέλεσμα μιας οικονομικής δραστηριότητας. Εκφράζουν δε λιγότερο ή περισσότερο κατά περίοδο την επιδίωξη από την κρατικοποιημένη Δ.Ε.Η. εφαρμογής

κοινωνικής πολιτικής προς το προσωπικό της. Χρησιμοποιήθηκαν για δεκαετίες από τους εργαζόμενους της, που έζησαν εκεί και δημιούργησαν κοινότητες. Η αποτίμηση δε των συνθηκών διαβίωσης οφείλει να γίνεται πάντα σε σχέση με τα γενικότερα κοινωνικά μεγέθη. Στην πλειοψηφία τους οι οικισμοί αυτοί, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, φαίνεται πως έγιναν αποδεκτοί από τους κατοίκους τους, για όσο διάστημα χρησιμοποιήθηκαν από αυτούς. Σε καμία, όμως, περίπτωση δεν πρέπει να υποτιμούνται τα προβλήματα που υπήρχαν, όπως π.χ. η έλλειψη συντήρησής τους κατά τα τελευταία χρόνια. Επίσης, σοβαρό πρόβλημα γενικότερης, βέβαια, φύσης αποτελεί η έντονη περιβαλλοντική υποβάθμιση στις περιοχές όπου υπάρχει συγκέντρωση θερμοηλεκτρικών μονάδων. Παρόλα αυτά, θεωρούμε ότι οι οικισμοί της Δ.Ε.Η. στην Ελλάδα πέτυχαν το σκοπό τους. Μένει πια να δούμε με ποιο τρόπο μπορούν να συνεχίσουν να λειτουργούν στο σήμερα, με την ίδια ή διαφορετική μορφή. (αναβάθμιση αυτών που συνεχίζουν να κατοικούνται ή κίνητρα στους κατοίκους τους για μετεγκατάσταση) Με ποια μορφή μπορούν οι οικισμοί που δημιούργησε η Δ.Ε.Η. στην Ελλάδα να αξιοποιηθούν και τι μπορεί αυτοί να συμβολίζουν στο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- _Κλειώ Αξαρή, Γιώργος Αραχωβίτης, Ξενοφών Βλάχος, Νίκος Καλογήρου, Τζένη Κοσμάκη, Λεωνίδα Κοζυράκης, Λόης Παπαδόπουλος, Σοφία Παπασωτηρίου Μάζη, Ελένη Φαμελιάδου, Δ. Α. Φατούρος, Κωστής Χατζημιχάλης, “*Μελέτες για την κατοικία στην Ελλάδα. Προβλήματα παραγωγής και οργάνωσης του χώρου*”, Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης, Μάρτιος 1979
- _Α.-Α. Κύρτης, “*Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης, Κείμενα, Σχέδια, Οικισμοί*”, Εκδόσεις Ίκαρος, 2006
- _Γ. Λυγίζος, “*Η Λαϊκή Στέγη στην Ελλάδα και το εξωτερικό*”, Αθήνα 1974
- _Μ. Μαϊλης, “*Από την 4η Αυγούστου ως τις μέρες μας. Η γενική πορεία της ταξικής πάλης. Άρθρα κριτικής.*”, Αθήνα 2009
- _Δημ. Μπάτση, “*Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα*”, Κέδρος 1977
- _Νίκος Σ. Παντελάκης, “*Ο εξηλεκτρισμός της Ελλάδας. Από την ιδιωτική πρωτοβουλία στο κρατικό μονοπώλιο (1889-1956)*”, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1991
- _Στάθης Ν. Τσότσoros, “*Ενέργεια και ανάπτυξη στη μεταπολεμική περίοδο. Η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού 1950-1992*”, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1995

ΕΝΤΥΠΑ

- _Ι.Γ. Αργυράκης, “*Οι Υδροηλεκτρικοί Σταθμοί της ΔΕΗ Α.Ε. και η συμβολή τους στην κάλυψη των Ενεργειακών Αναγκών της Χώρας*”, Δ/ση Υδροηλεκτρικής Παραγωγής - ΔΕΗ Α.Ε.
- _Διεύθυνση Οικιστικών και Τεχνικών Μελετών του Ο.Ε.Κ, “*Περιοδική έκδοση στα πλαίσια του Διεθνούς Έτους Στέγασης*”, Σεπτέμβριος 1987
- _Γ. Λέρης, “*Εκμετάλλευση Υδροηλεκτρικών Σταθμών*”, Διεθνές Συνέδριο “Energytec 2006” & 1η Διεθνής Έκθεση: Μορφές και Διαχείριση Ενέργειας, 23-26 Μοεμβρίου 2006
- _Μαρία Μάρκου, “*Στα προάστια του Παρισιού. Στοιχεία πολεοδομικής εμπειρίας*”, Σημειώσεις για το “Πολοεδομία ΙΙ”, 2010

_Ν. Μπελαβίλας, “Οι πρώτοι οικισμοί εργατών στην Ελλάδα”, Ανακοίνωση στην Ημερίδα του Πανεπιστημίου Πατρών “Εργάζομαι άρα κατοικώ: η περίπτωση του συγκροτήματος κατοικιών των Μεταλλείων Μπάρλου στο Δίστομο Βοιωτίας των Δ. & Σ. Αντωνακάκη”, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχ. Μηχανικών, 14-03-2012.

_Γ. Α. Σκιαδαρέσης, “Νέοι Οικισμοί”, Τμήμα Μελετών του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας, 1960

_Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας-Τμήμα Ηπείρου, “Η Συμβολή των Υδροηλεκτρικών Έργων στον Ενεργειακό Σχεδιασμό της Χώρας”, ΔΕΗ ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΕΣ ΑΕ, Ιωάννινα 20-21 Μαρτίου 2009

_Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, “80 Χρόνια ΤΕΕ. Οδοιπορικό στο Χρόνο. Δια Πυρός και Σιδήρου. Η Δημιουργική Συμβολή του ΤΕΕ και των Ελλήνων Μηχανικών.”, Νοέμβριος 2003

ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Άνθρωπος και περιβάλλον”, επεισόδιο 10ο, “Αλιβέρι Λιγνιτωρυχεία”, παραγωγή 2006.

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “ΒΙΟ-ΜΗΧΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ”, επεισόδιο 2ο, “ΤΟ ΘΗΡΙΟ”, παραγωγή 1990

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Η ΕΡΤ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΟ ΕΛΛΑΔΑ”, επεισόδιο “ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΔΕΣΣΗΣ ΤΟΝ ΠΕΡΑΣΜΕΝΟ ΝΟΕΜΒΡΗ”, παραγωγή 1979

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Η ΖΩΗ ΜΑΣ ΣΕ ΡΙΠΛΕΪ”, επεισόδιο “Η ΕΛΛΑΣ ΚΡΑΤΙΚΟΠΟΙΕΙΤΑΙ”

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΟΥ”, “Δημήτρης & Σουζάνα Αντωνακάκη 1969”, παραγωγή 2004-2005

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΟΥ”, επεισόδιο “ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΛΑΦΑΣ 1953”, παραγωγή 2003.

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “ΠΕΜΠΤΗ ΕΠΟΧΗ”, επεισόδιο 9ο, “Η ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΦΘΟΡΙΟΥ”, παραγωγή 1987

_Αρχείο ΕΡΤ, σειρά ντοκιμαντέρ “Τα βουνά της Ελλάδας”, επεισόδιο “Τα βουνά του Ασπροποτάμου”

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

_ <http://www.admie.gr>
 _ <http://deitzis.blogspot.gr>
 _ <http://www.dei.gr>
 _ <http://www.greekscapes.gr>
 _ <http://www.ppcr.gr>

ΠΗΓΕΣ ΣΧΕΔΙΩΝ

_Αρχείο Δ.Ε.Η, Δ/ΝΣΗ ΥΔΡΟΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
 _Αρχείο Δ.Ε.Η, Δ/ΝΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΣΤΕΓΑΣΗΣ
 _Αρχείο Υ.Η.Σ. ΛΟΥΡΟΥ
 _Αρχείο Υ.Η.Σ. ΠΟΥΡΝΑΡΙΟΥ

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

_ <http://www.agriniomemories.gr>   _Αρχείο Α.Ε.Ε.Χ.Π.Α.
 _ <http://www.culture2000.tce.gr>   _Αρχείο ΕΡΤ
 _ <http://www.dei.gr>   _Αρχείο Ευγένιου Τσαβαλιά
 _DEI_GR's photostream   _Αρχείο Λύτη Α.
 _ <http://distomo.blogspot.gr>   _Αρχείο Μακρυνικόλα Ν.
 _google earth   _ΕΛΤΑ, σειρά γραμματοσήμων ΔΕΗ, 1962
 _ www.inarcadia.gr   _Εφημ. *Καθημερινή*, 04/06/2005, σ.1
 _ www.myspace.com/berlinbrides/blog   _Φωτογραφικό Αρχείο Κώστα Μπαλάφα
 _ <http://www.parakampilia.gr>

